

”Sinisiä banaaneja ja Tiskiharja-Tarzaneita”

Luovan vuorovaikutuksen mahdollisuudet lastensuojelun sosiaalityössä

Mirka Linna 0308029

Pro gradu-tutkielma

Sosiaalityön koulutusohjelma

Lapin yliopisto

Kevät 2016

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Sinisiä banaaneja ja Tiskiharha-Tarzaneita”: Luovan vuorovaikutuksen mahdollisuudet lastensuojelun sosiaalityössä

Tekijä: Mirka Linna

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 76

Vuosi: 2016

Tiivistelmä:

Tutkimus käsitteli luovien menetelmien mahdollisuuksia vaikuttaa lastensuojelun sosiaalityön vuorovaikutuksen muodostumiseen lapsilähtöisesti. Tutkimus oli ajankohtainen, koska niukkojen lastensuojeluresurssien aikana keskeiseksi nousevat uusilla ja kekseliäillä tavoilla toteutetut auttamisen tavat. Luovat menetelmät ovat hyvä tapa kohdata asiakaslapsi lapsilähtöisesti ja voimaannuttavasti. Tutkimus oli laadullinen ja tutkimusaineisto on kerätty teemahaastattelemalla seitsemän sosiaalityöntekijää Lapin eri kunnista. Aineistona on käytetty lisäksi omia työmuistiinpanojani ja havaintojani kolmen vuoden ajalta. Analysoin aineistoani kysymällä siltä: Miten lastensuojelun vuorovaikutus muodostui sosiaalityöntekijöiden kokemana? Miten luovat menetelmät vaikuttivat lastensuojelun vuorovaikutukseen?

Tutkielmani osoitti, että sosiaalityöntekijät kokivat vuorovaikutuksen muodostumisen lapsen kanssa poikkeuksetta haastavaksi. Luovia menetelmiä käytettiin lähinnä tiedonkeräämisenä lapsen elämästä ja vain harvat käyttivät menetelmiä lapsen itseilmaisua tukevasti tai traumaattisten asioiden käsittelyä mahdollistavina elementteinä. Menetelmiä aktiivisesti käyttäville sosiaalityöntekijöille hyvän ja luottamuksellisen vuorovaikutuksen löytyminen asiakassuhteessa oli työssä tärkeintä. Sosiaalityöntekijät kokivat vuorovaikutuksen lapsen kanssa kesyttelynä, jossa lasta seurattiin hyväksyvällä katseella ja haettiin samaa rytmiä lapsen kanssa. Luovien menetelmien avulla etsittiin ja löydettiin yhdessä käyttöohjeita lapsen kokemusmaailmaan.

Asiasanat: Vuorovaikutus, taidelähtöiset menetelmät, lapsilähtöisyys, lastensuojelu

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi X

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Lapsilähtöisyys lastensuojelussa	5
2.1 Lapsen asema lastensuojelun asiakkaana	5
2.2 Välittävä sosiaalityöntekijä.....	8
2.3 Taiteen ja tieteen hämärtyvät rajat.....	10
3 Lastensuojelun vuorovaikutus	14
3.1. Lapsi viestijänä	14
3.2 Lapsen myönteinen ja voimaannuttava kohtaaminen.....	17
3.3 Luovat menetelmät lapsilähtöisen lastensuojelun mahdollistajana	19
4 Tutkimuksen suorittaminen	24
4.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimustehtävä.....	24
4.2 Laadullinen tutkimus	25
4.3 Tutkimusaineiston hankinta	26
4.4 Aineistona teemahaastattelut	28
4.5 Aineiston analyysi.....	29
4.6 Tutkimuksen eettisyys	31
5 Vuorovaikutuksen muodostumisen haasteet	35
5.1. Sosiaalityöntekijöiden yleisesti kokemat haasteet.....	35
5.2 Vuorovaikutus käytännössä lapsen kanssa	39
6 Luovat menetelmät käytännötyössä.....	45
6.1 Sosiaalityöntekijöiden käyttämät menetelmät	45
6.2 Luovien menetelmien vaikutukset	56
7. Pohdinta.....	64
Lähteet:	70

1 Johdanto

Lastensuojelulakiin (13.4.2007/417) 1§:lään on kirjattu lapsen erityinen asema ja oikeus suojeluun. Laki määrittelee siten lastensuojelun sosiaalityön työksi, jossa sosiaalityöntekijällä viranomaisena on oikeus ja velvollisuus puuttua perheiden elämään, elämäntapoihin ja yksityisyyteen. Lastensuojeluammattilaisen tehtävä on hyvin haastava ja vaatii jatkuvaa tasapainoilua erilaisten ristiriitojen ja eettisten kysymysten kanssa. Sosiaalityöntekijä joutuu jatkuvasti pohtimaan omaa tapaansa toimia ja hakea toimivaa ja luottamuksellista vuorovaikutusta asiakkaan kanssa.

On selvää, että lastensuojelun sosiaalityöntekijän ammattitaidon olennaisin osa ovat hyvät vuorovaikutustaidot. Lastensuojelun sosiaalityö määritellään auttavaksi vuorovaikutukselliseksi kommunikaatioksi, johon sisältyy ammatillisia tekniikoita ja toimintoja (Anis 2008, 32). Synnöve Karvinen (1996, 5) määrittelee sosiaalityön laaja-alaiseksi vuorovaikutustyöksi, jossa lähtökohtana on aina ihminen tilanteessaan. Lapsen kanssa aito ja kohtaava kommunikoiminen vaatii työntekijältä lisäksi aikuiskeskeisen maailman tiedostamista. Aikuiskeskeisessä maailmassa aikuisen on aina lasta helpompi saada oma äänensä kuuluville. Tämä näkyy myös lastensuojelussa, jossa sekä käytännötyössä havainnoituna että lähdekirjallisuuden perusteella ajatellaan lapsen tulevan autetuksi, jos vanhempien asiat saadaan kuntoon. Tämän kaltainen ajattelutapa voi jättää lapsen sivustaseuraajaksi, jolla ei ole aitoa mahdollisuutta kertoa omista tunteistaan tai tulla kuulluksi omassa tilanteessaan.

Lastensuojelulain (LSL) 5 §:ssä esitetään selkeästi, että lapsen omaa mielipidettä tulee kuulla lastensuojelutoimenpiteissä. Koen sosiaalityöntekijän eettisen ohjeistuksen viittaavan selkeästi samaan suuntaan, koska ohjeistuksessa työntekijää kehoitetaan olemaan aina asiakkaansa puolella. Lapsi pitää siis huomioida yksilönä, kuten muutkin asiakkaat.

Lapsen huomioiminen erityisenä vaatii työntekijältä lapsilähtöistä työtettä. Lapsilähtöinen työote on lähdekirjallisuuden perusteella intuitiivista, rohkeaa ja ennakkoluulontonta. Kiinnostukseni tutkielmassani liittyy lapsen ja sosiaalityöntekijän väliseen vuoro-

vaikutukseen lastensuojelun sosiaalityössä. Keskityn tarkastelemaan minkälaista vuorovaikutus yleensä on lastensuojelussa ja miten sosiaalityöntekijä voi omalla toiminnallaan ja luovilla menetelmillä voimaannuttaa asiakaslasta. Olen oman työkokemukseni kautta vakuuttunut, että luovalla asiakastyöskentelyllä ja luovaa mielikuvitusta käyttämällä on mahdollista löytää reittejä monimutkaisten ja hämmentävien ongelmien ytimiin.

Kaikkien ongelmien ytimiin ei ole mahdollista päästä käsiksi pelkästään keskustelemalla. 1900-luvun alkupuolella elänyt C. G. Jung on todennut, että ihminen toistaa koko kehollaan traumojaan, vaikka ei kykenisi niistä puhumaan. Jungin sanat ovat edelleen ajankohtaisia myös sosiaalityössä. Lastensuojelun asiakaslapsi on usein traumatisoitunut ja lapsena jo kielellisesti kehittymätön ilmaisemaan puhumalla kaikkia asioitaan. Ajatukset erilaisista taideterapioista asiakkaan parhaimpien kommunikaatiotyylien esille tuojana ovat myös sosiaalityön näkökulmasta hyvin innostavia. Ilmaisuterapiat pyrkivät mahdollistamaan muutosta, kommunikaatiota, ongelmaratkaisua ja ihmissuhdetaitoja. Ilmaisuterapioiden menetelmiin kuuluu asiakkaan aktiivinen osallistuminen, joiden kautta asiakas rohkaistuu prosessoimaan tunteitaan, ajatuksiaan ja kokemuksiaan tavoilla, joita ei saavuteta pelkillä sanoilla (Malchiodi 2005, 14–16).

Lastensuojelussa työskennellessäni minulle on muotoutunut käsitys työstä vuorovaikutustyönä, jossa painopiste on asiakkaan kanssa luotavassa suhteessa. Tämä tarkoittaa, että vuorovaikutus, niin sanallinen kuin sanatonkin on keskeisessä asemassa. Olen kokenut, että yksikin hyvä kohtaaminen voi olla se sotkuisen lankakerän pää ja käännekohta ihmisen elämässä. Voiko sosiaalityö olla siten myös terapeutista? Uusikylä (2002, 46) korostaa luovuutta myös intuitiivisena ja epävarmuutta sietävänä ongelmaratkaisukykyä sekä uskallusta ja kykyä olla samaan aikaan kriittisen terävä ja naiivi, leikkisä ja rationaalinen tai joutilas ja ahkera.

Pohdin, voiko sosiaalityöntekijä käyttää enemmän luovuutta ja mielikuvitusta, joiden avulla olisi mahdollista löytää uudenlaisia polkuja puhumattomien ongelmien läpi. Ja jos ei, niin mitkä tekijät siihen vaikuttavat? Pitäisikö lastensuojelun sosiaalityöntekijältä vaatia luovuutta? Olen huomionut lähdekirjallisuuden perusteella, että luovan persoo-

nan ominaisuudet on todettu yhtäläisiksi auttajan ominaisuuksien kanssa tutkimuskirjallisuudessa (Uusikylä 2002, 45–46; Ahonen 1992, 32).

Hyvän kohtaamisen yhtenä edellytyksenä voi pitää hyvän auttajan ominaisuuksia empatiaa, epäitsekkyyttä, lämpöä ja aitoutta (Rogers 1961). Ihmisen hyvän kohtaamisen voi määrittellä auttavan vuorovaikutussuhteen avulla. Auttava vuorovaikutussuhde perustuu empaattiseen ymmärtämiseen, ihmisen huomioon ottamiseen, aitouteen, ilmaisun konkreettisuuteen ja täsmällisyyteen. Auttava ja myönteinen vuorovaikutussuhde vaatii auttajalta avoimuutta, spontaaniutta, luottamuksellisuutta, intensiivisyyttä ja joustamisen kykyä. (Ahonen 1992, 51.) Rogersin ja Ahosen määrittelemä hyvä kohtaaminen sisältää paljon yhtäläisiä asioita, kuin mitä itse näen lapsilähtöisen sosiaalityön peruskivinä.

Olen tutkinut lastensuojelun sosiaalityön lapsilähtöistä vuorovaikutusta ja sitä voiko luovien menetelmien avulla auttaa tämän toteutumista. Pyrin tutkimaan miten sosiaalityöntekijä voisi kohdata lapsen esimerkiksi luovien menetelmien avulla niin, että lapsi kokee tulevansa hyvin kohdatuksi ja asiassaan kuulluksi. Pidän olennaisena, että lapsen kanssa työskentelyssä on aina pyrittävä etsimään yksilöllisesti keinoja, joiden avulla yhteinen kieli löytyy. Olemassa olevia menetelmiä on jo runsaasti, mutta niiden sopevuutta on osattava arvioida jokaisen lapsen kohdalla erikseen. Kaikkien lasten kanssa on mahdollista työskennellä menestyksellä, jos sosiaalityöntekijällä on rohkeutta etsiä keinoja muidenkin tieteenalojen kautta.

Taiteen merkitystä voi eritellä kommunikaation, ilmaisun ja jäsentämisen tilana lastensuojelussa. Taidelähtöinen työskentelyote antaa sekä lapsille itselleen että vanhemmille mahdollisuuden avartaa käsityksiään lapsen elämästä. (Känkänen 2013, 56.) Olen aiemmalta koulutukseltani musiikkipedagogi/pianonvirittäjä ja musiikkikasvatuksen periaatteet ovat minulle tuttuja. Entisenä luovien alojen ammattilaisena olen kiinnostunut luovuuden käyttämisestä ja luovista menetelmistä myös sosiaalityössä. Olen pohtinut ja vertaillut musiikkikasvatuksen perusideoita musiikin ja ihmisen olemuksesta ja näiden välisestä terapeutisesta vuorovaikutuksesta ja löytänyt niistä paljon samoja elementtejä. Esimerkiksi Shinichi Suzuki (1977) on aikanaan pohtinut laajasti ihmisen hoivaamista ja jokaisen lapsen ainutlaatuisen kasvun mahdollisuuksia. Lapsen mahdollisuus kasvuun

ja voimaantumiseen ovat mielestäni lastensuojelun sosiaalityön perusajatuksia ja ne tukevat myös empowerment teoreettisia lähtökohtia, jonka olen valinnut tutkielmani teoreettiseksi lähtökohdaksi. Lapselle tulee tarjota mahdollisuuksia käsitellä ja ymmärtää omaa taustaansa ja tilannettaan yksilöllisesti mietittyjen menetelmien avulla.

2 Lapsilähtöisyys lastensuojelussa

2.1 Lapsen asema lastensuojelun asiakkaana

Lastensuojelun sosiaalityön lapsilähtöisyydellä tarkoitetaan sitä, että työntekijällä on riittävästi aikaa tavata lasta henkilökohtaisesti. Työntekijä on myös suunnitellut ja miettinyt tapaamista ennalta ja hänellä on käytössään lapsia kiinnostavia työvälineitä, materiaalia ja valmius toiminnalliseen työskentelyyn. (Välivaara 2004, 10–12.) Lapsen elämän näkyväksi tekeminen omasta näkökulmastaan on hyvin keskeistä lastensuojelutyössä. Lapsen auttaminen edellyttää, että hänet kohdataan tasavertaisena sen sijaan, että aikuiset määrittelevät lapsen tarpeita pahimmillaan ilman ainoatakaan kontaktia. Perinteinen vanhempien ja asiantuntijoiden kuuleminen ei kerro automaattisesti lapsen tarpeita ja siksi perheiden kanssa työskentelyn tulisikin olla suunnitelmallista ja lapset huomioivaa. (Barkman 2010, 28–29.)

Lapsilähtöisyyden ja lapsinäkökulman juuret lepäävät laajassa kulttuurisessa yksilöllistymisen ilmiössä, jossa aluksi orjat, naiset ja vähemmistöt ovat saaneet viiteryhmäänsä liittyviä oikeuksia. Lasten yksilöllistymisprosessin vauhdittajia ovat olleet esimerkiksi lapsuuden ymmärtäminen erityisenä elämänvaiheena ja 1800-luvulla alkanut lapsitieteiden, kuten kasvatustieteiden kasvu. Yksilöllistymisprosessin myötä lasten yhteiskunnallinen asema on tullut aiempaa näkyvämmäksi ja lapsiperspektiivi on ollut erityisen paljon näkyvillä jopa elokuvia ja kaunokirjallisuutta myöten. Lapsuus tarjoaa kiehtovan ja tuoreen näkökulman maailman ja aikuisuuden muutosten ymmärtämiseen. (Forsberg ym.2006, 6 – 8.)

Voimaantumisteorian ja lapsilähtöisyyden väliltä löytyy selkeitä yhtymäkohtia ja päämääriä. Lastensuojelun sosiaalityössä tähdätään ja työskennellään lapsen voimavarojen löytämiseksi, itsetunnon kehittämiseksi ja vahvistumiseksi. Koen, että empowerment on sosiaalityön ydinteoria, jota ilman käytännön sosiaalityö on päämäärätöntä. Empowerment on käsite, joka syntyi Yhdysvalloissa 1960-luvulla vähemmistöjen epätasa-arvoa ja sortoa koskevissa keskusteluissa. Empowerment on prosessi, jonka kautta yksilöt,

ryhmät ja yhteisöt voimaantuvat, eli saavuttavat kyvyn kontrolloida ympäristöään. Myös elämänlaadun maksimointi ja resurssien hankkiminen päämäärien saavuttamiseksi kuuluvat olennaisesti prosessiin. (Adams 2003, 8.) Voimaantumisteorian keskeinen ajatus on, että voimaantuminen lähtee ihmisestä itsesään. Voimaantumista ei voi suoraan antaa kenellekään, mutta sitä voidaan tukea hienovaraisilla ja mahdollistavilla toimenpiteillä, kuten avoimuudella ja rohkaisemalla. Voimaannuttavan sosiaalityön ideana on toimia yksilöstä ja hänen omista motiiveistaan käsin, jolloin voimaantuminen siirtyy myös toisiin ihmisiin ja heidän asenteisiinsa. (Adams 2003, 34.) Empowerment ajattelu pohjautuu myös asiakkaan täysivaltaisuuden kokemiseen. Anneli Pohjola (1999, 266) kuvailee sitä sisäiseksi voimantunteeksi ja vahvistumisprosessiksi, jossa ihmistä tuetaan rohkaistumaan ja tarttumaan mahdollisuuksiinsa.

Lastensuojelulaki määrittelee lapselle oikeuden turvalliseen ja virikkeitä tarjoavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusijan erityiseen suojeluun (LSL 1 §). Lapsella itsellä ei ole päätäntävaltaa kaikissa asioissaan, mutta se ei saisi tehdä häntä osattomaksi itseään koskevassa päätöksenteossa. Lapsen osallistumisen oikeus on myös määritelty lastensuojelulaissa sekä asiakaslaissa, lapsen oikeuksien yleissopimuksessa ja Suomen perustuslaissa. Näitä oikeuksia ovat kuulluksi tuleminen, oman mielipiteen ilmaiseminen ja oikeus saada riittävästi tietoa itseään koskevista asioista, päätöksistä perusteluineen ja erilaisista ratkaisuvaihtoehdoista. (Välivaara 2004, 12.)

Lapsilähtöisyyden tulisi olla olennainen asia lastensuojelun asiakaskohtauksissa, mutta lähdemateriaalista päätellen arkielämän käytännöt vaihtelevat hyvin paljon. Lapset ovat vain hetkittäin työskentelyssä yksilöinä asiakastyön erilaisissa kohtaamisissa (Forsberg 2006, 7). Marjatta Bardyn (1995) mukaan lapset ovat yleensä osana laajempaa kontekstia, kuten vanhempia, perhettä tai koulua. Lapset ovat usein näkymättömiä ja ulkoistettuja omassa asiassa. Lapsen oman äänen kuulumista tulisi peräänkuuluttaa entistä vahvemmin.

Lapsen asema eroaa aikuisen asemasta lastensuojelun asiakkaan siten, että tullakseen nähdyksi ja havaituksi vanhemmistaan tukea tarvitsevana yksilönä, pitää lapsen oireilla

jollakin tavalla. Vasta oireilu ja häiriökäyttäytyminen herättävät ammattilaisen huolen. (Hurtig 2003, 106.) Työntekijät kuvaavat usein lapsen kanssa työskentelyä sattumanvaraiseksi ja satunnaiseksi. Työskentely ei ole niin tavoitteellista ja pitkäjänteistä kuin aikuisten kanssa työskentelyssä. Resurssien riittämättömyys, omat ja työkuultuuriin sisältyvät asenteet koetaan isoina haasteina ja niihin kaivataan muutoksia. Vaativimpana haasteena työntekijät kokevat lapsen oman tiedon, jonka kanssa työntekijä joutuu työskentelemään ilman vanhempien läsnäoloa. Lapsen tieto koetaan vaikeana käsitellä ja sen luotettavuutta pidetään hyvin haasteellisena. Se herättää myös monenlaisia eettisiä ongelmia. (Möller 2005, 84.)

Lasten sivullisuuden taustalla on usein työntekijän pyrkimys luottamukselliseen kontaktiin vanhemman kanssa, joka vaatii hienotunteisuutta. Tätä kutsutaan väisteleväksi hienotunteisuudeksi, jonka seurauksena lapsen hätä ja huoli eivät pääse esiin työskentelyssä. (Bardy 2004, 197–199.) Martti Lindqvist (2002) on kirjoittanut laajasti kohtaamiseen liittyvästä liian nopeasta ymmärtämisestä, jolla tarkoitetaan työntekijän haluttomuutta kohdata omaa avuttomuuttaan ja pyrkimyksiä oman valtansa kasvattamiseen. Toisaalta ongelmana voi olla myös työntekijän pelko heittäytyä tunnetasolla työskentelyyn mukaan. Lapsen kokemat vaikeat asiat voivat aiheuttaa työntekijässä hankalia tunteita ja kosketuksia oman lapsuuden kokemuksiin. (Ervast & Tulensalo 2006, 63–66.)

Yksi ihmisen perustarpeista on ymmärtää toista ihmistä ja tulla itse ymmärretyksi. Siksi kokemusten jakaminen ja ymmärretyksi tuleminen vaikuttavat lapsen psyykkiseen kehitykseen. Lapsi tietää itse parhaiten miltä hänestä tuntuu ja kuinka hän kokee asiat, vaikka ei kykenisikään avaamaan niitä puheen avulla. Lapsella on omia tapoja ilmaista asioita esimerkiksi leikin, kuvan ja toiminnan avulla, mutta nämä keinot eivät aina avaudu täysin aikuiselle. Aikuiselta vaaditaan erityistä herkkyyttä havainnoida lasta ja kykyä peilata hänen kokemusmaailmaansa.

Luottamuksen rakentuminen vuorovaikutuksessa vaatii aikaa, lapsilähtöistä työtettä ja uudenlaista herkkyyttä avautua kuulemaan, näkemään ja jakamaan. (Välivaara 2004, 13.) Paneutuva kuunteleminen tarkoittaa, että tutkija osaa kuunnella muita ja itseään. Hänen on osattava epäillä omia käsityksiään, yllättyä ja pyrkiä näkemään asioita toisista

näkökulmista. Kuuntelemiseen sitoutuminen merkitsee myös erilaisien tiedollisten ja kokemuksellisten murtumien tiedostamista tutkijan ja tutkittavan välillä. (Souto & Honkasalo & Suurpää 2015, 155–156.)

2.2 Välittävä sosiaalityöntekijä

Lapsen kanssa työskentelyssä työntekijän omat asenteet ja lapsen suhtautuminen vaikuttavat kohtaamisen onnistumiseen. Lapsen oireet, diagnoosit tai jokin muu luokittelu eivät saisi vaikuttaa kohtaamiseen, vaan lapsi tulisi hyväksyä arvokkaana omana itsenään. Muuten voi helposti käydä niin, että lapsi on jo etukäteen määritelty vaikeasti kohdattavaksi tai pahimmillaan pelkästään oireidensa perusteella. (Ervast & Tulensalo, 2006, 60–61.) Sosiaalityöntekijän oma persoona ja ymmärtämiskyky ovat keskeisiä asiakassuhteen rakentumisessa etenkin lastensuojelun interventioissa. Maahanmuuttajalasten kanssa yhteisen kielen puuttuminen johtaa usein virhetulkintoihin ja kumppanuuden rakentaminen on haastavaa. Myös vanhemmat voivat kokea lastensuojeluinstituution ja oikeusprosessit hyvin hämmentävinä, turhauttavina ja vieraannuttavina myös kulttuuritaustasta riippumatta. (Anis 2008, 47–48.)

Aikuisen tulee myös ymmärtää lapsen maailmaa voidakseen ymmärtää, mikä lapsen mieltä kiehtoo. Parhaiten tämä onnistuu kuuntelemalla ja antamalla lapselle aikaa kertoa omista ajatuksistaan ja kokemuksistaan. Fyysinen tekeminen yhdessä lapsen kanssa saattaa aktivoita muistia eri tavoilla kuin puhuminen. Symbolisen etäisyyden turvin esille saattaa tulla asioita, joille ei ole aiemmin löytynyt sanoja ja kokemus voi muodostua lapselle merkitykselliseksi. Jatkuessaan symbolinen ja etäännyttävä työskentely aktivoi lapsen käsittelemään ongelmiaan kytkemällä niitä osaksi luovaa ilmaisua. Erilaisia etäännyttäviä työskentelytapoja ovat esimerkiksi yhdessä rakennetut tarinat, varjoteatteri, piirroukset, valokuvat, runot, sekä oman kokemukseni mukaan myös musiikin kuuntelu. (Känkänen & Rainio 2010, 149.)

Koulukotinuoria tutkittaessa ilmeni, että osalla nuorista oli vaikeuksia puhua työntekijöiden kanssa omista tunteistaan ja kiukusta. Tämä johtui nuorten mukaan siitä, että tämänkaltaiset tunteet eivät olleet koulukodissa hyväksyttäviä, eivätkä ne olleet työnte-

kijöille mieluista kuultavaa. Nuoret kokivat, että heidän oli oltava tapaamisissa hiljaa hymyillen ja pidettävä vaikeat tunteensa sisällään. Tunteiden purkaminen jäi oman mielikuvituksen varaan, kuten ajatusleikkeihin mitä hyvää tulevaisuus voisi tuoda tullessaan ja musiikkistudion soittimien kanssa harrastettuun itseilmaisuun. (Pösö 2004, 90–91.)

Lapsen asemoitumista vuorovaikutuksessa sekä sen esteitä sosiaalityöntekijän kanssa voi määritellä kuvaavilla metaforilla, joita ovat pommi, lipas, pakastearkku ja riiviö. Pommiksi määritellyn lapsen oletetaan tarvitsevan erityisiä lapsityön välineistön osajia. Lapsi on kuin pommi, jonka oletetaan hajoavan taitamattoman käsissä. Lipas-lapsi on puolestaan salaisuuksia sisällään piilotteleva ja tällaisen lapsen tulkitaan tarvitsevan oikeanlaista kuuntelijaa ja tulkitsijaa. Sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan itse kysy suoraan lapselta asioita, vaan lähettää tämän eteenpäin pätevemmän ratkaisijan luokse.

Pakastearkku-lapsi on lapsi, joka säilöö, jäädyttää ja eristää tapahtuneet asiat itsessään. Usein tällainen lapsi voi olla oireeton eikä hän häiriköi. Hänen kohdallaan voidaan herkästi jopa luulla, että vaikeita asioita ei ole koskaan tapahtunutkaan. Ammatilainen saattaa työskennellä ajan kanssa rauhassa vanhempien kanssa ja unohtaa lapsi vähemmän akuuttina. Riiviö-lapsi on epäsosiaalinen ja häiriköivä, eikä ammatilaisen ole helppoa antaa hänelle sympatiaa tai olla empaattinen. Sosiaalityöntekijän auttamishalu suuntautuu helposti vanhempiin, jotka joutuvat jaksamaan haastavan lapsensa kanssa arjenpyöritystä. (Hurtig 2003, 183–184.)

Lastensuojelun asiakaslapsilla on usein ongelmia itsetuntonsa kanssa. Tällaisen lapsen tulisikin saada sosiaalityöntekijältä osakseen aitoa kohtaamista, josta välittyisi aito kiinnostus. Aito kiinnostus viestittäisi lapselle, että työntekijä välittää hänestä (Särkelä 2001). Näin toimimalla mahdollistuisi myös lapsen voimaantuminen ja työskentelyn päämäärät olisivat astetta saavutettavampia. Lapsi on kielellisen viestinnänkin suhteen erilaisessa asemassa aikuiseen verrattuna, koska lapsen kielelliset kyvyt eivät ole vielä yhtä kehittyneitä kuin aikuisella. Lapsen kanssa työskentelyssä nämä asiat tuleekin ottaa huomioon, koska puhuminen ei välttämättä ole lapselle luontevin tapa kertoa elämäntarinaansa.

Tommy Hellsten (1994, 73–75) ajatukset tunneilmaisun tärkeydestä ovat aina ajankoh-
taisia lastensuojelun sosiaalityössä. Hellsten kertoo elävästi mitä lapselle tapahtuu, jos
kodin olohuoneen on täyttänyt ”virtahepo,” kuten esimerkiksi vanhempien päihde,- tai
mielenterveysongelmat. Virtahepo imee vanhempien voimat ja jättää lapset ilman peile-
jä, joista voisi heijastaa omia tunteitaan. Lapsena ilman peilejä jäänyt ihminen on aikuis-
suudessaankin kyvytön tunnistamaan ja ilmaisemaan tunteitaan.

Ylisukupolvisuuden ongelma johtuu usein vanhempien kyvyttömyydestä huomioida
lapsensa tunteita. Vanhempi, joka on ollut itse ei-toivottu, eli jäänyt ilman Hellstenin
(1994) määrittelemiä peilejä, haluaa yleensä tarjota lapselleen parempaa elämää. Yri-
tyksistä huolimatta tämä ei välttämättä onnistu, koska vanhempi ei kykene erottelemaan
omia tunteitaan lapsensa tunteista. (Bardy 1995, 72.) Lastensuojelutyön lähtökohtiin
kuuluu lapsilähtöinen ja emotionaalinen kohtaaminen. Emotionaalisisessa suhteessa
asiakas todella tuntee, että työntekijä välittää mitä hänelle tapahtuu. Välittäminen näkyy
työntekijän tavassa olla läsnä, eleissä, ilmeissä ja katsekontaktissa. Myös tapa ja intensi-
teetti, millä hän jakaa asiakkaansa kokemuksia vaikuttaa asiakassuhteeseen. (Särkelä
2001, 37–38.) Lastensuojelun asiakaslapset ovat usein jääneet omina persoonina vaille
huomiota. Tämä vaikuttaa lapsen kasvaessa siihen, että he eivät osaa vaatia omien mie-
lipiteittensä ja halujensa kunnioittamista. Nuori saattaakin vain tyytyä vastalauseitta
omaa itseään koskeviin aikuisten päätöksiin. (Anis 2008.)

2.3 Taiteen ja tieteen hämärtyvät rajat

Perinteisessä ajattelussa taiteen ja tieteen suhde todellisuuteen on täysin erilainen. Tie-
teentekijältä odotetaan, että tutkimuksessa todellisuutta kuvaillaan sellaisena kuin se on.
Taiteessa taas ennemmin luodaan todellisuutta ja taiteilijalla on lupa tuoda oma subjek-
tiivinen todellisuutensa esille. Sosiaalityö tarvitsee laajentuakseen innostamista ja vuo-
ropuhelua muiden tieteenalojen kanssa ja myös taide olisi huomioitava varteenotettava-
na alueena. Leonardo Da Vinci on puolustanut taiteen asemaa sanomalla, että taide on
tiedettä. Da Vinciä voi pitää hienona esimerkkinä ihmisestä, joka on omalla luovalla ja
ennakkoluulottomalla asenteellaan vienyt aikansa tiedettä huimasti eteenpäin. Patricia

Leavyn (2009) ajatukset taiteisiin perustuvasta tutkimuksesta ikään kuin konkreettisena toimintana ovat innostavia. Hän näkee tutkimusmetodien syntyvän vähitellen tutkijan käsissä, jota tutkija työstää ja kaivertaa saadakseen uusia ulottuvuuksia esiin tutkimuskohteestaan. Näin syntyy uusia työkaluja tekemisen ja työstämisen tuloksena ja tutkija avaa uudenlaisia mahdollisuuksia ja intohimoja myös itsessään.

Tieteen ja taiteen välinen rajapinta on mutkitteleva ja herkkä. Sosiaalityöissä ajatellaan nykyisin yhä enemmän, että todellisuus ei ole liikkumaton. Tästä seuraa, että tieto on myös tietäjästä kiinni sekä hänen paikastaan ja näkökulmastaan. Nykyisin taidetta käytetään riittämättömästi tiedon lähteenä, koska taiteessa koetellut tietämisen tavat jäävät koulutuksessa vieraiksi. Ammatillisessa vuorovaikutuksessa pitäisi rohkeammin uskaltaa käyttää taidetta ja taiteen keinoja, koska niiden avulla voidaan ulottua alueille, joihin muilla keinoin on mahdotonta päästä. (Bardy 1998, 55.)

Nämä ajatukset myötäilevät yleisesti taiteilijoiden mielteitä siitä, että omia syvimpiä tunteita ja jäsentymättömiäkin ajatuksia voidaan tuoda julki ja esille abstraktion kautta, kuten esimerkiksi musiikin. Taiteessa pyritään yleisesti myös ”katarssiin,” eli tunteiden puhdistavaan purkautumiseen. Katarssi on Aristoteleen määrittelemä ja kuvailema ilmiö, jossa taide herättää ihmisessä tunteita, jotka se auttaa purkautumaan. Katarssi aiheuttaa energistä oloa, vapautuneisuutta, ajattelutoiminnan selkiytymistä ja tilapäistä regressiota eli ”hurmiota,” koska tunteiden hallitsemiseen käytetty energia vapautuu.

Yhteistä rajapintaa taiteen ja tieteen välille luo myös sosiaalityössä paljon puhuttu hiljainen tieto, jolla tarkoitetaan kokemusperäistä, tunteilla työstettyä ja jopa ruumiiseen suoraan painunutta tietoa. Se on tietotaitoa, kokemustietoa ja intuitiivista ymmärrystä siitä, miten asiat ovat. (Janik 1991, 106–141.) Ajattelutapojen ja rajapintojen lähentyminen voi tarjota myös lastensuojelulle mahdollisuuden hyödyntää taidetta uusilla tavoilla ja käyttää sitä tiedon lähteenä. Niukkojen lastensuojeluresurssien aikoina nousevat keskeiseksi kekseliäästi tuotetut ja monipuoliset auttamiskäytännöt. Viimeisten kahden vuosikymmenen aikana toiminnallisia ja taidelähtöisiä menetelmiä on kehitetty runsaasti lisää. Suomalaisessa lastensuojelussa ja erilaisiin vaihtoehtoisiiin toimintatapoihin perustuvissa auttamiskäytännöissä, kuten seikkailukasvatuksessa, sosiaalipedagogisessa

hevostoiminnassa ja sosiaalisessa sirkuksessa kehittämistoiminta on ollutkin vilkasta ja kokemusta on kertynyt runsaasti. (Känkänen 2013, 28.)

Sekä tieteellisessä että taiteellisessa toiminnassa vaaditaan mielikuvitusta ja niiden laatu-kriteerit ovat yllättävän samanlaisia yleisellä tasolla määriteltynä. Innovatiivisuus, reflektiivisyys ja asioiden hallinta ovat hyveitä ja motivoivia päämääriä tieteen ja taiteen sarjoilla. Nämä samat hyveet kuuluvat myös postmodernin ajan henkeen, jossa työntekijän on oltava valmis työstämään identiteettiään ja työnkuvaansa jatkuvasti pystyäkseen toimimaan muuttuvassa riskiyhteiskunnassa. Muutoksessa mukana pysyäkseen työntekijällä on oltava myös valmiuksia epätavallisiin ja luoviin ratkaisuihin (Raunio 2002, 80–81).

Työelämä on muuttumassa nopealla tahdilla, jossa konkreettinen toiminta on muuttumassa abstraktimpaan suuntaan. Muuttuvissa organisaatioissa luovuus ja innovatiivisuus ovat entistäkin tärkeämpiä ja työntekijältä elinikäistä oppimista vaativaa. (Tuomi-vaara & Hynninen & Leppänen 2005, 60.) Sosiaalityöntekijät kokevat sääntöjen noudattamisen usein ensisijaiseksi tehtäväkseen. He kokevat, että joissakin tilanteissa omien ratkaisumallien käyttäminen saattaisi olla parempi vaihtoehto, mutta muodollisuuden vaatimukset menevät edelle. Työntekijät kokevat byrokratian valtavaksi koneistoksi, joka antaa valmiin mallin toimia. Lastensuojelutyössä tämän ajattelumallin voi ymmärtää ehkäisevän tehokkaasti uusien luovien menetelmien käyttöönottoa ja sitä kautta myös lapsilähtöistä sosiaalityötä. (Caven 1999, 101–116.)

Yksi isoimmista ongelmista lasten kanssa työskentelyssä on se, että apua tarvitseva lapsi tulee itse määritellyksi ongelmaksi. Tämän kaltainen työskentely rakentaa helposti epäterveitä rajoja lapsen ja työntekijän välille ja ongelmia pyritään ratkaisemaan jopa talouden ehdoilla. Lapsen näkeminen ongelmana tai vaikeana tapauksena kaventaa ammatillista työskentelyä ja luovaa ajattelua muuttaen työskentelyn mekaaniseksi. (Bilington 2006, 20.) Talous ja tehokkuusajattelu ovat tuoneet epävarmuuden koko sosiaalityöhön. Arjen elämän ongelmat näkyvät lisääntyvinä asiakasmäärinä, kiireenä ja epävarmuutena siitä, miten pitäisi toimia. Sosiaalityön tietoperusta ja menetelmät ovat tar-

kastelun alla, joita arvioidaan vaikuttavuuden vaatimuksen kautta. (Haverinen 2005, 99.)

Lastensuojelun sosiaalityössä työskentelytilalla on merkitystä. Mitä epävirallisempi tila on, sen enemmän on mahdollisuuksia rakentaa vuorovaikutusta lapsen ehdoilla. Institutionaalisissa kohtaamisissa on tärkeää muistaa, että lapsella on vapaus ilmaista itseään, vaikka se rikkoisi instituution ominaisia toimintatapoja. Lastensuojeluinstituutioilla on taipumus asettaa erilaisia odotuksia miten lapsen tulisi osallistua ja mikä lapsen puheessa on olennaista. Tilat, joissa lastensuojelutyötä tehdään, liittyvät olennaisesti myös byrokratiaan ja sen moninaisten sääntöjen noudattamiseen. (Eskonen ym.2006, 40.)

Institutionaalisissa kohtaamisissa vähien resurssien aikana olisi uskallettava etsiä työskentelytavoille uudennlaisia tapoja ja näkökulmia. Alf Rehnin (2010, 14–15) sanoin ilmaistuna, luovuutta tulisi etsiä vaarallisesta ajattelusta omalla alallaan. Jos kaikki hyväksyvät hymyillen uudet ideat, ei todellista luovuutta ole vielä käytetty ideoinnissa. Vaarallinen ajattelu on ravistelevaa luovuutta, jonka tuottamat ideat voivat muuttaa maailmaa. Ravisteleva luovuus aiheuttaa ihmisissä usein vastarintaa eikä siitä aina pidetä, mutta sosiaalialalle tällaisella ajattelulla ajattelen olevan tilausta. Naisvaltaisella alalla kiltteys kukoistaa ja vaarallisimmat ajatukset näkyvät yleensä työntekijöiden välisissä henkilökemioissa. Sosiaalityössä tulisi uskaltaa kokeilla omia rajoja ja edetä intuitiivisesti lapsen ehdoilla. Vahva eettinen osaaminen ja oman arvomaailman tiedostaminen ovat niitä välineitä, joiden avulla työntekijä pärjää tällaisessakin työskentelyssä.

3 Lastensuojelun vuorovaikutus

3.1. Lapsi viestijänä

Ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta puhuttaessa tarkoitetaan tietoista vuorovaikutusta, eli viestintää, josta käytetään myös sanaa kommunikointi. Vuorovaikutuksessa on kaksi eri ilmaisullista tasoa, sanaton viestintä eli nonverbaalinen ja sanallinen eli verbaalinen. Viestinnässä ihmiset ilmaisevat tavoitteellisesti ajatuksiaan, tietojaan, tarpeitaan ja tunteitaan, sekä vastavuoroisesti ottavat vastaan ja tulkitsevat toisten ihmisten viestintää. Viestinnän keinot voivat olla kielellisiä tai ei-kielellisiä, mutta tarkkaa rajaa on yleensä mahdotonta määritellä. (Launonen, 2007, 6.)

Tony Dunderfeltin (2001, 12–13) mukaan sanattomassa viestinnässä käytetään ilmeitä, eleitä ja muita kielenulkoisia viestintämuotoja ja se voi olla ristiriidassa sanallisen viestinnän kanssa. Myös ääni voi viestiä monenlaisia asioita puhujan terveydestä, tunnetilasta, asenteista ja kulttuuritaustasta. Verbaalinen vuorovaikutus liittyy puhuttuun ja kirjoitettuun kieleen ja sen ymmärtämiseen. Kieli on oleellinen osa inhimillistä käyttäytymistä ja ihmisenä olemista. Sitä on myös tutkittu hyvin paljon eri tieteiden näkökulmasta. Sanojen merkitykset voivat olla hyvin erilaisia ja yksilöllisiä eri ihmisille riippuen heidän kokemuksistaan. Sanojen merkityssuhteita voi myös syntyä rationaalisen tiedon, uskon tai intuition pohjalta, jolloin niitä on vaikeaa ilmaista kielellisin keinoin.

Kieli ja puhe ovat merkittävässä osassa yhteisymmärryksen luomisessa, mutta silti hyvin iso osa viestinnästä on nonverbaalista. Nonverbaalisessa viestinnässä voidaan käyttää eleitä, katsetta ja kehonosia yhdessä kielen kanssa merkitysten viestimiseen. Tällaisesta viestinnästä puhuttaessa puhutaankin yleensä ”elekielestä” tai ”kehonkielestä.” On huomattava, että elekielellä viestitettävät merkitykset eivät ole yhtä systemaattisia ja strukturoituja kuin puhutussa kielessä. Vuorovaikutustilanteissa ihmiset hyödyntävät myös ympäröivää fyysistä maailmaa, jossa esineillä ja teknologialla on oma merkityksensä. (Haddington & Kääntä 2011, 13–15.) Sosiaalityössä teknologia näkyy usein hyvin surullisesti kiireen keskellä, jolloin kirjauksia pyritään tekemään jo asiakkaan istussa vastaanotolla keskustelun lomassa.

Lapsilla on kyky tehdä huomioita ja havaintoja hyvin kokonaisvaltaisesti ja he käyttävät niiden tekemiseen kaikkia aistejaan. Tämän takia havainnot ihmisen todellisista tunneltauksista ovat tarkempia ja lapsi vaistoa herkästi ollaanko hänestä kiinnostuneita. Lapsi huomioi aikuista paremmin äänenpainot, korkeuden ja kasvojen ilmeet, koska ei ehkä ymmärrä aina sanojen merkitystä. Lapsen ja aikuisen vuorovaikutus eroavat toisistaan siten, että aikuinen kysyy, jos ei ymmärrä jotakin asiaa. Lapsi puolestaan käyttää monenlaisia keinoja, kuten tarkentavia kysymyksiä koko olemus ja kehonkieli kysyvänä ja mielteliäänä. Lapsi pyrkii sinnikkäästi pysymään mukana keskustelun käänteissä mukana ja yrittää tulkita aikuista omien kokemustensa kautta. (Holkeri-Rinkinen 2009, 211–213.) Lapsi oppii kielen vähitellen vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa käyttäen ääntä ja elekieltä ensimmäisinä kommunikointikeinoinaan (Koppinen ym. 1989, 73).

Vuorovaikutuksen merkitystä ei voi korostaa liiaksi lastensuojelun sosiaalityössä ja parhaimmillaan hyvin onnistuessaan se tukee lasta kokonaisvaltaisesti ja voimaannuttavasti. Sosiaalinen vuorovaikutus on monitasoinen välinen, kuten sen vaikutuksetkin (Kulmala ym.2003, 130–134). Auttamistyön dialogisuutta peräänkuuluttavat Jaakko Seikkula ja Tom Erik Arnkil (2003). Heidän näkevät asiakkaiden ja ammatti-ihmisten yhteistyössä piilevän voimavaroja, joiden avulla on mahdollista selvitä vaikeimmistakin kriiseistä. Jotta voimavarat saataisiin käyttöön, on asiakassuhteessa alusta pitäen oltava avoimuutta ja asiakas on otettava aktiiviseksi toimijaksi omista asioissaan.

Lastensuojelun asiakaslapsen lapset ovat usein traumatisoituneita tai muuten oirehtivia lapsia, joiden kokemukset omasta itsestään ovat negatiivisia ja lannistuneita. Lapsen oireilua ja psyykkisiä häiriötiloja voi käsitellä myös vuorovaikutuksellisuutena. Oireilu toimii viestinä, jolla lapsi pyrkii hakemaan apua ja muutosta omaan tilanteeseensa. Oireilu on siten myös ilmaus lapsen kyvystä reagoida vaikeaan elämäntilanteeseensa. Lapsen ympäristön ja läheisten tulisikin kuulla ja ottaa vakavasti lapsen viesti. Valitettavan usein oireilu medikalisoitetaan ja diagnosoidaan käyttäytymishäiriöiksi tai masennukseksi. Psykkiset häiriöt kehittyvät hitaasti, mutta oireilun ilmaantuessa se tuottaa jo poikkeavaa kehitystä. Tällöin lapsi on jo omaksunut selviytymiskeinoja, jotka ovat haitallisia ja saavat ympäristön reagoimaan lapsen tavoilla, jotka edelleen vinouttavat kehitystä. (Mankinen

2007, 112–113.) Lastensuojelun asiakaslasten käytösoireilu voi viestiä alhaisemmasta verbaalisesta kyvykkyydestä. Heikko verbaalinen ilmaisukyky voi ennustaa lapsen kasvaessa nuoreksi taipumusta rikollisuuteen yleisesti sekä väkivaltarikollisuuteen. Tällaisten lasten ja nuorten kohdalla erilaiset luovaan ja taidelähtöiseen itseilmaisuun perustuvat menetelmät voivat olla jopa ainoa mahdollinen toimintatapa tai keino itseilmaisuun. (Manninen 2012.) Tommy Hellsten (1993, 25) mukaan lapsi, jolla ei ole ollut perheessään riittävää vanhemmuutta tarjolla, ei ole voinut kiintyä turvallisesti. Näin ollen lapsella ei ole myöskään mahdollisuuksia saada turvallisia rakenteita oman persoonansa ja elämänsä rakentamiseksi.

Asiaa voi pohtia myös asiaa voimavaralähtöisesti lapsen joustavuuden kautta. Lapsen elämän rakentuminen ei tapahdu kerralla, vaan siihen vaikuttaa vuorovaikutuskokemukset koko lapsuuden ajalta. Esimerkiksi opettajan tarjoama välittävä kasvatusta ja opetustilanteiden vuorovaikutus voi auttaa lasta rakentamaan turvallisia malleja. Aikuisten tehtävän voi nähdä eräänlaisena tunnesäiliönä, jossa aikuinen kykenee ottamaan vastaan ja jakamaan lapsen tunteita. Näin toimiessaan aikuinen antaa lapselle esimerkin, että kaikenlaisista tunnemyllerryksistä voi selvitä hengissä ja oppia työstämään omia impulssejaan. (Sinkkonen 2003, 54.)

Alpo Heikkisen (2005, 326) tutkimus lähiöpoikien toiminnallisista ryhmistä kertoo mielestäni hienolla tavalla siitä, että uudenlaiset vuorovaikutuksen ja voimaantumisen keinot voivat olla hyvin arkielämälähtöisiä ja tavallisia. Heikkinen huomioi, että vähävirikkeisyys vaatii kaupunkiympäristöön tottuneilta pojilta paljon henkisiä voimavaroja. Esimerkiksi ulkosaaristossa yöpyminen oli pelottava kokemus pojille, mutta toisaalta kokemuksellinen eläytyminen ja toiminnallisuus auttoivat minä- ja luontoyhteyden rakentumisessa. Heikkinen myös havainnoi, että leirikokemusten jäljiltä poikien itseluottamus kehittyi ja luottamus toisten ihmisten hyvyyteen syveni.

Teuvo Niemelän (2012) väitöstutkimus on tehty inarilaisnuorten luontosuhteista. Niemelän mukaan inarilaisnuoret kokivat hiljaisen, ihmisten tuottamista äänistä vapaan luonnon tarjoavan nautinnollisia elämyksiä. Nuoret kokivat luonnon vaikuttaneen heihin monella tapaa myönteisesti. Useimmat halusivatkin suojella luontoa ja kokivat empatiaa

luonnon olioita kohtaan. Villi luonto alkaa useimmilla inarilaisilla jo heti kotipihalta ja sinne hakeudutaan mielellään. Luontoa ei myöskään pelätä, vaan luontoon liittyy vahvasti rentoutumisen ja vapaana olemisen tunteita. Nuoret kokivat saaneensa eväitä elämän varrelle ja he kokivat myös jopa kasvaneensa paremmiksi ihmisiksi luontokokemustensa avulla.

Kiinnostavaa on, että sekä Niemelä että Heikkinen toteavat luontoyhteyden kehittäneen nuorten itseluottamusta ja tunteita paremmaksi ihmiseksi kasvamisesta. Tutkimusten pohjalta voi jopa ajatella, että lappilaisnuorilla olisi tietyiltä osin erityisen hyvät edellytykset kasvaa itsetuntoiseksi ja elämässään jopa hyvin pärjääviksi aikuisiksi. Kiehtovaa on myös pohtia luontoelämysten hyödyntämistä sosiaalityössä, pitäisikö huonosti pärjäävän nuoren kohdalla pyrkiä korjaamaan myös eräänlaista häiriötilaa luonnon ja nuoren vuorovaikutuksessa?

Voisiko ajatella, että metsien, tuntureiden ja järvien syleilyssä uinuva Inari on ehkä periferiana jäänyt vielä muita lähemmäksi muinaista kalevalaista ja saamelaista kansanperinnettä, jossa luonto on ollut ihmisille tärkeä elementti. Metsässä tai metsästä laulamalla ja joikaamalla on voitu eritellä suruja ja iloja metaforien kautta ja esimerkiksi etäännyttää tällä tavoin itsensä ahdistavasta tilanteesta. Koen perustelluksi ja innostavaksi luonnossa tapahtuvan toiminnallisen työskentelyn, kuten esimerkiksi voimauttavan valokuvatyöskentelyn juuri Lapin nuorille voimauttamaan itsetuntoa ja ehkä jopa löytää avaimia muutostyöhön.

3.2 Lapsen myönteinen ja voimaannuttava kohtaaminen

Pienet lapset eivät kykene sanallisesti ilmaisemaan tunteitaan. Lapset ilmaisevat oman ahdistuksensa ja tilanteen ahdistavuuden takia tunteuksensa muiden ilmaisukanavien kautta. Näistä tärkeimpinä voidaan pitää käyttäytymisen muutoksia, piirtäminen ja leikki. (Moren 2007, 140.) Vaikka traumaattiset kokemukset vammauttavat, niin myönteiset kokemukset kuitenkin rakentavat persoonallisuutta ja kohentavat itsetuntoa. Vähäniinkin myönteinen ja terapeuttisesti annettu kasvatus antaa lapselle lisää ääntä ja mahdoli-

suuden kehittyä omaksi itsekseen. (Portin 1989, 27–29.) Jotkut lapset ovat erityisen taitavia löytämään kannattelevia ihmissuhteita ympäristöstään silloin, kun omat vanhemmat eivät ole riittävästi käytettävissä (Mankinen 2007, 113). Lapsilla on siten voimavaroja, joiden avulla heidän on mahdollista kehittyä ja kasvattaa itsetuntoaan. Gregory Batesonin (1987) voimavarakeskeisen ajattelun periaatteisiin kuuluu luottamus ihmisen itseparantumiseen ja valtaistumiseen. Itseparantumisen periaate on, että luotetaan ihmisen omiin parantaviin voimiin ja kykyihin selviytyä ja uudistua. Ilmari Rostilan (2001, 41–43) mukaan itseparantuminen on mahdollista, jos toimintapuitteita muutetaan luovasti yhteistyössä asiakkaan kanssa yhteenkuuluvuutta tuntien. Työntekijän tuella ja yhteistyöllä lisääntyvä ”synergia” eli voima on enemmän kuin osapuolten voimien summa.

Työskentelyn lähtökohtana voi pitää työntekijöiden ja asiakkaiden mahdollisuutta päästä tunnustelemaan elämäänsä ja syventämään ilmaisutaitojaan. Työntekijät saavat eväitä tulevaisuutta varten, että kykenisivät auttamaan asiakaslapsia paremmin ja voimauttavammin. Asiakaslapsen saavat puolestaan tehdä löytöretkiä itseensä ja löytää omia vahvuuksiaan ja kykyjään. Taidelähtöiset menetelmät ovat toimivia apuja lapsen voimavarojen näkyväksi tekemisessä ja kehityksen tukemisessa. Menetelmiä käyttämällä vapautuu energiaa lapsen kunnioittavalla kohtaamiselle ja elämän monimuotoisuuden ymmärtämiselle. Erilaiset työskentelytavat rikkovat totuttuja rutiineja, jotka ovat perinteisesti perustuneet keskusteluun. Lastensuojelutyössä menetelmät voivat parhaimmillaan toimia luovien ideahautomojen tavoin, jossa uusia oivalluksia ja tekemisen tapoja syntyy lasten ja työntekijöiden yhteisistä kokemuksista. (Känkänen 2006, 130–135.) Menetelmät eivät ole itseisarvoina merkityksellisiä, mutta myönteisen vuorovaikutuksen rakentamisessa niillä on merkittävä rooli. Vuorovaikutuksen on mahdollista tiivistyä ja voimaannuttaa lasta.

Taiteen lajeista musiikilla on todettu olevan parantavia ja voimauttavia vaikutuksia jo muinaisessa samaaniperinteessä. Samaaniperinteessä on osattu valjastaa musiikin parantavat voimat erilaisista vaivoista kärsivien auttamiseen. Varsinaisella musiikkiterapialla on pitkät perinteet Yhdysvalloissa, jonka alkuvaiheet liittyvät toisen maailmansodanjälkeisiin veteraanisairaaloihin. Sairaaloissa esiintyneet muusikot havaitsivat, että vaikka

fysiologisista tai henkisistä ongelmista kärsineet eivät osallistuneet mihinkään muihin toimintoihin, he reagoivat kuitenkin musiikkiin. (Forinash, 2005, 71–76.)

Musiikkiterapiaa voidaan soveltaa monin eri tavoin. Sosiaalityöhön erityisen hyvin soveltuvia metodeja on neljä eri tyyppiä, joista mielestäni erityisen hyviä ovat uudelleenluomiskokemukset ja vastaanottokokemukset. Uudelleenluomiskokemuksella tarkoitetaan metodia, jossa asiakas ja terapeutti käyttävät jo aikaisemmin sävellettyä musiikkia. Terapian tavoitteisiin kuuluu sensomotoristen ja ajankäyttöön liittyvien taitojen kehittäminen, kärsivällisyyden ja muistitaitojen parantaminen sekä roolikykyjen oppiminen ja vuorovaikutustaitojen kehittäminen. (Bruscia 1998, 113–116.)

Lapsen kanssa vuorovaikutuksessa voi myös käyttää huumoria, vaikka se voikin olla haastavaa. Huumorilla voidaan keventää tunnelmaa ja tuottaa iloa vuorovaikutukseen. Lapsen kanssa huumorin käytössä voi tulla ongelmia, että lapsi ymmärräkään asiaa huumorina, vaan ottaa asiat todesta. Harkintaa ja hienotunteisuutta siis tarvitaan sekä siinä, millaisista asioista leikitellään kuin myös siitä, miten asiat ilmaistaan. Lapset tuovat esille asioita läheisistään ja vanhemmistaan ja työntekijän tulisi osata suhtautua näihin kunnioittavasti. (Holkeri-Rinkinen 2009, 176–178.)

Olen omassa työssäni havainnoinut huumorin ja oman persoonan käyttämisen tuoneen asiakassuhteeseen luottamusta ja avoimuutta. Nuori asettaa usein itsensä keskustelutilanteissa ulkopuoliseksi, syrjässä olevaksi tai kapinalliseksi, joka voi työntekijän näkökulmasta olla ongelmallista. Tätä kutsutaan liittoutumisen dilemmaksi, jossa työntekijä joutuu toimimaan aikuismaailman edustajana ja pyrkii muodostamaan suhdetta nuoreen. Työntekijän tuottaa itsensä keskusteluissa eräänlaisena erilaisena aikuisena, joka kykenee tarjoamaan erilaista perspektiiviä usein epämuodollisen ja arkisen puhutavan kautta. (Wahlström 2000, 222–223.)

3.3 Luovat menetelmät lapsilähtöisen lastensuojelun mahdollistajana

Lastensuojelun sosiaalityötä tehdään usein tiedon katvealueilla ja taidelähtöiset menetelmät voivat saada aikaan tiedon ja ymmärryksen syventymistä. Menetelmät voivat

saada virallista tietoa täydentävän merkityksen ja uusia tulkintoja, kun taide kohtaa tunteet. Lapsen kasvuun, kehitykseen ja voimavarojen näkyväksi tekemisessä menetelmillä on myönteistä vaikutusta, sillä ne luovat uusia auttamisen tapoja ja erilaisia tiloja ihmisen kunnioittavalle kohtaamiselle. (Känkänen 2006, 129–130.)

Luovia ja taidelähtöisiä menetelmiä on olemassa runsaasti ja ne tarjoavat uudenlaisia ulottuvuuksia kohdat asiakkaiden arkea avaten samalla mahdollisuuksia osallisuuteen. Ne tarjoavat tekemisen iloa, riemua osallistumiseen ja kauneuden ja harmonian kokemista. Menetelmillä on mahdollista kehittää mielikuvitusta ja siten luoda toimivia rakenteita tulevaisuuden hahmottamiselle. (Dal Maso 2004, 23.) Tunteiden ilmaisu esimerkiksi kirjallisesti, kuvallisesti, eleisiin tai liikkeisiin perustuvasti kertoo aina jotain tekijänsä kokemuksista. Tarkoitus ei ole keskittyä esteettisiin arvoihin vaan siihen, miten tekijä paneutuu tehtäväänsä ja miten hän kykenee jakamaan omat kokemuksensa muiden kanssa. Menetelmien keskeinen ajatus on toiminta, jolla puretaan ja käsitellään omia kokemuksia ja tunteita. Luovaan ilmaisuun voi osallistua kuka tahansa, eli taiteellista lahjakkuutta ei vaadita. (Keränen 2001, 105 – 106.)

Tunteiden ilmaiseminen harjaannuttaa kykyä liittyä toiseen ihmiseen ja tämän takia onkin tärkeää tarjota lapselle yksilöllisiä auttamisen tapoja tämän oppimiseksi. Luovilla menetelmillä voi houkuttaa esiin ihmisen tarvetta monipuolisiin tunne- ja elämyskokemuksiin, jotka puolestaan lisäävät ymmärtämisen edellytyksiä. Elämykset vaikuttavat ihmiseen aina koskettamalla sisintä ja aiempia kokemuksia antaen uutta kokemuspohjaa. Kaltoin kohdelluilla lapsilla kosketus sisimpään voi olla hyvin vähäinen, mutta eri aistikokemuksia terävöittämällä on mahdollista päästä kohti todellisia tunteita. Tämä voi onnistua jo pienenkin tekemisen kautta ja tekeminen itsessään on tärkeämpi kuin lopputuotos.

Taide ja luovat menetelmät eivät pyri korvaamaan terapiaa, jota useat lastensuojelun asiakaslapsen tarvitsevat. Ruud E. (1982, 7) määrittelee terapian ihmisen hoitamiseksi, parantamiseksi ja oireiden lievittäjäksi. Musiikkiterapeutti Kimmo Lehtonen (1973, 34) määrittelee musiikkiterapiaa musiikin kautta tukemisena, ja ihmisen kasvua saattavana ja varustavana tekemisenä, joka parantaa elämänlaatua. Taidelähtöisten menetelmien

käyttäminen ei siten korvaa varsinaista terapiaa. Silti koen, että niiden terapeuttista luonnetta ja ihmisen omaa kasvua tukevana elementtinä ei voi myöskään unohtaa niiden yhteydessä. Taidelähtöinen toiminta voi tuottaa välillisiä ja terapeuttisia vaikutuksia, vaikka kyse ei olisikaan varsinaisesta terapiasta. Taiteen kokeminen tai tekeminen voi olla terapeuttista, lohduttavaa, virkistävää ja jopa parantavaa. (Känkänen 2013, 25.)

Lastensuojelun asiakaslapsilla on monesti hyvin haavoittavat elämäntilanteet, joka vaatii työntekijältä erityisen sensitiivistä työtettä ja osaamista. Omaan itseään ja historiaansa rohkeasti lähestymällä työntekijä voi harjaannuttaa sensitiivistä työtettä ja myös laventaa käsityksiään lapsesta. Kuormittavissa ja haavoittavissa elämänvaiheissa eläneiden lasten kohdalla on tärkeää tunnistaa lasta kohtaamattomat lähestymistavat ja löytää heidän tarpeisiinsa vastaavia auttamistapoja. Arjen rutiinien rikkominen on kuitenkin aina tietyllä tavalla riski ja se voi herättää myös hämmennystä ja muutosvastaisuutta sekä työntekijässä että lapsessa.

Paras tilanne on, jos taidelähtöisellä toiminnalla onnistutaan harjaannuttamaan ilmaisutaitoja. Ilmaisutaidon kautta kommunikaatio itse ja toisten kanssa helpottuu ja hyvinvointi lisääntyy. Tunteistaan etäännyneen lapsen on mahdollista eheyttää omaa elämäntarinaansa omien luovien kykyjen avulla. Sisäistä kaaosta vastaan voidaan taistella taiteen ja emotioiden mystisin ja myyttisin kokemuksiin. Taiteen ja leikin maailmat ovat hyvin lähellä toisiaan ja molemmissa käytetään aktiivisesti hiljaista tietoa. Satujen, leikin, mielikuvituksen ja taiteen maailmassa jokainen voi luoda omin ehdoin kertomuksensa maailmasta. (Koivunen 1998, 215.)

Oman kertomuksen tai esimerkiksi sadun luominen voi antaa lapselle vihjeitä siitä, että ei ole yksin maailmassa. Tämä tärkeä oivallus kertoo lapselle omista sisäisistään voimavaroista ja elämän jatkuvuudesta. (Känkänen 2009, 246.) Omilla käsillä tekeminen ja esimerkiksi muovailuvahahirviön muovaileminen tai virkkaaminen antaa lapselle myös ”minä osaan” kokemuksiä ja kasvattavat itsetuntoa. Pienet lapset prosessoivat mielellään pitkään erilaisten materiaalien, kuten taikinan kanssa ennen lopullista muotoa. Pelkkä taikinan tai muovailuvahan tunnustelu ja muotoileminen tuottaa nautintoa. Eri-

laisten materiaalien käyttäminen työskentelyssä voi tarjota spontaanin ja elämyksellisen kohtaamisen lapsen ja työntekijän välille. (Känkänen 2006, 138.)

Haavoittavat elämäntilanteet vahingoittavat lapsen selviytymiskeinoja ja siksi he tarvitsevat paljon ohjausta ja harjaantumista löytääkseen omat ainutlaatuiset tapansa toimia stressaavissa tilanteissa. Sanojen alla olevien syvien kokemusten esille nostaminen ja hyväksyminen on eheyttävä, mutta myös vaativa ja kipeä prosessi. Siksi taiteen käyttämistä omaan elämään sukeltamisessa ei voi pitää näennäisestä helppoudestaan kepeänä välineenä. (Barkman & Janhunen 2005, 126.)

Lasten kanssa toimivia ja sosiaalityöhön sopivia kommunikoinnin keinoja löytyy myös erilaisten terapioiden joukosta. Linda E. Homeyer ja Emily Defrance (2005, 179–182) mukaan leikin avulla annettava leikkiterapia on yksi lasten psykoterapiamuoto. Perusfilosofialtaan se sopii loistavasti myös lastensuojelun sosiaalityöhön sovellettavaksi. Ihmiset ovat aina leikkineet ja keksineet itselleen leikkivälineitä. Leikki on alusta asti hyvin sosiaalista ja ensimmäiset leikkiliset suhteessa olon hetket syntyvät äidin ja vauvan välille. Niissä hetkissä vauvakin osaa olla aloitteellinen ja toista innostava. Lapsi antaa tavaroita äidille ja ottaa ne hetken päästä pois. Nämä leikit heijastavat lapsen sisäistä tarvetta tulla vastaanotetuksi, hyväksytyksi ja rakastetuksi niin, että hän voi oppia hyväksymään toisia ihmisiä. (Schulman 2007, 248–250.)

Homeyerin ja Defrancen (2005, 180) mukaan leikki on lapsen puhetta, jossa lelut ovat hänen sanojaan ja jossa lapsi oppii leikin avulla maailmastaan. Kun lapsien kanssa käytetään leluja, he kykenevät ilmaisemaan sellaisia asioita, joille heillä ei ole vielä sanoja. Lelut tarjoavat symbolisen ilmaisumuodon, kun lapsella ei ole vielä käytössään symbolismia. Kykenemättömyys käyttää sanallista ilmaisua voi johtua lapsen kognitiivisesta kehitystasosta, pelosta paljastaa perheasioita tai kyvyttömyydestä kohdata elämäkokemuksiinsa liittyviä vaikeita asioita. Lelujen avulla on mahdollista myös näyttää mitä on tapahtunut, jos lasta on kielletty kertomasta. Lelut, kuten musiikkikin tarjoavat mahdollisuuden tarkastella asioita psykologisesti ja emotionaalisesti etäämmältä ja mahdollistaa kommunikaation jopa ylikierroksilla käyvien tunteiden kanssa.

Leikkiterapiassa ymmärretään leikki lapsen ympäristöksi, jossa lapset ymmärtävät maailmastaan ja omista kokemuksistaan maailmassa. Lelut myös etäännyttävät emotionaalisesti ja psykologisesti mahdollistaen kommunikaation onnistumista rajujenkin tunteiden kanssa. Leikki on siten lapsen puhetta ja lelut ovat hänen sanojaan. Tuttujen materiaalien ja lelujen kanssa lapsi kykenee ilmaisemaan asioita, joille heillä ei ole sanoja. Lapsen kykenemättömyys puhuttuun viestintään voi johtua kognitiivisesta kehitysteestä, mutta myös pelosta ja oman turvallisuuden vaarantumisesta. Lapsi voi pelätä myös perheen salaisuuksien julkitulemista tai kyvyttömyydestä kohdata omia hämmentäviä elämäkokemuksia. (Homeyer & Defrance 2011, 179-181.)

Leikki on parhaimmillaan spontaania, luovaa ja iloa tuottavaa toimintaa. Sigmund Freud (1910) on määritellyt, että mieleltään terve ihminen osaa rakastaa ja tehdä työtä. Winnicot (1971) oli puolestaan sitä mieltä, että ihmisen on tärkeää säilyttää leikkimiskyky läpi elämän. Ihmisen leikkimielisyys vapauttaa luovasti yhdistelemään asioita, jotka eivät välttämättä loogisesti tai totuttujen tapojen mukaan kuulu yhteen. Terve lapsi osaa tutkia ja leikkiä ja hänellä on pienestä pitäen suuri tarve siihen. Lapsi tarvitsee nautinnollista yhdessäoloa ja leikin kautta tapahtuvaa mahdollisuutta kehittää mielikuviaan. Jos lapsen elämästä vapaa leikkiminen ja tutkiskelu jäävät liian vähälle, hänen elämästään putoaa ydinelementti ja hänestä tulee vakava ja totinen. (Schulman 2007, 260.)

4 Tutkimuksen suorittaminen

4.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimustehtävä

Pohdin pro gradu-tutkielmassani taidelähtöisten menetelmien mahdollisuuksia lapsen voimaannuttajana lastensuojelun vuorovaikutuksessa. Minua kiinnostaa myös käyttävätkö haastatteleman sosiaalityöntekijät luovia ja taidelähtöisiä menetelmiä työskentelyssään apuna. Tutkimuksen tehtävänä on saada selville, miten sosiaalityöntekijät kokevat vuorovaikutuksen muodostuvan lastensuojelutyössä. Lisäksi haluan selvittää sosiaalityöntekijöiden kokemuksia siitä, millaisia vaikutuksia heidän käyttämillään luovilla menetelmillä on ollut. Tutkimuskysymykseni ovat: 1. Miten lastensuojelun vuorovaikutus muodostuu sosiaalityöntekijöiden kokemana? 2. Miten luovat menetelmät vaikuttavat lastensuojelun vuorovaikutukseen?

Lähestyn vuorovaikutusta voimavaralähtöisestä näkökulmasta. Voimavaralähtöinen ajattelu näkyy esimerkiksi siten, että näen lapset kyvykkäinä ja voimavaroja täynnä olevina yhteiskunnan jäseninä. Luovien menetelmien käytön yhteydessä puhutaan uusien näkökulmien tuottamisesta asiakkaille. Batesonin (1987) mukaan menetelmien käytössä merkittävin peruste on taiteen kyky saada mieli liikkeeseen ja saada mielen eri kerrostumat kommunikoimaan keskenään. Vakiintuneiksi juurtuneet kokemis- ja ajustavat voidaan muuttaa, jos taide toimii mielen avustajana ja integroijana sen eri kerrostumissa. Siten se voi tuottaa kykyä nähdä maailmaa tarkemmin ja erilaisista näkökulmista. Integroivaa voimaa vahvistaa menetelmien aistiperäisyys ja hyvin käytössä olevat aistit luovat pohjaa tahdon, vapauden ja järjen kasvamiselle.

Lastensuojelun piirissä olevia lapsia on runsaasti ja koen tärkeäksi heidän laadukkaan auttamisen asiakkuuden aikana ja sitä kautta heidän kiinnittymisensä yhteiskuntaan. Voivatko taidelähtöiset menetelmät vaikuttavat lapsilähtöiseen vuorovaikutukseen ja mitä se edellyttää sosiaalityöntekijältä?

Tutkimukseni kohderyhmä ovat lastensuojelun sosiaalityöntekijät, joita haastattelemalla kerään aineistoni. Lisäksi käytän runsaasti omia työmuistiinpanoja kertyneistä kokemuksistani lasten kanssa työskentelystä. Olen tehnyt työkseni lastensuojelun sosiaalityötä kolmen vuoden ajan ja käytän erilaisia menetelmiä lasten kanssa koko ajan. Olen huomionnut, että monet sosiaalityöntekijät käyttävät alkulämmittelyä tunnetuimpia korttimenetelmiä, kuten nallekortteja. Minua kiinnostaa kuulla ovatko he huomioineet menetelmistä olevan hyötyä vuorovaikutuksen muodostumisessa.

4.2 Laadullinen tutkimus

Valitsin lähestymistavaksi laadullisen tutkimuksen, koska laadullisten menetelmien avulla pääsen vastaamaan tarkimmin tutkimuskysymyksiini. Kari Kiviniemi (2001, 68) toteaa, että laadullisessa tutkimuksessa käytetään menetelmiä, joilla pyritään pääsemään mahdollisimman lähelle tutkittavaa kohdetta. Sen tavoitteena onkin tavoittaa tutkittavien näkökulma ilmiöstä tai aiheesta. Laadullinen tutkimus tuntuu itselleni läheisimmältä ja luontevimmalta vaihtoehdolta. Koen, että aineiston kerääminen ja etenkin kollegoiden haastatteleminen ovat tutkimusprosessin parasta antia. Haastatteluiden kautta koin pääseväni lähemmäksi työntekijöiden aitoja kokemuksia ja pohdintoja. Teoria, eli tutkimuksen viitekehys on välttämätön laadullisessa tutkimuksessa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 18).

Laadullisen tutkimuksen perusteluissa nojataan havaintojen teoriapitoisuuteen. Tutkimuksen tuloksiin vaikuttaakin aina tutkijan omat käsitykset ja se, millaisia merkityksiä ilmiölle annetaan. Tieto ei näin ollen ole koskaan täysin objektiivista, vaan siihen vaikuttaa tutkijan oma ymmärrys. (Mt., 20.) Laadullista tutkimusta voi kutsua ymmärtäväksi tutkimukseksi, koska siinä pyritään aina ymmärtämään jotakin ilmiötä. (Mt., 28.) Laadullinen tutkimus on aina prosessi, jossa aineistoon liittyvät näkökulmat ja tulkinnat voivat muuttua tutkijan tietoisuuden kehittyessä.

Tutkimusprosessin aikana tutkija voi löytää tutkittavasta aiheestaan uusia mielenkiintoisia aihealueita, minkä takia tutkijan on osattava rajaamisen taito. Koko aineistoa ei voi

sisällyttää omaan tutkimusraporttiin. Rajaaminen tarkoittaa myös tulkinnallista rajaa- mista, eli tutkijan omat intressit ja valitut näkökulmat vaikuttavat jo aineiston keruuseen ja lopulta sen analysointiin. (Kiviniemi 2001, 68–71.) Omassa tutkielmassani olen kiin- nostunut luovista menetelmistä lapsilähtöisen vuorovaikutuksen mahdollistajina. Oma tarkastelunäkökulmani vaikuttaakin siihen, mitä kyselen haastattelutilanteessa ja millä tavoin tulen analysoimaan aineistoani.

Laadullinen aineisto on tekstiä, joka on syntynyt haastatteluista tai havainnoinnista. Laadullinen aineisto voi olla myös henkilökohtaisia päiväkirjoja, omaelämäkertoja, kir- jeitä tai muuta kirjallista tai kuvallista aineistoa. Laadullisessa tutkimuksessa ei pidetä myöskään huonona asiana, jos tutkimussuunnitelma tai tutkimusongelma muuttuu alku- peräisestä suunnitelmasta. Tutkimusprosessin aikana tutkija tulkitsee ilmiötä, jonka tul- kinnat elävät tutkimusprosessin mukana. (Eskola & Suoranta 1999, 15–16.) Oma aineis- toni syntyi haastatteluista ja siten on mahdollista, että myös tutkimuskysymykseni muuttuvat prosessin aikana.

4.3 Tutkimusaineiston hankinta

Haastattelu alkaa haastatteluajankohdan sopimisella, joka tehdään yleensä puhelimitse. Tutkimusjoukon pitkien välimatkojen takia sovimme haastattelut joko myöhäisiin ilta- aikoihin tai viikonlopuille. Sain kokea, että lastensuojelu on kiireistä jopa Lapissa. Sovi- tut haastatteluajat jouduttiin siirtämään montakin kertaa sosiaalityöntekijöiden jatkuvien kiireiden takia. Yhden haastatteluista sain tehtyä pitkän työmatkan aikana autossa. To- teutin kaikki haastattelut elokuun 2015 aikana, ensimmäiset kaksi 3.8, kolmannen ja neljännen 20.8, viidennen 21.8 ja viimeiset kaksi 26.8. Olin varannut aikaa tunnin haas- tateltavaa kohti, mutta haastatteluihin meni keskimäärin 2 tuntia riippuen haastateltavan ammattiuran pituudesta.

Kenenkään haastateltavan kohdalla ei tullut kiireen tuntua, vaan haastateltavat intoutuivat pohtimaan kysymyksiä hyvin laajasti. Haastattelijan roolissa koin pääseväni hyvin lähelle muutamia haastateltavia, koska he kokivat minun tulleen lähinnä kyläilemään ja

varta vasten heitä tapaamaan. Kaikki haastateltavat olivat antaneet suullisen suostumuksensa haastatteluja varten jo 6 kuukautta sitten, jolloin olin ensimmäisen kerran kertonut heille pro gradu tutkimuksestani ja pyytänyt heitä haastateltaviksi. Kaikki olivat halukkaita osallistumaan tutkimukseen ja jokaisen kanssa koin saman lämpimän vastaanoton.

Haastattelun alkutilanteen tunnelma yleensä vielä keveni ja täyttyi huumorin kukkasista, kun virittelin Sodankylän Seitä- säätioilta lainaamaani valtavaa nauhuria toimintavalmiiksi. Ammattilaistason nauhuriin kuuluva mikrofoni aseteltiin tarkasti haastattelijan ja haastateltavan väliin ja säädettiin äänentasot kohdalleen isot kuulokkeet korvilla. Myös haastattelu tehtiin kuulokkeet korvilla. Jos haastateltavani eivät olisi kaikki olleet sosiaalityöntekijöitä, olisi näissä tilanteissa huumorin sijasta varmasti korostunut haastattelijan ja haastateltavan erilaiset hierarkkiset asemat. Mahdollisesti vähemmän koulutusta saanut ihminen olisi voinut suhtautua yliopistosta tulleeseen ja nauhurin kanssa häärilevään tutkijaan hieman epäluuloisesti. Tämä asetelma olisi ollut erityisen haitallinen siinä tapauksessa, jos haastateltava ei olisi edes ollut kiinnostunut haastattelun temasta. (Lumme- Sandt 2005, 129.) En kokenut hierarkiasta johtuvia kitkatilanteita, vaan koin vuorovaikutuksen hyvin tasa-arvoiseksi kaikissa haastatteluissa. Suhtauduin jo luonnostaan arvostavasti itseäni hyvin paljon pidempään sosiaalityötä tehneitä sosiaalityöntekijöitä kohtaan ja he olivat haastattelussa tosissaan mukana. Vaikka olimme haastattelussa tosissamme, tunnelma ei ollut vakava vaan pohdiskeleva ja hetkittäin huumoria hersyvää.

Tutkimusjoukkoni koostuu seitsemästä sosiaalityöntekijästä, jotka joko tekevät tai ovat tehneet suurimman osan urastaan lastensuojelun sosiaalityötä. Kaikki ovat toimineet tai toimivat edelleen Lapin kuntien sosiaalitoimistoissa ja heistä kaikki ovat toimineet sosiaalityöntekijöinä 11–33 vuotta. Kaikilla paitsi yhdellä on kokemusta myös muista osa-alueista kuin lastensuojelusta. Useimmat olivat tehneet aikuissosiaalityötä, lastenvalvojan tehtäviä, perhetyöntekijän tehtäviä, sosiaalityön johtajan ja vanhainkodin johtajan tehtäviä, sekä koulukuraattorin tehtäviä. Ainoa selkeä sosiaalitoimen osa-alue, jota kukaan tutkimusjoukostani ei ollut hoitanut, olivat vammaispalvelut. Haastateltavista sosiaalityöntekijöistä ainoastaan yksi oli työskennellyt koko uransa ajan samalla paikalla ja samassa toimessa. Muut kuusi sosiaalityöntekijää olivat kaikki sekä vaihta-

neet paikkakuntaa yhden tai kaksi kertaa uransa aikana ja toimineet sosiaalityön eri toimissa.

4.4 Aineistona teemahaastattelut

Teemahaastattelussa eli puolistrukturoidussa haastattelussa edetään etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten varassa. Teemahaastattelussa ei ole tarkoitus kysyä mitä tahansa, vaan kysymysten avulla pyritään löytämään vastaukset tutkimustehtävään. Teemat perustuvat tutkimuksen viitekehykseen eli tutkittavasta ilmiöstä jo tiedettyihin asioihin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.) Teemahaastattelussa haastattelija on valinnut etukäteen aihepiirit, jotka hän haluaa käydä haastateltavan kanssa läpi.

Teemahaastattelu eroaa strukturoidusta haastattelusta siten, että teemahaastattelun kysymyksillä ei ole tarkkaa muotoa tai järjestystä. Haastattelijalla on teema-alueet paperilla, mutta ei valmiita kysymyksiä. Tärkeää sen sijaan on, että haastattelija ottaa kaikki valitsemansa teema-alueet esiin jokaisen haastateltavan kanssa. (Eskola & Vastamäki 2007, 27–28.) Haastatteluni pääteemat muodostuivat lapsilähtöisestä vuorovaikutuksesta, sen haasteista ja luovien menetelmien käyttämisestä. Teemahaastattelujen tekeminen oli itselleni helppo ja mukava tapa kerätä aineisto. Haastattelua oli helppo tehdä, kun eteni teema kerrallaan eteenpäin. Haastatteluhetket tuntuivat enimmäkseen hyviltä keskusteluilta. Teemahaastattelun haasteet liittyvät tarkkuuteen siitä, että kaikki teemat on varmasti käsitelty. Oma työkokemukseni ja aiheeseen etukäteen perehtyminen toivat minulle haastattelijana itsevarmuutta ja uudenlaisia tapoja esittää lisäkysymyksiä.

Koska teemahaastattelu muistuttaa keskustelua, ei kaikkien kanssa edetty haastattelussa samassa järjestyksessä kuin teemat oli kirjoitettu paperille. Joissakin haastatteluissa saatiin kysyä uudestaan samasta aiheesta, koska haastateltava innostui rönsyilemään. Teemarunko voi sisältää kolmentasoisia teemoja: aihepiirit (laajat teemat), teemaa tarkentavat apukysymykset ja yksityiskohtaisemmat pikkukysymykset. Nämä yksityiskohtai-

semmat pikkukysymykset otetaan käyttöön vain silloin, kun aiempien kysymysten perusteella ei ole saatu vastausta. Näin haastattelija voi edetä tilanteen vaatimalla tavalla.

Toisen haastateltavan kanssa jostain teemasta voi syntyä paljon keskustelua, kun taas jonkun toisen kanssa ei juuri ollenkaan. On hyvä muistaa, että haastateltava on aina vapaaehtoinen. Jos keskustelua ei tietystä teemasta synny, on haastattelijan hyväksyttävä tämä ja mentävä eteenpäin haastattelussa. (Eskola & Vastamäki 2007, 37.) Haastateltavani olivat suurin osa puheliaita ja innostuneita, eikä heille tarvinnut juuri esittää pikkukysymyksiä. Enemmän ongelmallisemmiksi muodostuivat tilanteet, joissa haastateltava intoutui vastaamaan liiankin laajasti kysymyksiini. Oma vaikutuksensa saattoi olla sillä, että olimme haastateltavien kanssa tuttuja entuudestaan. Yksi haastateltavistani intoutui haastattelusta niin, että olemme jälkeinpäin käyneet puhelimitse pitkiä keskusteluja laajennetuilla teemoilla.

4.5 Aineiston analyysi

Laadullisen tutkimuksen analyysi on eräänlainen prosessi. Aineistosta löytyy usein paljon kiinnostavia aiheita, joita tutkija haluaisi tutkimuksessaan käsitellä. Oleellista on aina rajata aineistosta kaikki oleellinen. Oleellisen rajaaminen on kiinnostuksen täsmenämistä tutkimuksessa. Kiinnostus näkyy tutkimuksen tarkoituksesta ja tutkimusongelmasta. Tämän jälkeen aineisto litteroidaan tai koodataan. Litterointi tapahtuu tavalla, jonka tutkija itselleen parhaaksi katsoo. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91–92.) Itse pyrin litteroimaan haastattelut muuten sanatarkasti lukuun ottamatta taukoja tai yskähdyksiä. Merkitsin kohdat, joissa oli naurua, koska ne antavat tietoa haastattelun tunnelmista. Oleellisia ovat haastateltavien ilmaisut, eikä se miten he ovat asian ilmaisseet. Litteroitua tekstiä kertyi noin yhdeksänkymmentä sivua.

Sisällönanalyysiä voidaan kutsua yhdeksi laadullisen tutkimuksen perusmenetelmäksi. Sen tarkoitus on järjestää aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota (Mt., 91–108.) Sisällönanalyysin yleisen kuvauksen mukaan aineiston litterointia seuraa aineiston teemoittelu, tyypittely tai luokittelu. Teemoittelussa on

kyse aineiston pilkkomisesta ja ryhmittelystä erilaisiin aihepiireihin. Tämä antaa mahdollisuuden vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa. Aivan aluksi aineisto voidaan ryhmitellä esimerkiksi tiedonantajan sukupuolen ja iän mukaan. Mikäli aineiston keruu on tapahtunut teemahaastattelulla, haastattelun teemat muodostavat jo itsessään aineiston jäsenyyksen. (Mt., 93.)

Ronkainen ym.(2001, 122) ovat sitä mieltä, että aineistoa on hyvä tarkastella mahdollisimman avoimesti. Haastateltavien näkökulma tutkittavaan ilmiöön voi olla täysin erilainen kuin tutkijan. Aineistoa käsiteltäessä on tarkasteltava, mitä aineistossa on ja puuttuuko sieltä jotain. Tutkija ei voi vain olettaa, että aineistoa jäsentää samanlainen luokittelu kuin tutkijalla itsellään on. Aineistolähtöisessä analyysissä tutkija lukee tekstiään useamman kerran ja tutkii minkälaisia teemoja tai merkityksiä aineisto sisältää. Aineistosta nousevat merkitykset ovat aina tutkijan omaa tulkintaa. (Eskola & Suoranta 1999, 156–157.)

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin ensimmäinen vaihe on tutkimusaineistoon ja sen sisältöön perehtyminen, jonka jälkeen aineisto pelkistetään. Pelkistäminen tarkoittaa aineistosta epäoleellisen tiedon karsimista ja se voi tapahtua tietoa tiivistämällä tai pilkkomalla sitä osiin. Aineiston pelkistämistä ohjaa tutkimustehtävä. Pelkistämisen jälkeen tutkija ryhmittelee pelkistettyjä ilmauksia ja etsii niistä eroja ja samankaltaisuutta. Tämän jälkeen aineisto ryhmitellään. Se tarkoittaa pelkistettyjen ilmauksien yhdistämistä, jonka jälkeen niistä muodostetaan alaluokkia. Tämän jälkeen aineistoa voidaan edelleen käsitteellistää muodostamalla alaluokista yläluokkia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109–110.)

Aineistoa analysoidessani halusin saada vastauksen tutkimuskysymykseeni. Aluksi luin litteroidut haastattelut useaan kertaan ja annoin luetun levätä viikon verran. Lukiessani alleviivailin mielestäni huomionarvoisia asioita ja tutkimuksen kannalta oleellisia ilmauksia. Haastattelun teemat nousivat luontevasti ja selkeästi aineistosta esille. Aineisto antaa vastauksia tutkimuskysymyksiini, mutta siinä näkyy myös paljon vahvaa ammatillista sosiaalityön näkökulmaa. Tutkimuksessani halusin selvittää kysymystäni: 1. Miten luovat menetelmät vaikuttavat lastensuojelun vuorovaikutukseen?

Haastattelun isot teemat olivat 1.lapsilähtöisyyden toteutuminen lastensuojelussa, 2. vuorovaikutuksen rakentuminen lastensuojelun sosiaalityössä, 3. luovuus lastensuojelun käytännöissä. Haastattelussa tutkittavat kertoivat minulle haasteellisesta vuorovaikutuksesta lapsen kanssa ja miten aikuislähtöisyys on ongelma lapsen aidossa kuulemisessa. Aineistosta nousi esiin teemoja, kuten hyväksyvä katse lapseen, koskettamisen raja ja saman rytmin hakeminen lapsen kanssa.

4.6 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimustyö on aina eettisesti herkkää toimintaa. Tutkimuksen alusta loppuun, eli tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa aiheen valitsemisesta tulosten tulkintaan ja raportointiin asti on punnittava eettisiä ratkaisuja. (Pohjola 2003, 7.) Tutkijan tulee muistaa, että tutkimukselliset valinnat tuottavat samalla tutkimuskohdetta. Tutkimusjoukkoni muodostuu sosiaalityöntekijöistä, joilla on takanaan useiden vuosien työkokemus lastensuojelutyöstä. Näkökulmani vuorovaikutuksen tarkasteluun on voimavaralähtöinen, jolloin näen sekä sosiaalityöntekijät että asiakaslapsen mahdollisuuksia täynnä olevina toimijoina.

Sosiaalitieteen tutkimuksissa voidaan käsitellä sensitiivisiä ja arkoja asioita. Tutkimuksessa tehdään näkyväksi jotain ilmiötä, jolloin ihmisen elämä tai arkipäivä tulee tutkimuksen kautta julkiseksi. (Mt., 6.) Tutkimuksen sensitiivisyys on tärkeää, kun tutkimuksessa käsitellään toisen ihmisen elämään liittyviä asioita (Mt., 54). Oma tutkimusaiheeni ei sinällään ole erityisen sensitiivinen tai arka. Haastateltavien rohkeat omalähtöiset kerronnat toivat tutkimukseen yllättävästi sensitiivisyyttä tutkijalta vaativia puolia.

Luovien menetelmien käyttäminen vaatii sosiaalityöntekijältä rohkeutta käyttää omaa persoonaansa työskentelyssä. Ammatillinen rooli ei suojaa silloin samalla tavoin, kuin perinteisen keskustelun kautta tapahtuvassa työskentelyssä. Työntekijällä on vaarana joutua naurunalaiseksi ja työyhteisönsä erilaiseksi ja hän saattaa herättää monenlaisia tunteita muissa työntekijöissä. Omana itsenä ja omalla persoonalla työskentelyssä on selvää, että työntekijällä on vaara uupua. Työskentelyn vaatima heittäytyminen tarkoittaa

taa työntekijän koko energialla tapahtuvaa työskentelyä, koska muuten työskentely on falskia ja epäuskottavaa. Luovien menetelmien käyttäminen voi siten verrata esiintyvän muusikon työskentelyyn. Jokaisessa esityksessä on annettava itsestään kaikki mahdollinen, jotta tunne välittyisi kuulijoillekin.

Haastattelin tutkimusjoukostani neljä sosiaalityöntekijää sosiaalitoimistossa, yhden aulassa ja kaksi sosiaalityöntekijöiden omissa kodeissa. Sosiaalitoimistot ovat itselleni tuttuja ympäristöjä työn kautta, mutta koin haastattelujen tekemisen vakavammiksi tilanteiksi niissä kuin kotiympäristössä. Sosiaalitoimistot ovat harvoin viihtyisiä ja rentoja paikkoja. Toisen kotiin meneminen vaatii luonnollisesti sensitiivisyyttä, koska mennään ihmisen omalle, yksityiselle alueelle.

Sain myös huomata, että haastattelun tekeminen pitkällä automatkalla haastateltavan kanssa kahdestaan oli hieno oppimishetki itselleni, mutta vaati myös erityisen sensitiivistä otetta analyysiä tehdessäni. Haastattelun aikana haastateltava kertoi paljon myös itsestään ihmisenä. Sosiaalityö on työtä, jossa työntekijä joutuu käyttämään omaa persoonaansa. Siten on myös luontevaa, että sosiaalityöntekijä kertoessaan omasta työstään ja siihen liittyvistä pohdintoistaan kertoo pitkästi myös itsestään. Pohjolan (2003) mukaan toiminnallista sensitiivisyyttä vaaditaan tutkijan lähestymistavoissa ja valinnoissa. Olennaista on, millä tavoin tutkija kohtaa tutkimuksessaan mukana olevat ihmiset. Tutkijan on tärkeää huomioida oma tapansa tulkita tutkittavien toimintaa. (Mt., 56.)

Rauhala & Vironkankaan (2011) mukaan eettisesti kestävä sosiaalityön tutkimuksen tulisi olla tutkittaville ihmiselle rakentavaa ja hyödyllistä. Koin onnistumisen tunteita saadessani eräästä haastattelustani palautetta, että: ”Pelastit tämän viikon! Nyt on päässä kaikkea uusia innostavia ideoita!” Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009, 4) jakaa tutkimusta koskevat periaatteet kolmeen eri osa-alueeseen. Niitä ovat tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen, yksityisyys ja tietosuoja. Haastattelu tutkimuksessa haastateltavalle kerrotaan aina tutkimuksen aihe ja mitä tutkimukseen osallistuminen konkreettisesti tarkoittaa ja kauanko siihen menee aikaa. (Mt., 5-6.) Tutkimukseen osallistuvalla on aina oikeus valita osallistuuko hän tutkimukseen vai ei. Jokaisella tutkittavalla ihmisellä on oikeus yksityisyyteen itsemääräämisoikeutena. Se tarkoittaa sitä, että ihmistä ei saa tutkia salaa ja ihmiseltä tulee aina saada vapaaehtoinen suostumus osallistumiseen. (Kuula 2011, 86–87.)

Hyvä käytäntö tutkimuksen tekemisessä on antaa tutkittaville tietoa sekä suullisesti että kirjallisesti. Tutkittavalle voi esimerkiksi lähettää tiedotteen tutkimuksesta. Tiedotteissa tulee olla tietoa tutkimuksen tarkoituksesta ja tekijästä, luottamuksellisuudesta ja mahdollisuudesta kieltäytyä osallistumisesta. Tiedotteessa tulee olla myös tutkija yhteystiedot, että tutkittavilla on mahdollisuus ottaa halutessaan yhteyttä. (Mt., 215–216.) Omasa tutkimuksessani annoin tutkittaville informaatiota useaan kertaan puhelimitse ja tavatessamme. Jokaisella oli jo olemassa yhteystietoni ja luotin tutkittavien rohkeuteen ottaa tarvittaessa yhteyttä. Kerroin tutkittaville pääpiirteittäin mitä olin tutkimassa, millä tavoin ja mikä oli tutkimukseni tarkoitus. Tutkittavat esittivät myös itse paljon kysymyksiä metodeihin ja teoreettisiin lähteisiin liittyvissä asioissa. Kerroin kaikille tutkittaville, että tulen käsittelemään aineistoa luottamuksellisesti ja pyysin tutkittavia allekirjoittamaan haastattelun suostumuslomakkeet. Sovimme, että hävitän aineiston analysoituani sen.

Yksityisyyden suoja on jokaisen perusoikeus, mutta myös tärkeä tutkimuseettinen periaate. Yksityisyyden suojaan liittyvät periaatteet ovat tutkimusaineiston suojaaminen ja luottamuksellisuus, tutkimusaineiston säilyttäminen ja hävittäminen sekä tutkimusjulkaisut. Tutkijan tulee miettiä tarkoin mitä tunnisteita, kuten asuinpaikka, ikä, ammatti jne. jätetään ja mitä häivytetään. Tunnisteita voidaan jättää myös kokonaan pois. Erityisen huolellinen tunnistetietojen kanssa tutkijan tulee olla kvalitatiivisen aineiston kanssa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 8–11.) Tutkija lupaa haastattelutilanteessa häivyttää esille tulleet asiat niin, että yksittäisiä henkilöitä ei voi välittömästi tunnistaa (Kuula 2011, 129).

Suostumuslomakkeessa olen maininnut, että yksittäisiä henkilöitä ei voi tunnistaa tuloksesta. Olen jaotellut haastateltavat nimikkeillä sos. tt 1, sos. tt 2, sos. tt 3 jne. tunnistamisen estämiseksi. En kerro tutkimuksessani sosiaalityöntekijöiden paikkakuntia, koska Lapin kuntien sosiaalitoimistot ovat pieniä ja työntekijät sitä kautta helposti tunnistettavissa. Pohdin mielessäni asiaa pitkään ennen lopullista päätöstäni. Aineistoa analysoidessani huomioin mielenkiintoisia paikkakuntakohtaisia eroja, jotka olisin halunnut tuoda raportoinnissa julki. Ari Hirvonen (2006, 45) painottaa tutkijan vastuunottamisen

velvollisuutta ja pohtii kysymyksiä tieteen ja tiedon rajoista. Hirvosen varoittava esimerkki Oidipuksesta, jonka rajaton tiedonjano johti kaikkien salaisuuksien paljastumiseen, sai lopulta mieleni muuttumaan. Suhtauduin omaan aineistooni jopa liian varovaisesti, että en tulisi paljastaneeksi tutkittavien henkilöllisyyksiä.

5 Vuorovaikutuksen muodostumisen haasteet

5.1. Sosiaalityöntekijöiden yleisesti kokemat haasteet

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät kokevat paljon erilaisia haasteita työssään, joista monet liittyvät vuorovaikutukseen asiakkaiden kanssa. Minua kiinnosti selvittää millaisena sosiaalityöntekijät kokivat vuorovaikutuksen muodostumisen asiakaslapsen kanssa. Tein myös tarkentavia kysymyksiä haastatelluille, minkälaiset tekijät heidän mielestään vaikuttivat mahdollisesti taustalla vuorovaikutuksen rakentamiseen. Kaikki haastateltavat kokivat poikkeuksetta vuorovaikutuksen luomisen lapsen kanssa haastavaksi tai erittäin haastavaksi.

”Se on ihan helkkarin haastavaa. Aina tulee olo, et mä en handlaa tätä. Jaa-a. Aikuisten kanssahan vuorovaikutuksen rakentaminen on tosi helppoa. Mut varmaan luottamuksen rakentaminen ja just se, et miten sitä selittää sille lapselle, et miks tää sossu- tätti tuli käymään sun kotona. Ilman siis, et ei aiheuttais mitään tuhoja” Sos.tt. 3

Lapsen kohtaaminen mielletään usein mystiseksi tapahtumaksi, joka vaatii sosiaalityöntekijältä erityistä osaamista. Lapset mielletään helposti luonnonvoimien kaltaisiksi arveluttaviksi ja kesyttämättömiksi olennoiksi. Ammattilaisilla on tietoa huonon kasvuympäristön vaikutuksista ja lapsen erityinen oikeus suojaan ja turvaan ymmärretään. Asioiden lähestymisen välineet ohjaavat kuitenkin toimimaan muiden kuin lapsen itsensä kanssa. Lapsi nähdään kestäväenä ja sietokyvyllään venyvänä. Lapsen sietokykyä venytelläänkin pitkästi yhdessä palveluverkoston joustavuuden kanssa. Lapselta ei uskalleta suoraan kysyä elämänsä ja perheensä sisäisistä vaikeista asioista vaan hänet jätetään elämään niiden kanssa. (Hurtig 2003, 185.)

Tutkimuksessa nousivat sosiaalityön yleiset taustatekijät isoina haasteina vuorovaikutuksen muodostumisessa esille. Yleisiä taustatekijöitä koettiin olevan runsaasti, joista isoimmaksi nousivat resurssien puutteet. Toisena isona vaikuttavana tekijänä koettiin esimiehiltä saatavan tuen puutteet, jotka pitkittyessään aiheuttivat työntekijöissä uupumisen tunteita ja työssä jaksamisen vähenemistä.

Pitkään alalla toimineet sosiaalityöntekijät pohtivat paljon muutosta, joka lastensuojelussa on tapahtunut 80-luvun jälkeen. 80-luvulla lastensuojelun sosiaalityö oli erilaista nykypäivään verrattuna. Sosiaalityöntekijät muistelivat, että esimerkiksi kotipalvelua oli mahdollista tarjota nykyistä enemmän, jota kaivattaisiin nykypäivänä hyvin paljon. Lastensuojelussa työskenneltiin aikuislähtöisesti, eli vanhempia tavattiin ja heidän kanssaan työskenneltiin. Lapsia ei kohdattu yksilöinä, vaan heidän äänensä kuului pelkästään vanhempien kautta. Lasta ei edes tavattu ilman vanhempiaan. Muutamat haastatellut kokivat, että ovat omaksuneet ja toimivat edelleen aikuislähtöisen tyylin mukaisesti kohdata perheitä. Kukaan pitkään toimineista sosiaalityöntekijöistä ei muistanut puhutaneensa lasta siihen aikaan ilman vanhempiaan kuin yksittäistapauksissa. Nykyisin he kokivat asian olevan korjaantumaan päin. Lapset tavataan aina myös yksinään jo lastensuojelulain edellyttämänä ja lapsen aitoa kuulemista pidetään tärkeänä. Lapsen aitoa kuulemista pidettiin vanhemmista riippuvana asiana, lapsella tuli olla vanhemmiltaan ”lupa” puhua sosiaalityöntekijän kanssa.

*”Kyllä se vaan edelleen on niin, että jos vanhemmat oikein vastustaa sossujen puuttumista hejän elämään, niin sitä lasta on aika mahdoton yrittää siinä kuulla. Ne on niin lojaaleja vanhempiaan kohtaan, vaikka vanhemmat olis hirviöitä.”
Sos. tt. 4*

80-luvulta on jäänyt elämään joitakin ajatuksia, joita haastatellut pitivät edelleen ajankohtaisina. Eräs ajatus oli, että jos vanhemmat voivat hyvin, niin myös lapsi voi hyvin. Lapsi nähdään edelleen kotinsa peilinä, eli vasta oireileva lapsi herättää huolen viranomaisissa. Lastensuojelussa lasten auttamisen voi tulkita tapahtuvan ikään kuin vanhempiensa läpi. Tätä kutsutaan tihkuvan auttamistyön malliksi, jossa lapsen ongelmat ja avuntarpeet ovat yhteydessä vanhempiin ja perheeseen. Tästä johtuen lapsen auttaminen toteutuu parhaiten vanhempia auttamalla, koska vanhempien hyötyessä hyötyy myös lapsi.

Lapsilähtöisen sosiaalityön ihanteena on luoda lapseen hyvä kontakti, mutta usein se koetaan hyvin vaikeaksi ja vaativaksi toteuttaa. (Hurtig 2003, 37.) Aikuisten asiakkaiden kanssa työskentelyyn totuneelta työntekijältä se vaatii uskallusta antautua lapsen kokemus- ja tunnemaailmaan. Konkreettisesti tämä voi tarkoittaa esimerkiksi leikkimistä tai pelaamista.

Yksi haastatelluista kertoi turvaavansa kaikessa omaan työhönsä liittyvässä hyvän hallintolain 6 §:ään kirjattuihin viiteen oikeusperiaatteeseen, eli yhdenvertaisuusperiaatteeseen, tarkoitussidonnaisuusperiaatteeseen, objektiviteettiperiaatteeseen, suhteellisuusperiaatteeseen sekä luottamuksensuojaperiaatteeseen.

”Aina kun mä lähden työskentelemään uuden lapsen kanssa tai tulee vaikka haastava tilanne, niin silloin mä ihan kylmän viileesti kelaan sitä tilannetta niitten periaatteitten mukaan. Se auttaa mua tosi paljon, eikä tartte kuluttaa energiaa ihmettelemiseen, että miten tekee. Mä hoidan työni.” Sos. tt. 4

Yllättävää oli, että kyseinen haastateltu ei hyödyntänyt työssään sosiaalityön eettisiä periaatteita, jotka vastaisivat paremmin ihmisen kohtaamisen ongelmiin. Suurimmalla osalla haastatelluista olivat sosiaalityön eettiset ohjeet selkeänä ohjenuorana omalle työlleen. Sosiaalityössä asiakkaan hyväksi toimiminen ei edellytä altruismia, mutta sosiaalityöntekijän on joka tapauksessa osattava tutkia mitä asiakas tarvitsee (Särkelä 2011, 126). Eettiset ohjeet vastaavat kaikkiin kohdattaviin vuorovaikutuksen ongelmiin ennen kaikkea ihmislähtöisesti. Pelkästään hallintolain oikeusperiaatteisiin turvaamalla työskentely on enemmän työntekijästä ulkoistettua, eikä asiakkaan kanssa työskennellä persoonatasolla.

Niukassa taloustilanteessa työskenteleminen herätti kaikissa haastatelluissa samansuuntaisia pohdintoja ja tunteita. Sosiaalityöntekijät kokivat, että taloudellinen niukkuus vähensi myös heidän mahdollisuuksiaan toimia ja tehdä työtään luovasti.

”Siis jos esimies vahtii ja huomauttelee siitä, että mä käytän liikaa lehtiöitä, niin vaikuttaahan se! Että mites mä sitten teen työni! Sitä tuntee ittensä rosvoks, ku törsää kallisarvoisia lehtiöitä.” Sos. tt. 7

Haastateltujen kertomuksista piirtyi karu kuva sosiaalityöstä taloudellisessa paineessa. Resursointi vaikutti ja aiheutti osaltaan johtamisen ongelmia ja kärhämisiä työntekijöiden ja esimiesten välille.

”Siis ihan käyttämistä on ollut. Kyllä siinä alakaa viimeistään väsymään, ku ei luoteta.” sos. tt. 3

Haastateltujen kertomuksista pystyi huomaamaan selkeästi myös miten paljon esimiehen toiminta vaikuttaa koko työyhteisön toimintaan. Jos haastatellut kokivat esimiehenä olevan vahvana taustatukena ja tukijana työntekijöilleen ja heidän päätöksilleen, olivat työntekijät valmiita tekemään kaikkensa työnsä eteen huonojen resurssienkin puitteissa.

Esimiesten johtamistaidot nousivat haastatteluissa selkeästi esille myös aivan ruohonjuuritasolla, eli asiakkaan kanssa luotavan vuorovaikutuksen yhteydessä. Työntekijät kokivat, että heillä tuli olla esimiehen hiljainen hyväksyntä ja tuki luovien ja erilaisten menetelmien käyttöön asiakaskohtaamisissa.

”Pomon pitää tietää, että miks näitä käytetään. Joskus on lapsen vanhempi saattanut soittaa pomolle ja tivata, et mitä hemmettiä siellä on tehty miun lapsen kanssa! Et pomon pitää osata perustella, et tää on ihan normaali työskentelytapa lapsen kanssa ja antaa se taustatuki omalle työntekijälle.” Sos. tt 5

Sosiaalityöntekijöiden kokema jatkuva kiire ja resurssien vähyys puhuttivat haastateltuja laajasti. Kiireen koettiin vaikuttavan luonnollisesti omaan työssä jaksamiseen. Oma jaksaminen vähentyi entisestään, jos esimiehen suunnalta ei tullut tukea. Haastatellut kertoivat selkeästi uupumisen kierteeksi muuttavasta ilmiöstä, joka yleensä alkoi kiireen ja esimiehen tuen puutteen yhdistelmästä.

”Mie koen, et on pakko puristua sellaseen tiettyyn sapluunaan, jolla sitten mennään.” Sos. tt 1

Työntekijät kokivat, että kiire ja resurssien puute puristivat heidät samanlaiseen muottiin, jossa kaikkein oli työskenneltävä samalla kaavalla. Samalla kaavalla työskenteleminen vaikutti työntekijöiden työssä jaksamiseen, jonka he kokivat vähentyvän huomattavasti. Työssä jaksamisen vähentyminen sai osan haastatelluista muuttamaan työkäytäntöjään enemmän byrokraattiseen suuntaan, jossa ihmisten kohtaamisen luonne muuttui mekaanisemmaksi ja etäisemmäksi. Ilman esimiehen tukea ja samalla kaavalla työskentelyyn puristuminen muutti sosiaalityöntekijöiden työtteen aktiivisesta vuorovaikutuksen rakentamisesta passiivisempaan suuntaan.

”Et jos siinä on sitte sata soittopyyntöä jo muutenkin odottamassa, niin kyl se luovuus vaan katoaa.” Sos. tt. 2

Sosiaalityöntekijät eivät jaksaneet enää panostaa ihmisten aitoon kohtaamiseen esimerkiksi erilaisten menetelmien avulla, vaan tyytyivät suorittamaan työnsä kiireen rajoissa.

”Ne menetelmät on oikeesti aika työläitä käyttää, kaikessa keveydessään!” Sos. tt.1

Sosiaalityöntekijät kokevat yleisesti, että vaikka ovat itse innokkaita ja valmiita kokeilemaan uutta, puuttuvat rakenteet uudennaiselle tekemiselle. Liian vähäinen resursointi vaikutti oman luovuuden ja ammattitaidon riittävään käyttämiseen. Taidelähtöinen toiminta onkin usein projektiluonteista ja yksittäisten innostuneiden tekijöiden varassa. Taidelähtöisen toiminnan kehittäminen ja lastensuojelun palvelurakenteisiin asti ulottaminen edellyttäisi määrätietoista resursointia. (Karvinen-Niinikoski ym.2005, 88–92.)

Pohdintoja aiheutti myös kohtaamisen eettiset puolet. Sosiaalityöntekijät halusivat aidosti kohdata ja kuulla lapsen ääntä, mutta monet olivat huolissaan lapsen asemasta esimerkiksi lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen. Jos on esimerkiksi tilanne, jossa sosiaalityöntekijä on saanut luotua oikein hyvän ja luottamuksellisen suhteen lapseen selvityksen aikana ja päättääkin olla aloittamatta asiakkuutta. Haastateltujen mukaan joskus tulee vastaan selvityksiä, joiden aikana ei onnistuta saamaan perheen ongelmista kunnolla otetta. Tällöin ollaan tilanteessa, jossa asiakkuutta ei välttämättä aloiteta. Perheessä saattaa kuitenkin olla paljon asioita pielessä ja lapsi kokenut esimerkiksi useita hylkäämisiä. Monet sosiaalityöntekijät pohtivatkin, onko hyvän suhteen lapseen rakentanut työntekijä jälleen uusi aikuinen, joka hylkää.

5.2 Vuorovaikutus käytännössä lapsen kanssa

Monet sosiaalityöntekijöistä kokivat lapsen kohtaamisen jännittävänä ja työssään mukavimpina hetkinä. Kaikki haastatellut kokivat myös lapsista tykkäämisen hyväksi peruslähtökohdaksi lastensuojelun töille.

”Se lasten tapaaminenhan on tässä työssä parasta. Aluks pitää olla tosi intensiivisesti läsnä, et sais sen lapsen luottamuksen, panostaa siihen ihan tosissaan. Onhan sitä monesti aika poikki niitten ensitapaamisten jälkeen.” Sos. tt 5

Ainoastaan yksi haastateltu ilmoitti, että ei erityisesti pidä lapsista, eikä osaa hoitaa tilanteita lasten kanssa luontevasti. Lastensuojelussa vakituisemmin työskentelevät haastatellut kuitenkin kertoivat lastensuojelun olevan juuri sitä työtä, jota halusivat tehdä. Lastensuojelun koettiin imaisevan sisäänsä ja olevan jopa koukuttavaa.

”emmie muuta tekis, mie oon ihan koukussa tähän!” sos. tt 7

Haastateltujen ja oman kokemukseni mukaan asiakaslapsista tulee ”omia,” ja heidän asioita halutaan hoitaa aina henkilökohtaisesti. Itselleni oli yllättävää, että sosiaalityöntekijöiden työtoteet vaihtelivat isolla skaalalla *byrokraattisen viileästä tietojen keräämisestä saman rytmin* hakemiseen. On ymmärrettävää, että pitkään uralla toimiminen rakentaa työntekijälle tiettyjä rutiineja hoitaa työnsä, kuten eräs työnohjaaja kuvaili.

”Sitä kun on pitkään veivannut tätä duunia, niin siitä tulee ihan sellanen kokoaiskanen rooli joillekin tunnollisimmille. Sellanen työntekijä lähtee liikenteeseen saman tien siitä ärsykkeestä, että PAM! Niinku vanha sirkushevonen laput silmillä sitä uraa ravaamaan.”

Työhön urautuminen oli kaksijakoista. Toiset olivat hyvin tunnollisia ja pyrkivät aina työssään hyvään kohtaamiseen asiakkaan kanssa, toiset taas mielsivät työnsä byrokratia-työnä, jossa painopiste oli lain ja määräaikojen tarkassa toteutumisessa.

”Siis sosiaalityö on palveluohjausta, ei terapiaa.” sos. tt 2

Lapsen kanssa työskentelyssä painottuu aikuisen kyky uteliaisuuteen, hyväksyntään, empatiaan ja leikkisyyteen. Tätä asennetta voi kuvaila terapeuttiseksi, koska samoja vaatimuksia peräänkuulutetaan myös Bowlbyn (1973) kiintymyssuhdeteoriassa terapeutilta. Samantyyppiset asenteet vaikuttavat myös taidelähtöisten menetelmien taustalla. Pitkän uran tehneiden sosiaalityöntekijöiden puheissa kuului myös ammatillinen epävarmuus, joka liittyi uran alkuvuosiin.

”Ekat kakskyt vuotta oli tosi vaikeita, kyl sen nyt jo uskaltaa myöntää. Sitä yritti mennä aina sen virkansa taakse tiukoissa paikoissa. Toisaalta ymmärsi ja häpesikin, että lapsen kanssa ei voi olla yhtään falski, täytyy olla rehellinen. Silti se kynnys oli kauhee.” Sos. tt 6

Puhumisen ja selvittelyn kulttuuria arvostetaan usein liian korkealle lastensuojelun sosiaalityössä. Haavoitetun lapsen lähelle pääseminen on haasteellista eikä sitä voi kiirehtiä tai pelätä. Taiteen avulla voi tavoittaa uudenlaisia ymmärtämisen ja vuorovaikutuksen tapoja, joihin on mahdotonta päästä pelkästään puhumisen keinoin. (Krappala & Pääjoki 2003, 7.) Useimmat haastatellut kertoivat pyrkivänsä asettumaan ikään kuin samalle tasolle lapsen kanssa ja etsimään *samaa rytmiä* kohti vuorovaikutusta.

”Siinä aluks haetaan sitä samaa rytmiä lapsen kanssa, vaikka mittään suoraa kontaktiakaan ei vielä oltais otettu. Siinä, miten mie sen nyt kuvailisin, laskeudutaan sen lapsen tasolle. Ei yritetä houkutella leikkiin, vaan mennään siihen tilanteeseen mukkaan.” Sos. tt. 1

Kaikki haastatellut kuvailivat lapsen kanssa ensimmäistä tapaamista herkäksi tilanteeksi. Tärkeäksi nousi luottamuksen rakentaminen ja hitaasti lapsen ehdoilla tapahtuva tutustuminen. Etenkin, jos vanhemmat olivat mukana tilanteessa, sosiaalityöntekijät kokivat, että heillä ei ollut lupaa lähestyä lasta ennen vanhempien hyväksyntää asialle. Lapsen kanssa *saman rytmin* hakeminen alkaa kuitenkin esimerkiksi katseilla, vaikka vanhempien lupaa kontaktiin ei vielä olisikaan.

”Sie niinku kattot tai seuraillet sitä lasta sellasella hyväksyvällä katseella.” Sos .tt.7

Lasta ei houkutella leikkiin, vaan se koettiin mukaan menemiseksi ja vähitellen tapahtuvaksi eräänlaiseksi kesyttelyksi. Sosiaalityöntekijät, jotka suhtautuivat vuorovaikutuksen luomiseen syvällisemmällä otteella, *saman rytmin* hakemisella, korostivat erityisesti aikuisen *hyväksyvää katsetta* lapseen. *Hyväksyvä katse* ja *saman rytmin hakeminen* ovat keinoja, joilla sosiaalityöntekijä pudottaa oman suojauksensa ja uskaltautuu olemaan omana persoonana tilanteessa. Hyväksyvän katseen käsitettä käytetään myös voimauttavan valokuvauksen yhteydessä. Miina Savolaisen kehittämässä menetelmässä ihmistä voimauttavana ja eheyttävänä elementtinä nähdään toisen ihmisen hyväksyvä katse ka-

meran takaa. Voimautuminen ei ole kiinni kuvaajan ammattitaidosta, vaan ihmisessä itsessään tapahtuvissa muutoksissa. Ammatilainen luopuu prosessissa omasta tietämisestään ja asettuu oppimaan uutta. Prosessissa kuvattava saa itse päättää miten haluaa itseään kuvattavan. (Savolainen 2008.) Lastensuojelun sosiaalityössä koen lisäksi sosiaalityöntekijän auktoriteettiaseman madaltuvan *hyväksyvän katseen* ja *saman rytmin* hakemisen kautta. Samalla työntekijä heittää omat ennakkoluulonsa pois ja uskaltautuu asettumaan lapsen kokemusmaailman tasolle. Katseen voi ymmärtää kaksisuuntaisena voima, joka ei ole pelkästään perinteistä visuaalista lukutaitoa, eli sitä, miten ymmärtää ja tulkitsee katsomaansa. On tärkeää ymmärtää, miten toisten katseet vaikuttavat minuuteen ja oman subjektiivisuuden rakentumiseen. Katse on siis kaksisuuntainen voima, kameran takaa. (Seppänen 2011, 24.)

”Joskus, jos se on pieni lapsi, niin mie köllähän siihen lattialle jututtamaan sitä. Lapsethan lähtee vuorovaikutukseen helposti mukaan, paitti tietten jos ne on joutunu oppimaan pelkäämään aikuisia. Sittenhän ne tarkkailee sinnuu pitkäänkin tai ovat muuten arkoja. Mut siinä ku seurailee ja osallistuu sen leikkeihin, niin siitä se pikku hiljaa vaan lähtee.” Sos. tt. 6

Haastatellut kuvailivat näkevänsä vanhemmista mille etäisyydelle lapsesta voi mennä. Yksi haastatelluista puhui *koskettamisen rajasta*, joka oli herkkä mittari sosiaalityöntekijän ja lapsen välillä. Kukaan haastatelluista ei pitänyt koskettamista sosiaalityöhön luontevasti kuuluvana asiana. Koskettamista kuitenkin tapahtuu lastensuojelussa. Koskettamisen rajalla tarkoitetaan rajaa, jota sosiaalityöntekijät varovat ylittävänsä. Koskettaminen koettiin hyväksyttäväksi ainoastaan, jos lapsi antaa siihen luvan tai tekee itse aloitteen.

”Lapset ei sillee osaa pelätä virka-ihmisiä ja joku pienihän saattaa siinä yhtäkkiä punnertaa syliin. Se pitää sitten osata niitä vanhempia kesytellä, jos ne ei nää sitä sylissäpitoa hyvänä juttuna. Että aina pitää olla skarppina ja intuitiivisesti lukea niitä tilanteita. Se koskettamisen raja on siis toosi herkkä juttu.” Sos. tt.1

Koskettamisen raja oli pienten lasten kanssa selkeästi matalampi ja helpommin ylitettävissä kuin teinien kanssa.

Mukana työparina äidin ja kaksosten tapaamisessa. Äiti on vihoissaan sosiaalityöntekijöille, jotka eivät ymmärrä mistään mitään. Taas haukutaan väärää vanhempaa, vaikka isä on kuuleman mukaan kaiken pahan alku ja juuri. Seurailen hieman taustalla, kun työparini pyrkii keskusteluyhteyteen sanan säilän kanssa hyökkäilevän äidin kanssa. 10-vuotiaat kaksoset tarkkailevat hiljaisina vuoroin äitiä ja sosiaalityöntekijää. Yllättäen toinen kaksosista heittää jalkansa työparini syliin ja sanoo: "Saa hieroa." Työparini tekee työtä käskettyä ja äiti kauhistuu. Äiti huutaa pojalle, että: "Ja luuletkos TUON tykkäävän sinusta? Turha luulo, se tekee tätä hommaa ihan ihmisten kiusaksi vaan!" Ja yrittää samalla repiä poikansa jalkoja sosiaalityöntekijän sylistä pois. Ote työpäiväkirjasta

Teinien kanssa sosiaalityöntekijät kokivat, että koskettaminen ei ollut juuri laisinkaan sallittua. Koskettamisen, kuten esimerkiksi halaamisen aloite tuli lähteä lapsesta käsin.

"Se oli ihan mahtava tunne, kun se miun kiireellisesti sijoitettava poika tuli syliin ja halas! Tuns, että tää meni sitte nappiin!" Sos. tt.6

Koskettamisen raja ylittyi harvoin lastensuojelun työssä, mutta ylittyessään se aiheutti työntekijässä yleensä epävarmuutta ja hankalia tunteita.

"Ensitapaaminen perheessä, jossa tilanne kriisiytynyt isän jouduttua sairaalaan päihdeongelmasta johtuneen verensyöksyn takia. Äiti todella väsynyt, perheessä 3 poikaa iältään 3-9 vuotiaita. Nuorimmainen pelaa räiskintäpeliä television edessä seisten, kaksi muuta poikaa riehuvat, roikkuvat verhoissa ja metelöivät vieraista välittämättä. Äidin kanssa keskustelu on mahdotonta, koska en kuule mitään meteliltä. Menen nuorimman pojan luo ja yritän ottaa kontaktia, poika pelaa ja huojahtelee kuin transsissa, silmät seisoen. Poikaan ei saa mitään kontaktia ja tartun peliohjaimeen hirvein seurauksin. En eläissäni ole nähnyt kolme vuotiaalla sellaista raivoa! Silmät teelautasina hän kiljuu niin kovaa kuin pienestä kropasta irtoaa, heittelee isojakin tavaroita äitiään päin ja lopulta huorittelee ja takoo pienillä nyrkeillä äitiään päähän. Äiti itkee kädet kasvojensa suojana. Otan pienen pojan tiukasti syliin ja yritän rauhoitella hikipäessä rimpuilevaa ja purevaa poikaa samalla kun perhetyöntekijä säntää kahden isomman pojan perässä ottamassa tilannetta haltuun. Tunnen pojan lujasti hakkaavan sydämen hänen rimpuillessaan ja mietin kuinka vakavasti ylitän valtuuteni." Ote työpäiväkirjasta

Tilanteen jälkeen mietin olisiko sen voinut hoitaa jollakin eri tavalla. Esimiehen kanssa tilanteesta keskusteltaessa ymmärsin, että olin toiminut hyvällä maalaisjärjellä. Tilanteessa oli samoja elementtejä kuin haastatelluilla sosiaalityöntekijöillä, kuten se, että en tuntenut hallitsevani tilannetta ollenkaan ja koin oloni epävarmaksi teinkö oikein.

Haastateltujen puheissa korostui *aikuisjohtoisuus*. Kaikissa vuorovaikutuksen rakentamistilanteissa pidettiin tärkeänä, että aikuinen johtaa aina poikkeuksetta. Sosiaalityöntekijät kokivat myös vastuun vuorovaikutuksesta olevan vahvasti heillä kaikissa tilanteissa. Monet haastatellut pohtivat sosiaalityöntekijöiden erilaisia ominaisuuksia ja jopa omituisuuksia.

”Meitä sossujakin on niin erilaisia, et mietippä jos joku ihan pösilö tekee jotain omia juttuja.” Sos. tt 5

Sosiaalityöntekijöiden kokemat haasteet vuorovaikutuksen luomisessa lapsen kanssa liittyivät paljon myös siihen, että lapsi ei toimi kuin aikuinen. Aikuiselle on helpompi selittää asioita.

”Et vaikka aluks siinä ollaan monesti vanhempien kans napit vastakkain, niin sit voi niinku todeta, et hei! Me ollaan kaikki tän saman ongelman ääressä ja nyt meidän pitäis yhdessä miettii mitä tälle tehdään.” Sos. tt. 3

Lapsen kohtaaminen ja hänen mielipiteensä selvittäminen on käytännössä hankalaa. Lasten kuulemisen ongelmat he määrittelevät johtuvan sosiaalityön menetelmistä, lapsen edun määrittämisen vaikeudesta ja lasten kehityksellisistä eroista. Kohtaamisissa olisi tärkeää ymmärtää ja orientoitua siten, että lapsella itsellään on paljon asiantuntevista omasta elämästään ja käsittelyä vaativista asioista. Lapset ovat kykeneviä osallistumaan vuorovaikutukseen, vaikka lapsen asemassa ei ole helppoa ottaa puhetilaa. (Eskonen 2006, 34.)

6 Luovat menetelmät käytännötyössä

6.1 Sosiaalityöntekijöiden käyttämät menetelmät

Seuraavana isona teemana minulla oli haastattelussa kysymys menetelmistä, joita tutkittavat mahdollisesti käyttivät. Halusin myös tietää, miten tutkittavat kokivat menetelmien vaikuttavan vuorovaikutukseen. Tutkittavista kaikki olivat ainakin joissain tilanteissa käyttäneet erilaisia menetelmiä työnsä apukeinoina. Tavallisimmin käytettyjä ja kaikille tuttuja olivat erilaiset verkostokartat, nallekortit, vahvuuskortit ja elämän tärkeät asiat kortit. Korttien käyttöä pidettiin hyvänä alkulämmittelynä, jotka sopivat sekä lapsille että aikuisille. Harvinaisemmin käytettyjä menetelmiä olivat nukkekodit, hiekkalaatikat, muovailuvahat ja valokuvaus.

”Valokuvaus on tosi työläs menetelmä, pittää olla aikaa, että ei pahimman ruuhkan aikaan kyllä pysty.” sos. tt 2

Haastatellut jakautuivat selkeästi kahteen eri ryhmään menetelmien käytön suhteen. Olen jaotellut ryhmät mekaanisesti toimivien ryhmään ja luovasti toimivien ryhmään. Mekaanisesti toimivien ryhmä on nimetty sen takia mekaaniseksi, koska he käyttivät menetelmiä aina ohjeistuksen mukaan ja alkulämmittelynä. Luovasti toimivien ryhmässä menetelmiä käytettiin luovasti ja tavoitteellisesti. Kerron ensiksi luovasti toimivien ryhmän ja sen jälkeen mekaanisesti toimivien ryhmän tuloksista.

Luovasti toimivien ryhmä oli huomattavan pieni ja itselleni haastattelun tulokset olivat tältä osin yllättäviä. Yhdellä luovasti toimivien ryhmän haastatelluista oli omia menetelmiä, joita hän käyttää työssään. Kerron tässä luvussa lisäksi omien havaintojeni ja kolmen vuoden aikana karttuneen työkokemukseni tuomista tilanteista, koska käytän itse jatkuvasti omia itse keksimiäni menetelmiä. Luovasti toimivien ryhmän haastatellut paneutuivat menetelmien kautta yksilöllisesti lapseen. Luovasti toimivien ryhmän haastatellut osasivat ja uskalsivat käyttää eri menetelmiä kekseliäästi ja ohjeistuksien rajoja rikkoen. He kokivat, että kaikkea mahdollista materiaa on mahdollista käyttää apuna työskentelyssä.

”Kaikkea voipi käyttää ikään kuin nukkekotina. Yhellä pikkupojalla oli vanha tiskiharja, joka oli sille kaikista rakkain lelu. Se oli sillä unikaverinakin ja se kuletti sitä joka paikassa mukana. No, mie laitoin barbin saappaat sormiin ja sanoin et miun käsi on nukke. Se leikki oli mahottoman väkivaltaista, tiskiharja halus vaan hakata ja potkia. Jossain vaiheessa kysyin onko sillä tiskiharjalla paha mieli, kun on noin vihainen? Poika sanoi hiljaa, että olis vaan parempi, jos tää tiskiharja kuolis. Pojan äidin kanssa sitten juteltiin ja kerroin, minkälaista leikkiä poika oli tuottanut. Äiti sähähti saman tien, että onhan sitä apinaa jotenkin hillittävä, mutta että ei sillä ole mitään tekemistä kuoleman kanssa! Poika valehtelee! Äidin hämmäntävä purkaus johti lopulta keskustelujen kautta pojan mielivaltaisen pieksämisen paljastumiseen, joka siirtyi sitten poliisin tutkintaan. Uskon, että se poika ei olis tästä voinut muuten edes vihjata, kuin leikin kautta. Päiväkodissakin poika oli jo leimautunut pahaksi pojaksi, eikä ketään kiinnostanut ettiä selityksiä sille käyttäytymiselle. Se oli vaan ilkeä ja paha poika.”

Luovasti toimivien ryhmälle tuntui olevan tärkeää tarjota erilainen väylä lapsille kertoa asioistaan. Ryhmän sosiaalityöntekijät kokivat hyvin luontevana ajatuksen, että kaikki ihmiset eivät osaa tai eivät kykene kertomaan tarinaansa puhumalla. He painottivat, että jokaisella lapsella on kuitenkin oma tarina kerrottavana, se pitää vain osata joskus tuottaa ulos muutoin kuin puhumalla.

”Lapset on oman elämänsä asiantuntijoita.” sos. tt 1

Luovasti toimivien ryhmän lähestymistapa lapsia kohtaan oli lapsen elämäkokemuksia kunnioittava. Vuorovaikutuksen rakentamisessa sosiaalityöntekijä toimi asiakkaan kanssa vastavuoroisesti ja rohkeasti omaa persoonaansa käyttäen.

”Se oli jotenkin jännä se tilanne. Menin tapaamaan 5 vuotiasta sijoitettua tyttöä, jonka biologinen äiti oli justinsa tehnyt oharit tyttölle. Siis se ei ollut tavannut äitiään vuoteen, vaikka niitä tapaamisia oli yritetty järjestää kaikin keinoin ja hartiavoimin. Sijaisäiti soitti miulle itkien, et taas se äiti teki tämän lupauksistaan huolimatta. Tää sijaisäiti oli ihan kuohuksissa ja koki olevansa ihan neuvoton tytön kanssa, joka oli vetäytynyt sohvan taakse piiloon ja oli aivan lukossa. Mie lähin sitten sinne ittekin raivon ja itkun välimaastossa ajelemaan. Perillä yritin jututtaa tyttöä, mutta ei se lähteny millekään. Tyttö puristi sijaisäidiltä lahjaksi saamaansa balettikirjaa tiukasti ja istui mytyssä siellä sohvan takana. Tiesin, että baletti on sille tärkeä juttu, yhteinen juttu sijaisäidin kanssa. Jotenkin se vaan lähti, tosi spontaanisti...aloin tekee osaamiani balettiliikkeitä ja sijaisäiti istahti pianon ääreen.(tekee hitaita balettiliikkeitä) Se soitti kaunista ja surumielistä musiikkia siitä pianosta ja mie tanssin hittaasti silmät kiinni. Se tyttö nousi ylös, aukaisi vakavana kirjan lattialle ja alkoi myös tanssimaan. Siinä me tans-

sittiin, se hetki oli niin täynnä tunnetta, että vieläkin itkettä. Puhdistava kokemus. Me saatiin kaikki käsitellä sitä valtavaa pettymyksen tunnetta siinä. sos .tt
1

Haastattelun liikuttavasta kertomuksesta todella ilmenee, että kommunikointi voi olla myös paljon muutakin kuin pelkkää puhumista. Erityisesti lapsien kanssa musiikin avulla tapahtuva kommunikointi on sisäsyntyistä. Lastensuojelussa musiikin käyttäminen voi olla hedelmällistä jo kolmivuotiaille, koska tämän ikäiset osaavat erottaa surullisen ja iloisen musiikin toisistaan. 4-6 vuotiaan erottelukyky tarkentuu entisestään niin, että myös viha ja pelko osataan nimetä. (Tuomas Eerola & Suvi Raitakallio 2010, 273.)

Musiikilla on suora yhteys äidin ja vastasyntyneen lapsen kommunikaatiossa. Tämä kommunikaatio muodostuu jatkuvasti vaihtuvista liikkeistä, rytmeistä, hahmoista ja äidin sensitiivisyydestä, joiden avulla äidit tunnistavat lapsen viestit ja oppivat toimimaan niiden mukaisesti. Sensitiivisyydellä on huomattava vaikutus lapsen mielialoihin ja sen voi tulkita musikaaliseksi kyvyksi. Tämän sensitiivisen ja musikaalisen kyvyn avulla äiti kuuntelee ja tulkitsee lapsen itkun ja ääntelyn eri vivahteita ja intonaatioita. Musiikilla on suora auditiivinen kanava ihmisen ei- kielellisiin kehitysvaiheisiin, jonka takia se voidaan tulkita kommunikaationa kieltä vanhemmaksi. Musiikki herättää myös tunteita ja muokkaa symbolisesti piilotajuntaa saaden aikaan pysyviä muutoksia. (Lehtonen 2010, 242–244.)

Musiikin avulla on mahdollista käsitellä erilaisia negatiivisia tunteita ja herättää ihmisessä surua ja murhetta. Esimerkissä surumielinen musiikki teki näkyviksi ja ulkoisti pettymyksen ja surun tunteet kaikilta osallisilta. Ulkoistettuja tunteita oli sen jälkeen helpompi käsitellä konkreettisesti yhdessä tanssimalla. Ihminen voi jopa nauttia näistä surullisista ja vaikeista tunteista, koska surullisten tunteiden kokeminen aiheuttaa prolaktiini- hormonin erittymistä. Hormoni tuottaa hyvänolon tunteita kemiallisesti ja auttaa kestämään surua. (Mt.) Musiikin yhteydessä nämä tunteet voidaan kokea turvallises- sa kontekstissa ilman oikeaa tuskaa aiheuttavaa ulkoista kohdetta. Musiikin vaikutukset tunteisiin eivät ole kulttuurirajoista riippuvaisia ja näin ollen käyttökelpoisia myös maa- hanmuuttajalasten kanssa työskentelyssä. (Huron 2008, 60.)

Lastensuojelun kentällä hyödynnetään vielä valitettavan vähän musiikkia. Omat kokemukseni rajoittuvat valitettavasti vielä toistaiseksi yhteen Rap-leiriin sijoitetuille nuorille eräässä lappilaisessa sijaishuoltoyksikössä, sekä yhteen omaan kokeiluuni.

Hyödynsin musiikkia 16-vuotiaan nuoren kanssa, jolla oli itsetuhoisia ajatuksia. Nuori ei halunnut keskustella kenenkään kanssa, mutta tiesin hänet taiteellisesti lahjakkaaksi. Järjestin meille musiikkituokion, jossa kuuntelimme tarkoin valitsemiani kappaleita heivistä barokkiin. Jännitin tilannetta, koska en ollut itsekään varma miten etenisimme. Ehkä nuori nauraisi idioottimaiselle idealleni ja saisin hävetä silmät päästäni. Työskentelyn mahdollisuudet olisivat sen jälkeen huomattavasti vaikeammin rakennettavissa. Kaikki voisi mennä pieleen pohdin mielessäni, kun ehdotin tytölle huoneen lattialle hyvään asentoon asettautumista. Makasimme lattialla nuoren huoneessa vierekkäin ja kuuntelimme silmät kiinni. Intensiivisen kuuntelun aikana nuori pyyhki kyyneleitä moneen kertaan. Tuokion lopuksi hän kiitti ja ihmettelin sitä ääneen. Nuori sanoi, että:” Sie just näytit, et on täs maailmas jotai hyvvääki minkä takii kannattee elää.”

Musiikkikokemukset voivat antaa ihmiselle syviä identiteettiä ja itsetuntoa rakentavia aineksia. Lastensuojelun työskentelyssä musiikkia voikin pitää voimaannuttavana elementtinä hyvien vaikutustensa takia. Yhteinen sosiaalityöntekijän valmistelema ja ohjaama kuunteluhetki lapsen kanssa voi antaa lapselle uudenlaista sanoitusta kokemuksilleen turvallisesti. Musiikin avulla on mahdollista purkaa aggressioita, vihaa, pettymyksiä ja tuskaa, mutta myös haltioitunutta iloa, rakkautta ja onnellisuutta. Toiveena olisi tietenkin, että lapsi voisi oppia koko elämän kestävän keinon käsitellä elämän mukanaan tuomia tunteita ja kokemuksia. Musiikilla on kyky työntää mielikuvitus liikkeelle, jolloin sitä hahmottavalle tai luovalle ihmiselle syntyy uusia luovia näkökulmia elämäänsä, menneisyyteensä, nykyisyyteen ja tulevaisuuteensa.

Musiikkipsykoterapiassa hyödynnetään musiikin kykyä herättää ja nostaa esiin tunteisiin kytkeytyviä psyykkisiä prosesseja tai kokemuksia. Tämä johtuu siitä, että useimmat psyykkiset ongelmat näyttäytyvät emotionaalisina ongelmina. Nämä ongelmat voivat olla esimerkiksi kyvyttömyyttä tuntoa, hallitsematonta tunne-elämää tai tiettyjen tunteiden ylikorostumista. Musiikkipsykoterapian voimaan ja erilaisuuteen verrattuna moniin muihin terapiamenetelmiin liittyy laava liikkuminen tietoisuuden eri tasoilla. Tämä johtuu musiikin kyvystä liikuttaa ja resonoida mielensisältöjen kanssa. Musiikki toimii terapiassa vaihtoehtona puhutulle kielelle, kuten muukin taide ja taidelähtöiset mene-

telmät. Niiden ominta aluetta onkin puheen ja ajattelun keinoin vaikeasti saavutettavat ei- kielelliset merkitykset. Jos näihin merkityksiin saadaan ensin kosketus musiikin tai taiteen keinoin, avautuvat ne jatkossa helpommin myös loogiselle ajattelulle. (Erkkilä, 1997, 398.)

Varsinaista musiikkiterapiaa saavat antaa vain laillistetut musiikkiterapeutit, mutta myös lastensuojelussa on mahdollista ja kiehtovaa käyttää musiikkia sovelletusti ilman tavoitteellista terapiaa. Musiikki luovana menetelmänä on vaikutuksiltaan samanlainen kuin muutkin luovat menetelmät. Musiikkiterapian vaikutuksia tutkittaessa on havaittu, että aktiivinen musiikillinen tekeminen auttaa keskittymään ja pitkittämään huomiota. (Erkkilä 2010, 401.) Musiikki on piilotajunnan symbolista muokkausta, joka saa aikaan pysyviä muutoksia kuulijoissaan. Se aukaisee väyliä piilotajunnallisille merkityksille, jotka nousevat tietoisuuteen mielikuvien ja fantasian muodossa. (Lehtonen 2010, 240.)

Tutkimukseni pohjalta tein havainnon, että luovasti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät saivat harvoin negatiivista palautetta työstään. Jokainen lastensuojelussa toimiva sosiaalityöntekijä saa toisinaan negatiivista palautetta työstään lastensuojelun luonteen vuoksi. Luovasti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät saivat kuitenkin enimmäkseen myönteistä palautetta asiakkailtaan ja muilta palveluverkoston jäseniltä. Haastatteluja analysoidessani mieleeni piirtyi kuva luovasti toimivien ryhmän jäsenistä ihmisinä, jotka tulivat toisten ihmisten kanssa toimeen kaikenlaisissa eri tilanteissa. Heidän puheta- pansa oli myönteinen ja sovitteleva. Heidän puheissaan ihmiset piirtyivät mieleeni tasa- vertaisina ja aina erilaisia lahjoja omaavina.

Omaehtainen ja mieleenpainuvien kokemukseni vuorovaikutuksen rakentumisesta liittyy työni ja syvän ammatillisen epävarmuuden alkuaikoihin. Sain asiakkaakseni 11-vuotiaan pojan, joka käyttäytyi koulussa väkivaltaisesti muita oppilaita kohtaan. Hän oli taipuvainen lintsamaan ja valehtelemaan asioistaan. Lisäksi epäily ad/hd häiriöstä oli poikunut lähetteitä erilaisiin tutkimuksiin. Vanhemmillä oli ollut meneillään pitkittynyt ero jo toista vuotta ja isällä oli vakavia päihdeongelmia. Hyvin tyypillinen tarina lastensuojelutyössä ja pohdin omia realistisia mahdollisuuksiani muutoksen aikaan saamisessa.

Sovin ensimmäisen tapaamisen pojan ja äidin kanssa, johon poika saapui hyvin vastentahtoisena. Poika rojatti työhuoneeni sohvalle uhmakkaan näköisenä suostumatta tervehtimään ja älypuhelintaan näpläten. Äidin kanssa oli helppoa

saada hyvä keskustelu käyntiin, josta huokui äidin huoli pojan tilanteesta. Keskustelussa minua häiritsi kuitenkin äidin tyyli puhua poikansa ohitse, ikään kuin poika ei olisi ollut laisinkaan samassa huoneessa. Nopeasti päätin jatkaa pojan kanssa kahdestaan ja pyysin äitiä odottelemaan odotustilassa. Äidin poistuttua poika sanoi saman tien, että ei aio jutella kanssani mitään. Sanoin, että ei tarvitse jutella, mutta pari juttua voisimme tehdä ja työnsin pojan eteen ruukullisen erilaisia nappeja.

Poika näytti hieman hämmästyneeltä, mutta katseli kiinnostuneena ruukun satoja erivärisiä ja muotoisia nappeja. Levittelin pöydälle muutaman kourallisen ja pyysin poikaa vapaasti hypistelemään ja tutkimaan nappeja. Näytin pojalle isoa vihreää nappia, joka toi mieleeni prinsessakakun. Poika nyökkäsi ja noukki kassasta nahalla päällystetyn napin ja totesi sen muistuttavan patonkia ja koiranpökälettä. Poika pöyhi nappikasoja keskittyneesti tutkien ja välillä minulle jotakin niistä näyttäen ja naureskellen. Olimme päässeet vuorovaikutuksessa hyvälle alulle ja poika kertoili hyväntuulisesti juttuja napeista. Seuraava pojan valitsema nappi oli metallinen ja hänen ilmeensä synkkeni. Hän näytti nappia kämmenellään ja kertoi sen muistuttavan isäänsä. Kysyin miksi ja poika kertoi isänsä olevan ”kiva kuin rautakanki”. Sitten poika rutisti napin nyrkkiinsä ja murisi hamppaittensa takaa. Olin yllättynyt, että pääsimme vaikean asian äärelle näin helposti.

Poika yllätti vielä toisenkin kerran tuokiomme lopussa kysymällä milloin tapaisimme seuraavan kerran. Jotain meni ilmeisesti oikein. Kaksi viikkoa tapaamisemme jälkeen äiti soitti minulle ja kertoi iloissaan juuri pojan luokanvalvojalta tullutta viestiä. Opettaja oli ihmetellyt, että onko perheessä tapahtunut jotakin, kun pojan käytös on muuttunut täysin. Entinen häiriköksi luokiteltu poika oli muuttunut tunneilla asiallisesti käyttäytyväksi ja säyseäksi. Olin mykistynyt, vaikka en uskaltanut kuvitellakaan muutoksen johtuvan pelkästään tapaamisestamme. Tapaamisemme jatkuivat ja lopulta työstimme pojan isälle kirjeen, jossa poika sai sanoitettua kipeitä asioita sisimmästään ulos.

Pienempi, luovasti toimivien ryhmä haastatelluista poikkesi huomattavasti mekaanisesti toimivien ryhmästä analyttisellä ja lapsilähtöisellä otteellaan. Haastatellut valitsivat menetelmät yksilökohtaisesti ja omaa intuitiotaan käyttäen.

”Mie aattelen, et omat ennakkoluulot täytyy heittää romukoppaan ja uskaltaa luottaa omaan sisäiseen ääneen. Et vaikka se tekeminen tuntuis vähän höpsöltäkin.” Sos.tt.7

Haastateltujen puheista havaitsin, että sosiaalityöntekijät, jotka olivat omakohtaisesti saaneet ja uskaltaneet harjoitella menetelmien käyttöä, uskalsivat käyttää niitä selkeästi rohkeammin työssään.

*”Niitä menetelmiä pitää tietien ekaks itekin kokeilla ja saada olla osallisena. Sit-
ten vasta se yhteys voi löytyä.” sos.tt 4*

Elämäkerrallista ja taidelähtöistä työskentelyä tutkittaessa työntekijät ovat kertoneet, että työskentely herättää valtavasti kysymyksiä. Työntekijät kokivat, että työskentely jätti heidän omassa mielessään niin paljon kysymyksiä auki, että heillä oli vaikeuksia siirtää kokemuksiaan työkäytännöiksi. Pohdinnat herättivät henkilökohtaisia tuntemuk-
sia omista rooleistaan lastensuojelussa, toimintatavoista ja sukupuolen vaikutuksista kasvattamisen tapoihin.

Menetelmiä lapsilähtöisesti käyttävät sosiaalityöntekijät kertoivat, että monet lapset eivät osaa puhua asioistaan. Lapsilla ei välttämättä ole ainuttakaan kokemusta siitä, mi-
ten omia tunteita tai ajatuksia voisi ilmaista. Lisäksi traumaattisia asioita kokenut lapsi on voinut menettää kykynsä leikkiä. Leikki on lapselle tärkeä väylä mielikuvituksen kehittämiseen. Mielikuvituksen kehittyminen virittää ihmisen unelmoimaan ja kuvitte-
lemaan tarjoten uudenlaisia virikkeitä ja keinoja itsensä ilmaisuun. (Peatin 1992, 264.) Kukaan ei ole ehkä kysynyt tai edes näyttänyt esimerkkiä. *Saman rytmin hakeminen* ja sopivimman menetelmän valinta voi johtaa monenlaisiin loppu tulemiin. Tavoitteena ei ollut selkeästi tiedon kerääminen lapsesta tai hänen tilanteestaan, vaan löytää yhteisen tekemisen kautta väylä johonkin vielä tuntemattomaan lopputulokseen.

”Siinä voi päästä jostain jyvälle ja sitten osaa kysyä oikeita asioita.” Sos.tt.1

Sosiaalityöntekijällä on utelias ja avoin asenne, jolla hän etenee työssään. Hän ei tiedä vastauksia etukäteen, vaan tyytyy hetkittäin jopa epävarmuuden tuntemuksiin.

*Eräs haastatelluista oli tottunut käyttämään vanhoja postikortteja työssään. Postikorteista katsottiin esimerkiksi miltä tänään tuntuu, tai mitä unelmia asiak-
kailla on. Haastateltu oli katsonut asiakasnuoren kanssa kortteja, joka oli hyvin päihdemyönteinen ikäisekseen tytöksi. Tyttö oli valinnut riemastuneena kortin, joka kuvasi hänen unelmaansa. Kortissa porot joivat vettä purosta. Tyttö kertoi näkevänsä kortissa itsensä kavereiden kanssa viinapuruolla perjantai-iltana ryyp-
päämässä. Viinaa olisi kerrankin tarpeeksi!*

Yksi luovasti toimivien ryhmän haastatelluista käytti omia kehittämiään menetelmiä. Haastattelussa ilmeni, että hän piti parhaimpina omia menetelmiään. Haastattelussa

huomioin, että kun työntekijä kehittää alusta loppuun asti menetelmän, hän omistautuu asialleen ja kokee tekemisensä hyvin omakohtaisena. Menetelmästä tulee siten työntekijää puhutteleva ja hän oppii käyttämään sitä oman intuition varassa ja yksilökohtaisesti. Työote on varma ja vakuuttava.

Kyseinen haastateltu käytti työssään esimerkiksi eri puolilta maailmaa matkoillaan keräämiään erikoisia kiviä. Olen saanut olla mukana tilaisuudessa, jossa hän koulutti tulevia sijaisperheitä. Koulutuksen teemana oli oppia ymmärtämään tunnetasolla, että sijaislapsesta joutuu ehkä luopumaan jossakin vaiheessa. Koulutuksessa sosiaalityöntekijä jakoi jokaiselle koulutettavalle kiven, jonka mukana hän kertoi pienen tarinan. Tarinat olivat sijoitettavien lasten tarinoita, jotka oli siirretty kiven omaksi kertomukseksi. Tarinan jälkeen hän pyysi koulutettavaa eläytymään kiven tarinaan ja miettimään miten koulutettava osaisi ottaa mahdollisimman hyvin sijoitettavan kiven kotiinsa, tasoittamaan tämän lapsen tietä. Tilaisuuden lopussa sosiaalityöntekijä keräsi kivet koulutettavilta pois ja pyysi siinä vaiheessa heitä kertomaan tuntemuksiaan. Olin yllätynyt, miten hankalaa koulutettaville oli luopua kivistään. Koulutettavat eivät osanneet kunnolla selittää sanoin omia tuntemuksiaan, mutta jokainen tunsi epämääräistä ahdistusta. Koulutettavat kertoivat, miten olivat ehtineet kiintyä aluksi rumiksikin koettuihin kiviinsä ja miten kokivat nyt kiukkua ja luopumisen tuskaa.

Tämä kertoo siitä, että menetelmä vaikutti koulutettavissa sellaisella tasolla, jolla ei ole sanoja. Luovilla menetelmillä on kyky tehdä näkyväksi ja avata asioita tasolla, jolle ei löydy sanoja. Luovasti toimivien ryhmässä huomioin, että he osasivat hyödyntää ja hyväksyä epävarmuutta työskentelyssään, itsessään ja työskentelyn lopputuloksessa. Työskentelyn päämäärät etsittiin yhdessä asiakkaan kanssa, asiakkaan rinnalla kulkien. Epävarmuus työskentelyn lopputuloksesta lähensi suhdetta asiakkaaseen ja antoi työntekijälle ja asiakkaalle erilaisia näkökulmia ja mahdollisuuksia päämäärien saavuttamiseksi. Mekaanisesti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät esittivät paljon eettisiä pohdintoja ja epäluuloja luovia menetelmiä kohtaan. He kokivat, että menetelmien avulla mahdollisesti saatua tietoa ei voinut käyttää totuutena. Heille menetelmien käyttäminen tarcoitti alkulämmittelyä uusissa asiakastapaamisissa.

Mekaanisesti toimivien ryhmä käytti menetelmiä tiukasti menetelmän mukana olevien ohjeiden mukaisesti lämmittelynä ja vain harvoin. Mekaanisesti toimivat haastatellut kuvailivat omaa työskentelyään järjestelmälähtöisestä näkökulmasta. Työssä tuntui olevan keskeisintä hoitaa lain määrittelemät tehtävät täsmällisesti ja ajallaan. Asiakkaan hyvä kohtaaminen ei noussut esille mekaanisesti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa merkittävänä työn lähtökohtana. Haastatteluista ilmeni, että mekaanisesti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät saivat työstään huomattavan usein negatiivista palautetta asiakkailtaan. Mekaanisesti toimivien ryhmä suhtautui myös menetelmiin vähemmän tärkeinä asiakassuhteen luomisessa ja niiden käyttämisestä oltiin hyvin yksimielisiä.

”Siis eihän ne menetelmät mikään itseisarvo oo!” Sos. tt. 4

Hetkittäin jopa tuntui, että työtä tehtiin yksinomaan määräaikojen varjossa, kiireellä ja ilman syvällisempiä pohdintoja. Mekaanisesti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen asiakkaisiin oli suoraviivaisempaa ja auktoritatiivista. Ihmiset nähtiin valitettavan useassa haastattelussa yksinomaan lastensuojelun asiakkaina ja toimenpiteiden kohteina.

Olen mukana ensitapaamisessa perheen kanssa, josta on tullut lastensuojeluilmoitus mahdollisesta lapsen pahoinpitelystä. Sosiaalityöntekijä aloittaa tapaamisen menemällä suoraan asiaan hengästyttävällä vauhdilla. Tunnen kangistuvan ja vetäytyväni sisäänpäin, niskavilloissa kihelmöi epämiellyttävästi, viluttaa. Voin vain aavistella miltä asiakkaista tällä hetkellä tuntuu. Kollegani pitää kuivakan puheen perheelle kertoen minkälaista työskentelymme tulee olemaan. Yhtä kuivakkaan sävyyn hän lukee suoraan paperista tulleen lastensuojeluilmoituksen ottamatta yhtään katsekontaktia vanhempiin. Vanhemmat näyttävät hämmentyneiltä ja äiti vilkuilee ahdistuneen näköisenä minua. Uskaltaudun kysymään työpariltani, voisimmeko aloittaa työskentelyn vahvuuskorteilla ja hän suostuu. Vanhemmat katselevat ja valitsevat kiinnostuneina ja varovaisen hymyilevinä kortteja, kevennän tunnelmaa valitsemalla kortteja itsellenikin. Aloitan valitsemieni korttien esittelyn ja huomaan vanhempien rentoutuvan entisestään, naureskelevatkin. Työparini vilkuilee näkyvästi kelloa vanhempien esitellessä valitsemiaan kortteja ja töksäyttää kesken isän hitaanlaisen puhumisen aikamme olevan lopussa. Olen pahoillani ja tyrmistynyt perheen puolesta. Kuinka sosiaalityöntekijä voi käyttäytyä näin huonosti ja ymmärtämättömästi! Ilmassa jo leijailleet luottamuksen ensi sävelet lässähtelivät lattialle pieniksi epäviireisiksi möykyiksi. Ote työpäiväkirjasta.

Asiakkaan arvokkaan kohtaamisen edellytyksenä voi pitää lainsäädännön, arvojen, palveluiden ja talouden tasapainoa ja hyvää vuorovaikutusta. Mikäli jokin osa-alue saa liian suuren painoarvon, voi asiakkaan hyvä kohtaaminen olla vaarassa. (Laitinen & Kempainen 2010, 144–145.) Tehokas ja kiireinen työskentelytapa voi tuntua asiakkaassa lähes aggressiivisena lähestymistapana, joka ei sovi sosiaalityön arvoihin. Kehon rytmiiikan ymmärtäminen sanattomana viestintänä tarkoittaa työskentelyn tempoa, joka tarttuu muihin ihmisiin. Työntekijä voi olla nopea liikkeissään ja aiheuttaa käytöksellään myös kiireen tunteen asiakkaissaan. Kiireinen työskentely myös nostaa työntekijän vuorovaikutuksessa korkeammalle tasolle, jossa hän ohjaa asiakastaan ylhäältä alaspäin. Rauhallinen ja rauhallisen puhettavan omaava työntekijä puolestaan aiheuttaa asiakkaisensa levollisuutta ja luottamuksen tunteen siitä, että vuorovaikutus toimii tasa-arvoisesti. (Mäkisalo-Ropponen 2011, 178–179.)

Työkokemukseni kautta olen huomionut, että luovien menetelmien käyttäminen työssä vaatii työntekijältä uskallusta ja rohkeaa oman persoonan käyttämistä. Yliopisto-opinnot eivät anna tähän valmiuksia, koska opetus painottuu sanalliseen vuorovaikutukseen. Sanalliseen vuorovaikutukseen annettava opetuskin rajoittuu lähinnä yhteen viestinnän kurssiin. Tutkimukseni ja oman kokemukseni perusteella huomioin, että luovia menetelmiä käyttävät sosiaalityöntekijät ymmärtävät työyhteisöissään sydämellään tekijöinä, mutta työskentelyä jarruttavina tekijöinä. Heidän työtapansa poikkeavat useimpien muiden työtavoista niin paljon, että se voi aiheuttaa toisissa työntekijöissä monenlaisia tunteita säälistä raivoon asti. Etenkin kovan kiireen hetkellä tunteet voivat kärjistyä.

Taidelähtöinen toiminta ei tarjoa aina myönteisiä kokemuksia ja elämyksiä, vaan se voi tuoda kipeällä tavalla työntekijöiden omia henkilökohtaisia asioita, joita hän ei ole kyennyt käsittelemään. Työskentely voi saada myös liikkeelle sellaisia tunteita ja muistoja, joiden kanssa on hankala tulla toimeen. Lisäksi taidelähtöinen toiminta voi hämmentää arjen rutiineja ja tehdä siihen säröjä. Taidelähtöisen toiminnan ohjaaminen vaatii monialaista osaamista, jotta eettiset kysymykset tulevat myös riittävästi käsitellyiksi. (Känkänen & Tiainen 2007, 86.)

Lastensuojelutarpeen selvityksissä useimmilla työntekijällä oli valmis lista menetelmistä mitä hän tulisi käyttämään. Menetelmät olivat poikkeuksetta aina samoja. Uusia ei

haluttu edes kokeilla, koska työntekijät kokivat menetelmien harjoittelun vaivalloisena ja turhan paljon työaikaa vievänä asiana. Olen huomionnut työpaikoissani, että perhe-työntekijöiden kaapeista löytyy monenlaisia kortteja, pelejä, askarteluvälineitä yms. mutta niistä käytetään vain hyvin pientä osaa.

Mekaanisesti toimivalla ryhmällä oli ammatillista kiinnostusta menetelmiä kohtaan, mutta omakohtaiset käyttökokemukset jäivät vähäisiksi. Menetelmiin suhtautuminen ryhmän sisällä oli toisaalta hyvin jakautunutta. Osa mekaanisesti toimivien ryhmästä odotti menetelmien vaikuttavan ja tuovan positiivisia muutoksia lapsen elämään. Haastattelussa yritin saada heidän ajatuksiaan muutoksista käytännön tasolla ulos, mutta niitä ei osattu eritellä.

”Kyllähän niistä saa, niinku esimerkiksi verkostokartasta, niin sellasta hyvää lisäinformaatiota siitä lapsen tilanteesta. Ehkä se lapsikin saa siitä jotakin itelensä.” Sos. tt. 2

Taideilmaisulla tai menetelmillä ei ole tarkoitus pyrkiä eroon elämän vaikeista kokemuksista, vaan antaa niiden tulla näkyviksi ja kuulluiksi. Näissä tilanteissa lapsi tarvitsee aikuisen apua ja tukea. (Rankanen 2012, 39.) Osa mekaanisesti toimivien ryhmässä taas epäili menetelmien mahdollisuuksia muutokseen vahvasti ja niiden käyttämisestä innostuneille työntekijöille hymähdeltiin.

”Eikös nää toiminnalliset menetelmät ole sosionomien heiniä?” Sos. tt 5

*”Sossun tehtävä on kerätä tietoa siitä lapsesta ja perheen tilanteesta. On tosi arveluttavaa, et niitä lapsen esittämiä nallekorttivalintoja käytettäis sitten to-
tuutena. Että joo, isä on aina vihanen, jos lapsi valkkaa isälle vihasen nallen!”
sos. tt.5*

Menetelmiin suhtautuminen jäi ulkoiseksi, eivätkä monet sosiaalityöntekijät ajatelleet menetelmien mahdollistavan ja kanavoivan tekemisen iloa ja energiaa. Haastatellut eivät huomioineet menetelmien eri ulottuvuuksia laajemmassa mittakaavassa, vaan ymmärsivät menetelmät suppeasti tiedon keräämisen välineinä. Toiminnallisuuden ja luovien menetelmien on todettu tarjoavan selkeästi kanavan lapsen itseilmaisun vahvistamiseen ja traumaattisten asioiden käsittelyyn. (Malchiodi 2008, 19.)

Itselleni muodostui kuva mekaanisesti toimivien ryhmän haastatelluista työntekijöinä, joilla oli selkeä päämäärä työskentelyssään. Päämäärä oli ikään kuin työntekijälähtöinen, eikä asiakkaan kanssa yhdessä etsitty päämäärä. Mekaanisesti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät eivät sietäneet epävarmuuden tunteita työskentelyssään ja kokivat kaikenlaiset epävarmuuden tunteet vaikeina.

6.2 Luovien menetelmien vaikutukset

Tutkimuksen viimeisessä teemassa pyrin saamaan selville sosiaalityöntekijöiden kokemuksia menetelmien vaikutuksista vuorovaikutukseen ja sen muodostumiseen. Halusin tietää, miten sosiaalityöntekijät kokivat menetelmien mahdolliset terapeuttiset ulottuvuudet ja yleensä käyttökokemuksensa eri menetelmistä.

Yleisesti sosiaalityöntekijät kokivat menetelmät hyvänä alkulämmittelynä aina uuden asiakkaan kanssa. Esimerkiksi nallekorteilla katsottu ”miltä tänään tuntuu, valitse päivän nalle,” koettiin hyvänä, leikkimielisenä aloituksena suhteen luomiselle. Useimmat sosiaalityöntekijät ajattelivat uuden asiakkaan ensimmäisen tapaamisen uuden suhteen aloituksena. Tämä suhde tulee luoda kuin mikä tahansa muukin ihmissuhde.

”Siis se on selkiyttänyt mun ajatuksia tosi paljon, et mä nään sen ihan ekan tapaamisen asiakkaan kanssa niinku suhteena. Et hei, tässä mulla on uus ihmissuhde luotavana! Siks siin alussa pitääki panostaa paljon ihan siihen luottamuksen rakentamiseen. En mä heti niinku ryntää esimerkiks siihen lastensuojeluilmoitukseen, vaan...no just sen luottamuksen rakentamisen kautta. Siinä on hyvä käyttää kaikkee mikä tuntuu lähtevän helposti liikkeelle sen asiakkaan kanssa, joskus ihan vaan sellasta yleistä small talkia, josta sitten syvennetään.” sos. tt 6

Toiminnallisten menetelmien koettiin vähentävän lasten jännittämistä työntekijän kanssa. Jännityksen vähentyminen mahdollisti luottamuksen rakentumisen ja lapsen aidon kuulemisen. Haastatelluista huomioin, että sosiaalityöntekijät, jotka olivat persoonina rauhallisia, puhuivat kaikki vakavaan sävyyn luottamuksen rakentumisen tärkeydestä. Tulkitsin rauhallisten persoonien toimintatavat ja ehkä jopa maailmankatsomuksen toi-

mivan *avoimen ihmettelyn* kautta. Rauhalliset persoonat toimivat hitaammalla tempolla kuin nopeasti toimivat persoonat. Tämä vaikuttaa luonnollisesti työtapoihin.

Olen itse työskennellyt erilaisten työntekijöiden kanssa ja pohtinut, että myös työntekijöiden välisissä suhteissa olisi hyvä hyödyntää *saman rytmin hakemista*. Kiire ja työpari-työskentely yhdistettynä esimerkiksi lastensuojelutarpeen selvitykseen aiheuttavat usein hämmennystä työskentelyyn. Lastensuojelutarpeen selvitystä on mahdollista tehdä kolmen kuukauden ajan, mutta joskus selvityksen yhteenveto on ollut kirjoitettuna jo kahden tapaamisen jälkeen. Sen jälkeen on monesti tullut uutta tietoa tai tapahtumia ja selvitys on jouduttu avaamaan uudelleen ja asiakkaat ovat tunteneet olonsa hämmentyneiksi. Tilanteissa työntekijöiden saman rytmin hakeminen olisi antanut mahdollisuuksia yhdistää ja hyödyntää heidän osaamisalueitaan asiakkaan edun mukaisesti.

Luottamuksen rakentuminen rauhallisessa tempossa antaa sosiaalityöntekijälle aikaa hahmottaa vaikean asian palapeli, jota sitten on mahdollista yhdessä asiakkaan kanssa työskennellen koota pala palalta. Useimmat haastatelluista kokivat jopa velvollisuudekseen jännityksen vähentämisen hyvän kohtaamisen ja aidon kuulemisen toteutumiseksi.

”Joillekin se sossun tapaaminen on niin älyttömän vaikaa, ne ennakkoluulot on niin tiukassa edelleen.” sos.tt.3

Itse kuvailen luovien menetelmien mahdollisuuksia ikään kuin käyttöohjeina lapsen kokemusmaailmaan. Yhdessä tekemällä sosiaalityöntekijällä on tilaisuus oppia mistä lapsi pitää ja minkälaisia asioita hän huomaa ympäristössään. Lapsen vanhemmille lapsen työskentelyn seuraaminen voi olla yhtä antoisa kokemus. Lastensuojelun asiakaslasten vanhemmilla on monesti puutteelliset tiedot lapsensa elämästä. Sosiaalityöntekijän käyttämän menetelmän seuraaminen paikan päällä, tai sosiaalityöntekijän kertomana voi antaa kosketuksen lapsen elämään aivan eri näkökulmasta ja herättää vanhempia.

Tapaan perheen nuorinta tyttöä kahden kesken. Tyttö on hyvin arka ja huoneesani oleva peikkotaulu pelottaa häntä kovasti. Äiti on tuskastuneena kertonut tytön olevan yliherkkä ja häntä mietityttää kykeneekö tytär aloittamaan edes koulua ajallaan. Juttelemme tytön kanssa peikkotaulusta ja teemme yhdessä pienen sadun kyseisestä peikosta. Sadussa pelottavasta peikosta tulee eri vaiheiden jälkeen kiltti peikko, eikä se enää ikinä syö lapsia. Sadussa esiintyi useita enkeleitä, jotka tyttö kuvaili hyvin yksityiskohtaisesti. Jatkoimme työskentelyä

nappien kanssa, joista pyysin tyttöä tekemään omien läheistensä verkostokartan. Tyttö valitsi nappeja huolellisesti ja kaiken aikaa yksin puhellen. Valitseminen oli vaikeaa ja huomasin tekemisen olevan hänelle ahdistavaa, yksinpuhelu oli aina vain erikoisemman kuuloista. Keskeytin tehtävän ja yritin vaihtaa tehtävän kevyempään. Tyttö ei kuitenkaan kyennyt lopettamaan nappitehtävää, vaan jatkoi ahdistuneena posket punaisina helottaen, tyttö halusi pakkomielteisesti saada napit ”oikein.” Seurasin miten tyttö käyttää nappeja ja huomioin kahden valkoisen ja isomman napin muuttavan paikkaansa kaiken aikaa. Kysyin keitä he olivat ja yllättäen tyttö purskahtaa itkuun ja huutaa: ”Niitä enkeleitä!” Jututin varovasti enkeleistä, jotka ilmiselvästi olivat hyvin epämiellyttäviä. Tytön sekavasta tarinasta ilmeni, että enkelit seuraavat häntä joka paikkaan ja tulevat hänen luokseen aina iltaisin. Enkelit tuntuivat tulevan aina myös uhkaavina ja pahantahtoisiin aikein. Keskustelin äidin kanssa ja kerroin olevani huolissani tyttästä, vaikka en halunnut nimetä huolen aiheita. Äiti kuunteli huolestuneena ja halusi tietää miten edetään. Lastenpsykiatrilla käynnin jälkeen tytön asia siirtyi poliisin tutkintaan lapsen seksuaalisena hyväksikäyttöepäilynä. Äiti soitti myöhemmin, itki ja kiitti minua silmiensä avaamisesta. Ote työpäiväkirjasta

Kyseisen esimerkin jälkeen olen vakuuttunut, että menetelmien avulla on mahdollista saada hyvin vaikeista asioista kiinni, jos työskentelee avoimen ja ihmettelevän asenteen kanssa. Lelut voivat todella olla sanoja ja leikki kieltä, joka on väylä lapsen sisimpään. (Schulman, 2007, 254.) Lastensuojelutyöhön sovellettuna voi ajatella, että lapsen maailman ja sisäisen tilansa ymmärtämiseksi sosiaalityöntekijällä tulee olla valmiuksia seurata lapsen leikkimistä. Lapsen ympäristön ollessa turvaton, leikki on usein huomattavan poikkeavaa ja vääristynyttä. Leikki on aina lasta eheyttävää tekemistä, jota työstämällä siitä muodostuu lapsen voimavara. Leikki on lapsen luovuuden lähde, josta lapsi saa tukea ja rohkaisua. (Mt.)

Erään 6- vuotiaan mutistisen ja aran asiakastyön kanssa sain kokea huikean hetken muovaillessamme. Tyttö oli hyvin vakava ja sulkeutunut, eikä hän suostunut puhuman tai päästämään ketään aikuista lähelleen. Olin tavannut tyttöä jo muutaman kerran aiemmin toimistolla ilman edistymistä ja nyt päätin tavata tytön hänen omalla reviiirillään kotona. Tytöllä oli huoneessaan muovailuvahaa ja kysyin, voisimmeko tehdä niillä yhdessä jotakin. Tyttö istuutui varovaisen etäisyyden päähän minusta ja katseli hiljaisena minun muovailemistani. Tyttö oli muovaillut aiemmin tarkasti yksityiskohtaisia pieniä hedelmiä ja muovailin itse punaisen ja suurpiirteisen omenan. Tyttö tarkkaili valppaana ja näytti siltä kuin haluaisi sanoa jotakin. Kysyin, mitä mieltä hän oli omenastani, mutta tyttö vetäytyi takaisin kauemmaksi minusta.

Arvelin, että tekeleeni ei miellyttänyt ja otin vähän lisää taiteellista vapautta uuden omenan muotoilussa. Puhelin yksikseni ja muovailin vielä sinisen banaanin. Tytön silmät laajenivat ja hän huokaili kuuluvasti. Kysyin, oliko hän maista-

nut ikinä sinistä mustikanmakuista banaania ja tyttö pudisti tomerasti päätään. Hän sanoi pienellä äänellä, ettei sinisiä banaaneja ole olemassakaan. Tytön puhe oli niin odotettu ja iloinen asia, että naurahdin ääneen. Pyysin tyttöä kuitenkin sulkemaan silmät ja miettimään miltä tuollainen banaani maistuisi. Tyttö puuristi silmänsä kiinni ja mielti hartaasti. Hän ilmehti kuin ikään kuin hän maistelisi jotakin kirpeää ja inhottavaa. Kysyin, maistuuko kirpeältä ja tyttö vastasi päätään nyökytellen. Pohdin ääneen, että pitäisiköhän kirpeään banaaniin laittaa suolaa, jotta maistuisi paremmalta. Tyttö puisteli päätään, hymyili ja kuiskasi "sokeria."

Olimme löytäneet yhteyden ja pyysin häntä muovailemaan kanssani kokonaisen viidakollisen väräjävä hedelmiä. Tyttö otti sinistä vahaa ja ilmaisi ilmeillään ja eleillään halunsa tehdä kanssani sinisiä banaaneja. Olimme vuorovaikutuksessa, vaikka minä hoidin enemmän asioita puhumalla ja tyttö elekielellä. Kanava oli joka tapauksessa aukaistu ja kyseisen kohtaamisen jälkeen työskentelymme tiivistyi ja tyttö edistyi puhumattomasta vähitellen puheellakin kommunikoiduksi. ote työpäiväkirjasta

Lastensuojelun sosiaalityöhön sopii sovellettuna leikkiterapian ideologia. Leikkiterapia on voimaannuttava kokemus lapselle, jolla pystytään muuttamaan virheellisiä ja lannistuneita käsityksiä omasta itsestä. Leikkimällä voi oppia positiivisia yhteenkuuluvuuden tunteita ja selviytymisen strategioita. Leikkiminen tukee lapsen luovuutta, joka puolestaan vahvistaa valmiuksia positiivisten valintojen tekemiseen tulevaisuudessa. (Homyer & Defrance 2005, 183.) Positiivisten valintojen tekemiseen tulevaisuudessa liittyy yhden haastatellun sosiaalityöntekijän toteaminen luovien menetelmien käyttämisestä:

"Sitä näkkee ittestään ihan uusia puolia, sitä voi niinku helpolla tavalla ulkoistaa asioita ittestään. Tietenkin se vaatii sen järjen heittäminen sivuun ja rohkeuden mennä tunteella ilman suodattimia."

Luovien menetelmien avulla ei siten pyritä eroon vaikeista elämäkokemuksista ja muistoista, vaan annetaan niille mahdollisuus näyttäytyä ja tulla kuulluiksi eri tilassa. On tärkeää, että mukana on turvallinen ihminen tukemassa paikalla. (Rankanen 2012, 39.) Ihminen voi oppia ja tutkia sisintään erittelemällä, purkamalla ja yhteen liittämällä aistihavaintojaan ja kokemuksiaan taiteen avulla. Taidelähtöisten menetelmien tavoitteena on saada mahdollisimman monipuolinen omasta itsestä ja elämästä. Menetelmät ovat hyvä vaihtoehtoinen tapa olla kosketuksissa itsen ja ympäristöön. (Janhunen 1997, 28.) Sosiaalityöntekijältä tässä onnistuminen vaatii moniammatillista osaamista, mutta

erityisesti kunnioittavan asenteen asiakastaan kohtaan. Haastatteluissa monet kommentoivat lapsen kohtaamista hienoin sanakääntein, joista mieleenpainuvin oli:

”Jokainen lapsi ansaitsee kuninkaallisen vastaanoton” sos. tt 7

Lastensuojelun lapset ovat usein traumatisoituneita joilta puuttuu kunnioittava ja suojaava tila ympäriltään. He ovat monesti jääneet ilman mahdollisuutta olla ikätoveriensä tavoin lapsi. Nämä lapset kärsivät kunnioitusvajeesta, eli he eivät tule nähdyiksi kokonaisina ihmisinä joiden olemassaololla olisi merkitystä. Pitkään jatkuessaan kunnioitusvajeesta johtuva arvottomuuden tunne kuihduttaa minän arvoa ja lapsena saatu arvottomuus näkyy vielä aikuisiälläkin. (Sennett 2004, 13–17.)

Haastatelluista luovasti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät kokivat menetelmien antavan lapsen elämänpiiristä oikeamman kuvan, kuin pelkästään puhuminen ja haastattelut. He kokivat, että menetelmien ja toiminnallisuuden avulla aistit elävöityvät ja voi päästä lähemmäksi todellisia tunteita ja kokemuksia.

”Eihän ne aina ole huippukokemuksia, mutta useimmiten siinä syntyy jokin yhteys. Et oli mukava hetki yhdessä sen lapsen kanssa. Ja toivottavasti sille lapsellekin jää joku jälki.” sos. tt 2

Haastatellut painottivat, että nykymaailmassa eletään tunnottomuuden aikaa, missä mikään ei tunnu miltään. Se on maailman toinen ääripää, jossa ei jakseta edes odottaa vuodenaikojen vaihtumista, vaan kesällä on pakko päästä hiihtämään hiihtopotkeen. Lastensuojelun kaltoin kohdeltujen lapsien kohdalla tunnottomuudella tarkoitetaan kosketusta sisimpään, joka on usein kadoksissa. Lapsi tarvitsee turvallisen aikuisen apua maailman tutkimiseen näkymättömän esiintuomiseksi. Työskentelytapojen tulee olla lapsen omaa osallisuutta lisäävää ja yhteisesti sovittujen tavoitteiden tukemista. (Bardy & Känkänen 2005.)

Luovasti toimivien ryhmän haastatelluilla oli havaittavissa samankaltaiset työtavat. Kaikki pitivät tärkeänä, että yhteisestä työskentelystä jäisi lapselle joku *jälki*, mielikuva tai muisto.

”Se pienikin ilo siinä yhdessä touhutessa rakentaa sitä lasta ylöspäin.” sos. tt 4

Mekaanisesti toimivien ryhmässä lapselle muiston jättämistä ei pidetty tärkeänä. Tärkeämpänä pidettiin lain mukaisen avun antamista lapselle, jonka sosiaalityöntekijä oli itse määritellyt sopivaksi. Sosiaalityöntekijät kokivat itselleen tärkeäksi mielikuvan, että ovat kyenneet auttamaan lasta. Mekaanisesti toimivien ryhmän haastatellut poikkesivatkin pohdinnoissaan luovasta ryhmästä juuri vastavuoroisessa työskentelyssä. Luovan ryhmän haastatellut puhuivat yhteisestä eli vastavuoroisesta työskentelystä lapsen kanssa. Lisäksi haastatellut pohtivat paljon lapsen elämää pidemmällä aikavälillä, ei pelkää lastensuojelun asiakkuuden ajan. Omia menetelmiä käyttävä haastateltu pohtii luovien menetelmien vaikutuksia oman nappi / kivimenetelmänsä kautta. Hän kokee erityisesti napit parhaimmiksi välineiksi, koska ne herättävät kaikissa lapsuusmuistoja. Nappien kanssa työstäminen on kuin matka omaan lapsuuteen, jonka aikana mielikuvitus herää.

”yhen nuoren kanssa tehtiin napeilla, kun se yhtäkkiä sulki silmät ja sanoi mummon paistaman pullan tuoksuvan. Se oli leikkinyt pienenä mummonsa ompelulaatikolla, jossa tietenkin oli nappeja. Siinä se sitten muisteli, miten ihanaa ja turvallista oli mummon kanssa, mummo leipoi usein ja sai leikkiä mummon jännillä tavaroilla. Nuori ilmaisi samalla kertomuksessaan syvää pettymystä äitiään kohtaan, joka ei ole hänestä ikinä huolehtinut, tai ollut kunnon äiti. Saatiin hyvä keskustelu tästä vireille ja mejän välinen suhde lähentyi huomattavasti.” sos. tt 1

Huomioin luovasti toimivien ryhmän haastatteluista sekä oman työkokemukseni kautta ihmisten suojauksien ja varomekanismien putoavan luovia menetelmiä käytettäessä. Edellisessä esimerkissä nuori kertoi lapsuusmuistoistaan hyvin avoimesti, vaikka hän haastatellun sosiaalityöntekijän mukaan inhosi aiemmin sosiaalityöntekijöiden tapaamisia. Esimerkin nuoren kohdalla sosiaalityöntekijän ja nuoren välinen vuorovaikutus helpottui huomattavasti menetelmän käyttämisen aikana. Nuori sai hyvän kokemuksen kuulluksi tulemisesta ja haastatellun mukaan uuden näkökulman elämäänsä.

Olen kokenut ja nähnyt, että napit ovat hyvä keino ulkoistaa asioita itsestään. Jokainen voi itse keksiä merkitykset valitsemilleen napeille, joko tunteella tai ilman. Nappien ja muiden luovien välineiden kautta lapsille on helpompaa ilmaista toivomuksia ja petty-

myksiä, sekä kertoa omaa elämäntarinaansa. Olen itse huomioinut asiakaslapsien- ja aikuisten kanssa, että asiakkaan omat ääneen lausutut asiat ovat hyvin usein vaikuttavampia kuin sosiaalityöntekijän sanomiset. Monesti luovan menetelmän avulla puhutut asiat todella herättävät asiakkaan näkemään itsensä ja kokemuksensa objektiivisemmin.

”Tapaan asiakasäidin, jolla diagnosoitu erittäin vaativa persoonallisuushäiriö. Katsotaan äidin kanssa näkymiä verannalta- kortteja ja pyydän valitsemaan 5 ja 10 vuoden päässä näkyviä asioita. Äiti on 45-vuotias ja opiskellut sosiaalitoimien tuella merkonomiksi viimeiset 6 vuotta. Valmistuminen ei edelleenkään uhkaa aivan lähiaikoina. Äiti valitsee huolellisesti kortteja, joista yhdessä lukee eläköityminen. Hämmästyimme molemmat samaan aikaan ja katselemme hetken toisiamme. Äiti huudahtaa, että miten hän nyt tällaisen valitsi. Annan äidille aikaa jatkaa puhumistaan, vaikka hän on hyvin vaivaantunut. Lopulta äiti sanoo aina ajatelleensa, että ei tule ikinä läpäisemään koulua. Hän ei ole vain tietoisesti ajatellut, että se voi tarkoittaa eläköitymistä suoraan opinnoista. Äiti myöntää, että hänellä ei ole ollut aikomustakaan mennä töihin, vaikka saisikin koulun käytyä. Seuraavalla tapaamisella äiti kertoi miettineensä päivittäin möllytystään. Hän kertoo vasta nyt ymmärtäneensä oman opiskelumotivaation puutteensa ja olevansa tästä hyvin yllättynyt ja helpottunut. Hän ei ehkä olekaan täysin tyhmä, vaan motivaation puutteesta kärsivä.” Ote työpäiväkirjasta.

Esimerkissä äidin suojaukset putosivat ja hän löysi itsestään uudenlaisen puolen, josta oli itsekkin innoissaan. Vuorovaikutuksemme muuttui tapauksen jälkeen huomattavasti tasaisemmaksi ja vastavuoroisemmaksi yhteistyöksi. Haastattellessani sosiaalityöntekijöitä minulla oli selkeä oletamus sosiaalityön terapeuttisesta ulottuvuudesta. Olen kokenut vuorovaikutuksellisen prosessoinnin ja asiakkaan näkökulmien sekä mahdollisuuksien lisääntymisen terapeuttisena asiakkaalle. Haastatteluissa yllätyin, koska kaikki haastatellut olivat sitä mieltä, että sosiaalityö ei ole millään muotoa terapeuttista.

”Ei sosiaalityö ole terapeuttista. Se on itsensä tuntemaan oppimista, käyttöohjeita lapsen kanssa olemiseen, vuorovaikutustaitojen edistämistä ja päivittämistä.” sos. tt 4

”Se nyt vielä puuttuis, et tässä pitäis terapeutikskin alakaa!” sos. tt 3

Sosiaalityön ja varsinaisen terapiatyön eroavuudet liittyvät asiakkaan ja työntekijän sitoutumiseen. Terapiassa sekä asiakas että terapeutti sitoutuvat pitkäkestoiseen työskentelyyn. Sosiaalityössä tätä sitoutumista asiakkaan puolelta ei ole nimetty, vaikka asiakasprosessit kestävät usein hyvin pitkiä aikoja. Sosiaalityöntekijältä sitä vastoin vaadi-

taan ansaitsemaan jokaisella tapaamisella asiakkaan luottamus siihen, että työskentelee pitkäjänteisesti hänen hyväkseen. (Banks 2004, 166 – 169.)

Sosiaalityöntekijältä vaaditaan lisäksi herkkyyttä asiakastaan kohtaan, hänen elämäntilanteensa ymmärtämistä ja aitoa kohtaamista, jossa tunteet ovat osa työskentelyä. Pelkkä mahdollisuuden tarjoaminen asiakkaalle tunteiden ilmaisuun ei riitä, vaan asiakkaan arvokas kohtaaminen edellyttää sosiaalityöntekijän osallistumista tunnetasolla. (Banks 1995, 26–27.)

7. Pohdinta

Tutkin luovan vuorovaikutuksen mahdollisuuksia lastensuojelun sosiaalityössä. Haastateltuja analysoidessani olen pohtinut pitkään, mitä haastatellut ovat minulle todella ker-toneet. Miten osaisin pukea sanoiksi niitä asioita, jotka tuntuivat pieninä aavistuksina kuin ohimenevinä ajatusperhosina?

Olen tutkimusaineistoa analysoidessa huomannut mielessäni vertaavani vuorovaikutuk-sen rakentumista entiseen ammattiini, pianonvirittämiseen. Lastensuojelussa sosiaali-työntekijän ja lapsen välinen vuorovaikutus ei toimi pakottamalla auktoriteettiasemasta käsin. Pianoakaan ei voi pakottaa väkisin voiman kanssa virityskammella vireeseen. Virittäminen vaatii pitkäjänteisyyttä ja herkkiä tuntosarvia kuulostelemaan pianon kieli-tyksen sisäisiä jännitteitä ja viritystappien tahtotiloja. Pianoilla on oma tahto ja niitä pitää osata kuunnella. Virittämisen aikana on oltava uudenlainen näkymä viritystasosta heti alusta alkaen, joka muodostuu intuitiivisesti virityskammen kautta kosketustuntu-malla. Työn edetessä saattaa joutua mutkittelemaan aiotusta suunnitelmasta ja hake-maan uutta suuntaa. Mutkittelun taito on sekin vaativaa tarkan kuuntelun ja oman sisäi-sen intuition varassa etenemistä, jota on harjoiteltava nöyrästi vuosia. Eikä sittenkään tunne itseään täysin oppineeksi, vaikka saisi ylistävääkin palautetta työstään. Aina tulee uudenlaisia tilanteita eteen.

Lastensuojelussa vuorovaikutusta luodaan yhdessä kuulostelemalla kuin puhtaasti soivia terssilinjoja viritellen. Tutkimusta tehdessäni vasta ymmärsin, kuinka eri lähtökohdista sosiaalityöntekijät toimivat työssään. Osa haastatelluista toimi hyvin lapsilähtöisesti ja he halusivat ottaa lapsen mukaan työskentelyyn avoimin mielin. Useimmat panostivat paljon asiakassuhteen alkuhetkiin, koska mielsivät asiakkaan kanssa luotavan suhteen uutena ihmissuhteena. Luottamuksen hiljalleen rakentaminen ja sen saavuttaminen oli-vat useimmille tärkeitä. Keinot vain vaihtelivat pelkämästä keskustelusta sosiaalityönteki-jöiden oman rönsyilevän mielikuvituksen luomiin asiakaslähtöisiin luoviin menetelmiin.

Yleisesti haastatellut kokivat vuorovaikutuksen luomisen olevan helpompaa aikuisen kuin lapsen kanssa. Aikuisen kanssa kommunikointi on helpompaa siksi, että aikuinen

kykenee kommunikoimaan puhumalla. Lasten kielelliset kyvyt eivät välttämättä ole tarpeeksi kehittyneitä. Monilla lastensuojelun asiakaslapsilla on traumoja ja vaikeita elämäkokemuksia, joihin heillä ei ole sanoitusta. Useimmilla haastatelluista oli aito halu kuulla lasta.

Hyvän vuorovaikutuksen ja sitä kautta koko asiakastyön vaikeuttajana haastatellut kokivat kiireen, josta muodostui lopulta kiireen kierteksi muuttuva ilmiö. Taloudellisten resurssien puutteet yhdessä kiireen kanssa kiristivät työntekijöiden työtahtia ja usein myös työyhteisön välejä. Erityisesti esimiehen tuen puute koettiin laukaisevana tekijänä kiireen kierre ilmiölle. Sosiaalityöntekijät kokivat jaksavansa työskennellä kovassa paineessa, jos heillä oli ehdoton esimiehen tuki työssään. Jos sosiaalityöntekijä ei kokenut saavansa tarvitsemaansa tukea, kuvailivat haastatellut oman jaksamisensa vähentyvän. Jaksamisen vähentyminen muutti työtettä passiivisempaan suuntaan. Asiakkaiden kohtaaminen muuttui etäisemmäksi ja mekaanisemmaksi sosiaalityöntekijöiden suojatessa siten omaa itseään. Kiireen kierre ilmiön lopputuloksia on valitettavan paljon nähtävissä työyhteisöissä, kuten haastatteluista ilmeni.

Tällaisessa suhteessa asiakas jää helposti vuorovaikutuksessa eriarvoiseksi sosiaalityöntekijään nähden. Mekaanisesti toimivien ryhmän työntekijöillä näkemys työstä oli painottunut eri tavoin kuin luovasti toimivien ryhmän työntekijöillä. Mekaanisesti toimivien ryhmä mielsi roolinsa sosiaalityöntekijänä järjestelmälähtöisestä näkökulmasta työnä, jossa tärkeintä oli noudattaa lakia ja määräaikoja. Mekaanisesti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät eivät lähteneet uuden asiakkaan tapaamisessa rakentamaan uutta ihmissuhdetta, vaan institutionaalista sosiaalityöntekijän auktoriteettiasemaan perustuvaa asiakassuhdetta. Asiakkaissa tämän kaltainen työskentely saattaa aiheuttaa mielipahaa ja epäluuloisuutta viranomaisia kohtaan.

Haastatellut olivat lähes kaikki käyttäneet joskus luovia menetelmiä, joista verkostokartat ja erilaiset kortit olivat suosituimpia. Mekaanisesti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijöiden työskentelyssä menetelmä jäi pinnalliseksi ja niiden käyttö oli tarkasti opeteltu ohjeistuksen mukaan. Työntekijä valitsi menetelmän lähinnä sen mukaan, mitä oli aiemmin tottunut käyttämään. Mekaanisesti toimivien ryhmän haastatellut mielsivät eri-

laiset menetelmät viileän byrokraattisena tietojen keräämisen välineinä lapsesta. Menetelmien ulottuvuuksien käyttäminen jäi yksipuoliseksi, eikä niiden ihmisen itseilmaisua vahvistavaa tai traumaattisten asioiden käsittelyä mahdollistavia puolia hyödynnetty. Mekaanisesti toimivien ryhmässä oltiin varovaisia lähteä kokeilemaan uusia tekemisen tapoja ja luovia menetelmiä. Uusia menetelmiä tuntui olevan hankala ottaa käyttöön. Luovien menetelmien mahdollisuuksia ei ehkä uskalleta ottaa käyttöön, koska samalla työntekijä joutuisi paljastamaan itsestään jotain inhimillistä, keskeneräistäkin. Mekaanisesti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät käyttivät menetelmiä hyvin harvoin ja lähinnä vain alkulämmittelynä tapaamisissa.

Luovasti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät olivat innokkaita kokeilemaan uusia menetelmiä. Luovasti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät myös osasivat hyödyntää luovien menetelmien mahdollisuuksia lapsen voimavarojen esille tuojana. Koin omia menetelmiä käyttävää sosiaalityöntekijää haastatellessani, että menetelmien käyttäminen oli hänelle tärkeä tapa hakea yhteyttä asiakkaan kanssa. Hyvän vuorovaikutusyhteyden löytyminen jokaisen asiakkaan kanssa oli hänelle tärkein asia työssään ja se erotti koko luovasti toimivan ryhmän mekaanisesti toimivasta ryhmästä.

Luovasti toimivien ryhmässä luottamuksesta ja vuorovaikutuksen vastavuoroisuutta lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä pidettiin erityisen tärkeänä. Luovasti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät olivat avoimia työtavoille, jotka mahdollistivat epävarmuuden ja keskeneräisyyden tunteet yhdessä asiakkaan kanssa. Näitä tunteita siedettiin ehkä juuri luovasti toimivien ryhmän samankaltaisen maailmankatsomuksen kautta, johon kuuluu olennaisesti avoin ihmettely. Luovasti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät kokivat jopa näiden tunteiden ohjaavan heitä työssään. Epävarmuus, keskeneräisyys ja avoin ihmettely uusien näkökulmien edessä ovat myös viisautta sosiaalityössä, jossa ei ole tarkoituksellista tietää asiakkaan puolesta, vaan olla kanssakulkijana joskus vaikeallakin matkalla. Asiakkaan on itse saatava päättää omat polkunsä.

Luovasti toimivien ryhmän toiminnassa korostui vuorovaikutuksen rakentaminen lapsen ehdoilla. Sosiaalityöntekijät kuvailivat lapsen saamista vuorovaikutukseen kesyttelynä, jossa lasta seurataan aluksi hyväksyvällä katseella tietyn etäisyyden päästä. Hyväksyvä

katse ja saman rytmin hakeminen olivat sosiaalityöntekijöiden keinoja asettua lapsen kokemusmaailman tasolle. Lapsen kanssa saman rytmin hakeminen ja saavuttaminen voi olla lapselle ainutlaatuinen kokemus aikuisesta, joka on edes hetken ainoastaan häntä varten. Sanallisesti on myös mahdollista saavuttaa onnistuneita kohtaamisia. Koen kuitenkin luovien menetelmien tarjoavan kohtaamiseen jotakin erikoista, jonka lapsi ja joskus myös sosiaalityöntekijä voivat muistaa koko ikänsä. Tutkimus osoitti, että luovien menetelmien avulla vaikeita tunteita oli mahdollista käsitellä symbolisesti ilman sanoja. Kohtaamiset ovat mielekkäitä luovien menetelmien avulla sosiaalityöntekijälle ja lapselle, koska se on yhdessä tekemistä tasavertaisina ihmisinä.

Koskettamisen raja mietitytti haastateltuja, koska koskettamista ei pidetty lastensuojelutyöhön kuuluvana. Ainoastaan pienten lasten spontaani syliin kipuaminen tai muuten spontaanisti asiakkaan aloitteesta tapahtuva halaaminen katsottiin sopivaksi. Ammatillisuus selittää epämukavat tunteet koskettamisen rajan ylitymisestä. Ammatillisessa toiminnassa pätevät tietyt kirjoittamattomat säännöt, joista yksi liittyy asiakkaan koskettamiseen. On asiakkaita, jotka haluavat halata lähtiessään tapaamisesta, mutta sosiaalityöntekijän ei ole mielekästä olla aloitteellinen. Työntekijä voi saada helposti ”rajattoman ihmisen” maineen, joka ei ole soveliaista vuorovaikutustyössä.

Pohdin pitkään luovasti toimivien ja mekaanisesti toimivien ryhmien työn painotuksia. Luovasti toimivien ryhmässä pelkistetyssä lastensuojelutyön vaakakupissa painottui vuorovaikutus ja mekaanisesti toimivien ryhmässä toimiva byrokratia. Kumpaakin osaamista tarvitaan, joten on vain hyvä asia, kun riittää monenlaisia työntekijöitä. Se antaa vaihtoehtoja myös asiakkaille tarvittaessa, koska joskus joudutaan vaihtamaan työntekijöitä. Myös sosiaalityöntekijöiden välinen saman rytmin hakeminen olisi hedelmällistä. Sosiaalityötä tehdään monesti työparityöskentelynä, jolloin olisi tärkeää työskennellä samalla tempolla. Työparityöskentelyssä sama rytmi näkyisi myös siten, että kollegat osaisivat paikata ja täydentää toistensa työskentelyä. Parhaimmillaan työskentely toimii ikään kuin flow-tilassa, josta osalliseksi pääsee myös asiakas. Työntekijöiden välinen saman rytmin hakeminen vaikuttaa myös kollegojen väliseen tuntemiseen ja arvostukseen.

Positiivisena asiana huomioin haastattelujen perusteella, että vaikka työyhteisöissä oli eripuraa, kiireen kierre-ilmiöitä ja sosiaalityöntekijät jakaantuneet luovasti ja mekaanisesti toimiviin, suhtautuivat kaikki asiakaslapsiinsa kuin ”ominaan.” Omien asiakaslasten asioita hoidettiin mahdollisuuksien rajoissa aina itse ja sitä pidettiin tärkeänä. Luovien menetelmien käyttämisen suhteen erot sosiaalityöntekijöiden välillä korostuivat luovasti toimivan ja mekaanisesti toimivan ryhmän välillä.

Luovasti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät käyttivät luontevasti erilaisia luovia menetelmiä toimivan vuorovaikutuksen löytymiseksi ja edistämiseksi. He kokivat löytävänsä menetelmien avulla käyttöohjeita lapsen kokemusmaailmaan. Luovasti toimivien ryhmän sosiaalityöntekijät kokivat myös antavansa menetelmien kautta äänen lapselle erilaisen väylän kautta. Lapselle äänen antamisen kokemukset tukivat empowerment-teorian lähtökohtia, joita pyrin etsimään tutkielmassani. Luovia menetelmiä käyttävien osuus haastatelluista oli huomattavan pieni, joka näkyi haastatteluaineistoni luonnollisena painottumisena luovasti toimivaan ryhmään sekä omiin työkokemuksiini.

Tutkielmani itselleni hankalin tutkimustulos koski sosiaalityön terapeuttisuutta. Olen itse ajatellut sosiaalityön sisältävän terapeuttisia elementtejä, vaikka työhön ei kuulu terapiaan vaadittavaa sitoutumista. Myös lähdekirjallisuus tukee ajatusta sosiaalityön terapeuttisista elementeistä. Kaikki haastatellut sosiaalityöntekijät kokivat, että sosiaalityö ei ole terapeuttista. Pitkien keskustelujen jälkeenkään en saanut tyhjentävää vastausta tähän itselleni tärkeään kysymykseen. Lopulta päädyin toteamaan, että pitkään alalla toimineiden sosiaalityöntekijöiden ammatin alkuaikojen idealismi on kadonnut. Jäljelle on jäänyt vahva ammattitaito, joka kiteytyy työssä hyvinä asiakaskohtaamisina ja uusien näkökulmien tarjoamisena.

Lastensuojelutyö on työtä, jossa työntekijän on osattava suojella myös itseään ja omaa jaksamistaan. Luovien menetelmien käyttäminen vaatii sosiaalityöntekijältä rohkeutta heittäytyä tuntemattomaan, joten ymmärrän halun asettaa tarkka raja terapian ja sosiaalityön välille. Liian syvälle heittäytyminen saattaa olla huikea mahdollisuus, mutta myös kuin rajusti katkeava pianonkieli, joka repii varomattomalle virittäjälle syviä ja huonosti paranevia haavoja katketessaan. Itse toivon virittäjäntaitojeni riittävän myös

ihmisten ja hyvän vuorovaikutuksen virittämiseen. Idealismini kattohirret kantavat vielä vahvana ja jaksan toivoa, että jaksan jatkossakin tehdä työtäni haluamallani tavalla, luovia menetelmiä käyttäen ja terapeuttisia asiakashetkiä tarjoten.

Lähteet:

- Adams, Robert (2003): *Social work and empowerment*. New York. Palgrave Macmillan.
- Anis, Merja (2008): *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat*. Väestöliitto. Helsinki
- Banks, Sarah (1995): *Ethics and Values in Social work*. Basingstoke: Macmillan.
- Banks, Sarah (2004): *Ethics, Accountability and the Social Professions*. Basingstoke. Palgrave Macmillan.
- Bardy, Marjatta (1995): *Lapsuus ja lastensuojelu- eksistentiaalista juonta etsimässä*. Teoksessa Virtanen, Petri (Toim.) *Näkökulmia lastensuojeluun*. WSOY. Porvoo, 70–78.
- Bardy, Marjatta (1998): *Taide tiedon lähteenä*. Atena kustannus Oy. Jyväskylä.
- Barkmann, Johanna & Janhunen, Tarja (2005): *Lapsi synyy syyskuun sateeseen*. Teoksessa Heino, Tarja & Känkänen, Päivi & Kekkonen, Marjatta (Toim.) *Lapsuuden kudelmia*. Stakes. Jyväskylä, 121–134.
- Barkmann, Johanna(2010): *Voimauttavat vahvuuskortit*. Teoksessa välinevihko- opas lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Pesäpuu Ry.
- Bateson, Gregory (1987): *Steps to an ecology of mind*. Jason Aronson Inc. Northvale.
- Billington, Tom(2006): *Working with children. Assessment, representation and intervention*. Sage publications.London.
- Bruskia, Kenneth (1998): *Defining music therapy*. Gilsum, NH. Barcelona. Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1999: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*.3.uudistettu painos.1.painos 1998. Vastapaino. Tampere.
- Caven, Outi (1999): *Sujutusta ja pyöritystä*. Työsuojelurahasto.Painosalama Oy.
- Dal Maso, Riitta (2004):*Kulttuurin muuttuvat merkitykset sosiaalialan työssä*. Teoksessa Jämsen, Arja & Kukkonen, Tuula (Toim.) *Voimavirtaa arkeen*. Taide ja kulttuuri sosiaalialan työssä. Pohjois-Karjalan AMK. Joensuu, 23–28.
- Eerola, Tuomas & Saarikallio, Suvi (2010): *Musiikki ja tunteet*. Teoksessa Louhivuori, Jukka & Saarikallio, Suvi (Toim.) *Musiikkipsykologia*. Atena. Jyväskylä, 259–279.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2007: *Teemahaastattelu: Opit ja opetukset*. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valili, Raine (Toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*.2. uudistettu painos. PS-kustannus. Jyväskylä, 25–43.
- Eskonen, Inkeri & Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2006): *Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: Fakta, selontekoja ja kokemuksia*. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aio & Törrönen, Maritta (Toim.) *Lapset ja sosiaalityö*. PS-kustannus. Jyväskylä, 21–45.
- Erkkilä, Jaakko (1997): *Musiikin merkitystasot musiikkiterapian teorian ja kliinisen käytännön näkökulmista*. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in the Arts 57.
- Erkkilä, Jaakko (2010): *Musiikkiterapia psykoterapiana*. Teoksessa Louhivuori, Jukka & Saarikallio, Suvi (Toim.) *Musiikkipsykologia*. WS Bookwell Oy. Jyväskylä, 393–407.

- Ervast, Sari & Tulensalo, Hanna (2006): Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilanearvion kehittämisestä. SPOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 8/2006. Yliopistopaino
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006): Lapset ja sosiaalityö. PS- kustannus. Jyväskylä.
- Forinash, Michele (2005): Musiikkiterapia. Teoksessa Malchiodi, Cathy (Toim.)*Ilmaisuterapiat*. The Guilford Press. 71–94.
- Haddington, Pentti & Kääntä, Leila (2011): Kieli, keho ja vuorovaikutus. Multimo- daalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Haverinen, Riitta (2005): Toimintaympäristöt sosiaalityön käytäntötutkimuksen haasteena. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (Toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Palmenia kustannus. Helsinki, 322–341.
- Heikkinen, Alpo (2005): Telakalta metsään. lastensuojelun ryhmätoiminta. Teoksessa Mirja, Satka & Synnöve, Karvinen- Niinikoski & Marianne, Nylund & Susanna Hoikkala (Toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Palmenia kustannus. Helsinki. 322–341.
- Heino, Tarja (1997): Asiakkuuden hämäryys lastensuojelutyössä. Stakes. Jyväskylä.
- Hellsten, Tommy (1995): Virtahepo olohuoneessa. Kirjapaja. Helsinki.
- Hirvonen, Ari (2006): Eettisesti hyvä tutkimus. Teoksessa Hallamaa, Jaana & Lounis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma (Toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. 31–50.
- Holkeri- Rinkinen, Liisa (2009): Aikuinen ja lapsi vuorovaikutusta rakentamassa. *Acta Universitatis Tamperensis* 1407. Tampere.
- Homeyer, E Linda & DeFrance, Emily (2005): Leikkiterapia. Teoksessa Malchiodi, A, Cathy (Toim.) *Ilmaisuterapiat*. The Guilford Press. A Division on Guilford Publication, Inc, 179–197.
- Huron, David (2008): *Sweet anticipation: Music and the psychology of expectation*. Cambridge.
- Hurtig, Johanna (2003): Lasta suojelemassa- etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 60. Rovaniemi.
- Janhunen, Tarja (1997): Taide ja lastensuojelu: Sosiaali-, nuoriso- ja kriminaalityötä Legioona-teatterin keinoin. Stakes. Aiheita 22/1997. Helsinki.
- Janik, Allan (1991): *Cordelias tysnad. Om reflektions kunskapsteori*. Carlsson Bokförlag. Malmö.
- Kaikko, Kirsi & Friis, Leila (2009): Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Bardy, Marjatta (Toim.) *Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos*. Helsinki, 76–89.
- Karvinen- Niinikoski, Synnöve & Salonen, Jari & Meltti, Tero & Yliruka, Laura & Tapola-Haapala, Maria & Björkenheim, Johanna (2005): *Konstikas sosiaalityö 2003. Suomalaisen sosiaalityön todellisuus ja tulevaisuudennäkymät. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2005:28*. Helsinki.
- Kiviniemi (2001): Laadullinen tutkimus prosesseina. Teoksessa Aaltola, J & Valli, R. (Toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 2*. Jyväskylä. PS- Kustannus. 68–84

- Keränen, Eija & Nissinen, Pasi & Saarnio, Tuula & Salminen, Mirva (2001): Sosiaalialan työn uudet ulottuvuudet. Tammi. Helsinki.
- Koivunen, Hannele (1998): Hiljainen tieto luovuuden lähteenä. Teoksessa Bardy, Marjatta (Toim.) Taide tiedon lähteen. Atena kustannus Oy. Jyväskylä, 201–218.
- Koppinen, Marja-Leena & Lyytinen, Paula & Rausku- Puttonen, Helena (1989): Lapsen kieli- ja vuorovaikutustaidot. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Kulmala, Anni & Valokivi, Heli & Vanhala, Anni (2003): Sosiaalityön kohtaamia asiakkaiden kertomana. Teoksessa Satja, Mirja & Pohjola, Anneli & Rajavaara, Marketta (Toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä. Paino Kopijyvä, 125–146.
- Kuula, Arja (2011): Tutkimusetiikka. Aineiston hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Krappala, Mari & Pääjoki, Tarja (2003): Taide ja toiseus. Syrjästä yhteisöön. Helsinki. Stakes.
- Känkänen, Päivi (2009): Siirtymät sijaishuollossa- hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa Bardy, Marjatta (Toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 232–241.
- Känkänen, Päivi (2013): Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa- Kohti tilaa ja kokemuksia. Helsingin yliopisto.
- Känkänen, Päivi & Rainio, Anna Pauliina (2010): Suojassa, mutta näkyvissä- taidelähtöinen toiminta osallisuuden rakentajana lastensuojelussa. Nuorisotutkimuslehti 1/2010, 4-20.
- Känkänen, Päivi & Tiainen, Ulla (2007): Oma tilaa etsimässä. Teoksessa Marjatta, Bardy & Riikka, Haapalainen & Merja, Isotalo & Pekka, Korhonen (Toim.) Taide keskellä elämää. Helsinki: LIKE / Nykyaikaisen museon Kiasman julkaisuja 106, 82- 86.
- Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja (2010): Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (Toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki University Press. Helsinki.
- Lehtonen, Kimmo (2010): Musiikki ja psykoanalyysi. Teoksessa Louhivuori, Jukka & Saarikallio, Suvi (Toim.) Musiikkipsykologia. Atena. Jyväskylä.
- Lindqvist, Martti (2002): Paha, ymmärtämisen rajat ja auttajan varjo. Teoksessa Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (Toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön jäljillä. PS- kustannus. 2. täydennetty painos. Jyväskylä, 168–192.
- Lumme- Sandt, Kirsi (2005): Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa Ruusuvaari, Johanna & Tiittula, Liisa (Toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. PS- kustannus. Jyväskylä, 125–144.
- Malchiodi, Cathy A.(2008): Creative Interventions and Childhood Trauma. In Cathy Malchiodi(Toim.) Creative Interventions with Traumatized Children. NewYork. Guilford Press, 3-21.
- Manninen, Marko (2012): Nuorisopsykiatria.
- Moren, Riitta (2007) : Psykoterapeuttisesta työstä lasten syöpäosastolla. Teoksessa Schulman, Marja & Kalland, Mirjam & Leimann, Anna- Maija & Pirkko, Siltala (Toim.) Lastenspsykoterapia ja sen vuorovaikutukselliset ulottuvuudet. Therapiea säätö.

- Mäkisalo- Ropponen, Merja (2011): Vuorovaikutustaidot sosiaali- ja terveysalalla. Tammi. Helsinki.
- Möller, Sointu (2012): Välinevihko- opas lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Pesäpuu ry. Tampere.
- Niemelä, Teuvo (2012): Quo vadis homo sapiens. Luonnonrauha ja sen uhanalaisuus inarilaisnuorten käsityksissä. Acta Universitatis Lapponiensis 226. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Pohjola, Anneli (1999): Moniammatillinen asiantuntijuus. Teoksessa Virtanen, Päivi (Toim.) Verkostoituva asiakastyö. Tampere. Kirjayhtymä ja Lastensuojelun keskusliitto, 110–128.
- Pohjola, Anneli (2003): Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Pohjola, Anneli (Toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopisto. Rovaniemi, 53–68.
- Pösö, Tarja (2004): Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Stakesin tutkimuksia. Saarijärvi.
- Rankanen, Mimmu (2012): Taiteen ja terapian vuoropuhelu. Special Issueon Encounter Art Promoting Wellbeing. Kohtaamistaide hyvinvointia edistämässä. Interdisciplinary Studies Journal Vol 1, number 4, 2012. Laurea University of applied sciences, 32-43.
- Rauhala Pirkko-Liisa & Vironkangas, Elina (2011): Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja. (Toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS-kustannus. Jyväskylä. 235–255.
- Raunio, Kyösti (2003): Sosiaalityö murroksessa. Gaudeamus. Helsinki.
- Rehn, Alf (2010): Vaaralliset ideat. Talentum.
- Savolainen, Miina (2008): Maailman ihanin tyttö. Blink.
- Sennett, Richard (2004): Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Suom. Kaisa Koskinen. Tampere. Vastapaino.
- Seppänen, Janne (2011): Katseen voima. Vastapaino. Jyväskylä.
- Särkelä, Antti (2001): Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Jyväskylä.
- Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietintö (2009): Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Helsinki.
<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/fikles/eettisetperiaatteet.pdf>. Viitattu 9.9.2015
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki. 5. uudistettu painos. Tuomivaara, Seppo & Hynninen, Kirsi & Leppänen, Anneli (2005): Asiantuntijan luovuus koetuksella. Työ-terveyslaitos.
- Vilen, Marika & Leppämäki, Päivi & Ekström, Leena (2002): Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. WS Bookwell Oy. Juva.
- Välivaara, Christine (2010): Mitä kotona tapahtuu, kun Ärjy- Nalle tulee käymään. Teoksessa välinevihko, opas lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Pesäpuu RY. Tampere.
- Välivaara Christine (2004): Sijoitettu lapsi tunnepöyrässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Pesäpuu RY. Tampere.